

Vilniaus universiteto
Filologijos fakulteto
Lituanistinių studijų katedra

Milda Bieliauskaitė
Taikomosios kalbotyros magistro studijų programos studentė

**JAUNIMAS IR TARMĖS: MOKĖJIMAS, VARTOJIMAS IR NUOSTATOS. PASVALIO
ATVEJIS**

Magistro darbas

Vadovė prof. Meilutė Ramonienė

Vilnius, 2016

Anotacija

Darbe analizuojama apie paauglių (14–20 metų amžiaus) tarmės mokėjimą, vartojimą ir nuostatas tarmių atžvilgiu. Gretinami dviejų apklausų rezultatai: viena apklausa buvo atlikta Etninės kultūros globos tarybos iniciatyva 2010 metais visoje Lietuvoje, kita – Pasvalio Petro Vileišio gimnazijoje šio darbo autorės 2015 metais. Darbe gilinamasi į tai, ar lytis, amžius ir vartojimo domenai turi įtakos kalbinio varianto pasirinkimui; taip pat nagrinėjama, kokie stereotipai ir nuostatos apie tarmiškai ir bendrine kalba kalbančius žmones vyrauja tarp paauglių. Dviejų skirtingo masto tyrimų gretinimas leidžia apžvelgti, kokia situacija vyrauja bendrai visoje Lietuvoje, ir kokia – mažesniame, ryškia tarmę turinčiame mieste. Jaunimo tarmių vartojimo tendencijos, nuostatos dėl vieno ar kito kalbinio varianto gali parodyti to kalbinio varianto ateitį, atskleisti, kokią įtaką kalbinio kodo pasirinkimui turi aplinka ir asmenys, su kuriais bendraujama.

Norėčiau nuoširdžiai padėkoti Pasvalio Petro Vileišio direktoriaus pavaduotojai ugdymui Gitanei Kruopienei, humanitarinių mokslų ir neformalaus ugdymo skyriaus vedėjai Loretai Liukpetrienei, pagalbos skyriaus vedėjai Jurgitai Valuntonienei už pagalbą renkant duomenis tyrimui. Taip pat ačiū visiems gimnazijos moksleiviams ir mokytojams, sutikusiems dalyvauti tyrime.

Raktiniai žodžiai: paaugliai, tarmė, bendrinė kalba, nuostatos, lytis, amžius, domenai, kalbinio kodo vartojimas.

Turinys

Anotacija.....	1
1. Įvadas	4
2. Teorinis tyrimo pagrindas	7
2.1. Bendrinė kalba ir tarmė.....	7
2.2. Kodų kaita.....	9
2.3. Domenai.....	11
2.4. Amžius ir kalba.....	12
2.5. Lytis ir kalba	14
2.6. Kalbinės nuostatos	15
2.7. Kalbos ideologijos	16
2.8. Apibendrinimas.....	18
3. Tyrimo medžiaga ir metodologija.....	18
3.1. Tyrimas, atliktas visoje Lietuvoje.....	18
3.2. Tyrimas, atliktas Pasvalyje	19
4. Tarmės mokėjimas, vartojimas ir vartojimo domenai Lietuvoje ir Pasvalyje	20
4.1. Tarmės mokėjimas Lietuvoje ir Pasvalyje pagal lytį.....	21
4.1.2. Tarmės mokėjimas Lietuvoje ir Pasvalyje pagal amžių	22
4.2. Tarmės vartojimas Pasvalyje	24
4.3. Tarmės nevartojimo priežastys Pasvalyje ir Lietuvoje	26
4.4. Tarmės vartojimas šeimos rate Pasvalyje	29
4.4.1. Tarmės vartojimas namuose (su motina) Lietuvoje ir Pasvalyje pagal lytį.....	31
4.4.2. Tarmės vartojimas namuose (su motina) Lietuvoje ir Pasvalyje pagal amžių.....	33
4.4.3. Tarmės vartojimas Pasvalyje su tėvu.....	35
4.4.4. Tarmės vartojimas Pasvalyje su seneliais	36
4.4.5. Tarmės vartojimas Pasvalyje su broliais/seserimis.....	37

4.4.5.1. Tarmės vartojimas Pasvalyje su jaunesniais broliais/seserimis	38
4.4.5.2. Tarmės vartojimas Pasvalyje su vyresniais broliais/seserimis.....	39
4.5. Tarmės vartojimas kitose viešose vietose Lietuvoje ir Pasvalyje pagal lytį.....	41
4.5.1. Tarmės vartojimas kitose viešose vietose Lietuvoje ir Pasvalyje pagal amžių	43
4.6. Tarmės vartojimas mokykloje (su mokytojais) Lietuvoje ir Pasvalyje pagal lytį	45
4.6.1. Tarmės vartojimas mokykloje (su mokytojais) Lietuvoje ir Pasvalyje pagal amžių	46
4.6.2. Tarmės vartojimas mokykloje Pasvalyje su mokytoju (per pertraukas).....	48
4.7. Tarmės vartojimas Pasvalyje su draugais	50
4.7.1. Tarmės vartojimas internetiniuose socialiniuose tinkluose	53
4.8. Apibendrinimas.....	54
5. Paauglių nuostatos ir stereotipai dėl tarmių vartojimo, išsaugojimo, grožio	56
5.1. Nuostatos dėl tarmių išsaugojimo ir jų vartojimo domenu.....	59
5.2. Stereotipai apie tarmiškai ir bendrine kalba kalbančius žmones	63
5.3. Estetinis tarmės aspektas.....	66
Išvados	70
Santrauka.....	72
Summary	73
Literatūros sąrašas.....	74
Priedas nr. 1.	79
Priedas nr. 2.	81
Priedas nr. 3.	84

1. Įvadas

Temos aktualumas ir naujumas. Tarmių vartojimas, mokėjimas ir nuostatos jų atžvilgiu Lietuvoje jau tirtos ne vieno mokslininko (Vaicekauskienė ir Sausverde 2012; Ramonienė 2013; Kalėdienė 2013 ir kt.). Tai aktuali tema, nes dėl Lietuvoje vykdomos kalbų politikos¹ tarmės tampa vartojamos vis rečiau arba tik privačiame sektoriuje, mokyklos ar net šeimos rate jų yra vengiama, nes anot tėvų ar mokytojų, vaikui bus lengviau mokytis, jeigu iškart kalbės bendrine kalba (pgl. Balčiūnienė 2007, Kliukienė 2013).

Paaugliai yra ateities karta, nuo kurios pasirinkimo, kurį kalbinį kodą vartoti bendraujant, priklauso to kodo ateitis. Tai, kaip dažnai jaunimas renkasi vartoti tarmę, gali iš dalies leisti pamatyti tos kalbinės atmainos ateities viziją: ar ji bus vartojama ir toliau, nes dabar vis dar yra gaji, ar atvirkščiai – jau dabar retai prisimenama tarp jaunimo ir po mažu nyksta ir t. t. Nuostatos, tarmės vartojimas ir mokėjimas jau tirtas didžiuosiuose Lietuvos miestuose (*Miestai ir kalbos*, 2010), etniniuose regionuose (*Miestai ir kalbos II*, 2013), tačiau jų metu buvo tiriami įvairaus, dažnai vyresnio amžiaus respondentai (18–74 metų amžiaus). Taip pat yra keli tyrimai, kurių metu buvo tiriamos moksleivių nuostatos tarmių atžvilgiu (Aliūkaitė 2008, Ramonienė 2013, Vaicekauskienė, Sausverde 2013), tačiau tyrimų, kurių metu būtų išskirti paauglystės periodai ir jų įtaka kalbinio varianto pasirinkimui, Lietuvoje nėra. Pasvalio paaugliai nedalyvavo anksčiau atliktose apklausoje, taigi jų tarmės mokėjimas, vartojimas ir nuostatos bus tiriamos pirmą kartą.

Paauglių² kalba dažnai skiriasi nuo kitų amžiaus grupių. Paauglystės metu bandoma rasti savo identitetą, norima priklausyti tam tikrai grupei (Žukauskienė 2012: 532) ir tai gali lemti kalbinio kodo pasirinkimą. Taip pat, tokio amžiaus respondentai eina į mokyklą, kurioje gali būti formuojama nuomonė apie vieną ar kitą (šiuo atveju – bendrinę kalbą ir tarmę) kalbinį variantą ir tai gali turėti įtakos jų nuostatų formavimuisi (Ramonienė, 2013).

Lytis, kaip rodo tyrimai (Coulmas 1998, Romaine 2001, Holmes 2012 ir kt.), irgi gali turėti įtakos kalbinio kodo pasirinkimui. J. Holmes mini, kad tyrimai rodo, jog moterys yra linkusios kalbėti taisyklingiau, labiau paisyti kalbinių normų, tuo tarpu vyrai dažniau gali rinktis vartoti ne tokias taisyklingas kalbines formas. Šiame darbe bus bandoma pažiūrėti, ar lytis turi įtakos kalbinio kodo pasirinkimui tam tikruose domenuose tarp paauglių.

¹ Lietuvoje vyrauja stipri standartinės kalbos idealogizacija, bendrinis kalbos variantas iškeliamas kaip nacionalinė vertybė, yra laikomas prestižiniu ir taisyklingu, be to, yra norminamas, prižiūrimas ir kontroliuojamas. Tuo tarpu tarmės dažniau vertinamos kaip mokslinių tyrimų objektas, muziejinė vertybė, kuri yra „saugotina ir palaikytina“ (pgl. Vaicekauskienė, Sausverde: 2012).

² Paaugliais šiame darbe vadinami 14–20 metų moksleiviai.

Nuostatos gali varijuoti dėl įvairiausių priežasčių. Jas gali veikti įpročiai, vertybės, įsitikinimai, nuomonės ir socialiniai stereotipai (Garret 2010: 32–33). Jeigu vyrauja neigiamos nuostatos, realu, kad jos gali paveikti kalbinės atmainos (šiuo atveju – tarmės) vartojimo populiarumą ir dažnumą. Tuo tarpu teigiamos nuostatos daro kitokią įtaką: tarmė tampa vartojama noriai, ja didžiuojamasi, norima išlaikyti. Žinant, kokios kalbinės nuostatos vyrauja tarp paauglių tam tikruose tarminiuose regionuose, galima bandyti numatyti vieno ar kito kalbinės atmainos ateitį, pamatyti, kokie stereotipai dažniausiai supa tarmiškai ar bendrine kalba kalbančius žmones.

Darbo objektas, problematika. Darbe analizuojama paauglių tarmės mokėjimo ir vartojimo tam tikrose domenuose tendencijos ir lyties bei amžiaus įtaka kalbinio kodo pasirinkimui. Tiriami respondentai tiek iš visos Lietuvos, tiek detaliau nagrinėjant vieną, labai ryškią ir išsiskiriančią šiaurės panevėžiškių tarmę turintį Lietuvos miestą Pasvalį. Dviejų apklausų gretinimas leidžia iš dalies pamatyti, kokia situacija vyrauja visoje Lietuvoje, ir kokia – daug mažesnėje jos dalyje.

Dėl vyraujančio bendrinės kalbos varianto prestižiškumo, tarminė kalba tampa vartojama rečiau, dažnai tik su tam tikrais asmenimis arba tam tikrose vietose. Tai, kokiose domenuose tarmę renkamasi vartoti, gali parodyti, ar tarmės tampa tik namų kalba, ar yra vartojamos viešumoje. Moksleivių nuomonės, nuostatos dėl tarmių vartojimo tam tikrose domenuose gali nurodyti priežastis, kodėl šis mažiau prestižinis kalbinis variantas yra dažnai vartojamas vienoje aplinkoje, ir/arba daug rečiau – kitoje. Asmenys, su kuriais pasirenkama vartoti tarmę, taip pat nurodo kalbinės atmainos prestižą, tai atskleidžia, kuris variantas laikomas tinkamesniu oficialiose situacijose, arba atvirkščiai – kuris laikomas netinkamu kitose.

Sociologai ir psichologai mini, kad paaugliai – ypatinga grupė, turinti savo nuomonę, formuojanti savo asmenybę, taigi ir kalbinis kodas, kurį jie pasirenka, yra svarbi jų tapatybės dalis. Tiek amžius, tiek lytis ir juos lydintys socialiniai lūkesčiai gali turėti įtakos kalbinio kodo pasirinkimui.

Tyrimo tikslas: išanalizuoti paauglių deklaruojamas tarmių vartojimo tendencijas ir amžiaus bei lyties įtaką kalbinio varianto pasirinkimui ir kalbinėms nuostatoms

Keliami tokie **darbo uždaviniai:**

1. Atlikti kiekybinę apklausą Pasvalio Petro Vileišio gimnazijoje ir ją išanalizuoti pasirinktais klausimais.
2. Įrašyti kokybinius interviu su gimnazijos moksleiviais, jų klausiant apie jų tarmės vartojimo tendencijas, nuostatas.

3. Gautus šio tyrimo rezultatus palyginti³ su 2010 metais atlikto ir 2014 metais išanalizuoto tyrimo rezultatais⁴.
4. Nustatyti, kokios nuostatos vyrauja savo krašto tarmės (šiuo konkrečiu atveju – Pasvalio) atžvilgiu.
5. Palyginti, kaip skiriasi vartojimo ir mokėjimo situacija visoje Lietuvoje ir Pasvalyje.
6. Išsiaiškinti tarp Pasvalio moksleivių vyraujančias stereotipines nuostatas bendrine ir tarmine kalba kalbančių žmonių atžvilgiu.

Tyrimo metodas. Šiame darbe buvo taikomos kiekybinės ir kokybinės metodologijos priegios, gretinami du skirtingu metu atlikti tyrimai. Pirmojo tyrimo metu moksleiviams iš įvairių Lietuvos mokyklų buvo išdalintos anketos su klausimais apie tarmės vartojimą, mokėjimą ir nuostatas jų atžvilgiu. Kitas tyrimas buvo atliktas darbo autorės; moksleiviams Pasvalyje taip pat buvo išdalintos anketos su klausimais apie tarmės vartojimą, mokėjimą, nuostatas. Pasvalyje buvo imti ir interviu su 16 skirtingų lyčių, skirtingų klasių (9–12) moksleivių, jų klausiant apie tarmės vartojimą, nuostatas jos atžvilgiu. Kiekybinės apklausos rezultatai buvo apdorojami statistikos programa IBM SPSS Statistics 20.

Darbo struktūra. Šiame darbe yra teorinė ir praktinė dalys. Teorinėje dalyje aptariami tyrimai kurių metu taip pat buvo tiriama tarmės vartojimo, mokėjimo, nuostatų klausimai, plačiau kalbama apie amžiaus, lyties, nuostatų veiksnius. Praktinėje dalyje, remiantis teorinėmis išvalgomis bei atliktų tyrimų rezultatais, analizuojamos paauglių tarmės vartojimo, mokėjimo tendencijos, taip pat – domenų, lyties ir amžiaus įtaka kalbinio kodo pasirinkimui.

³ Bus lyginami tam tikri tie patys aspektai: tarmės mokėjimas ir vartojimo domenai (tarmės vartojimas su motina, mokykloje, kitose viešose vietose).

⁴ 2010 metais Etninės kultūros globos tarybos prašymu Lietuvos mokyklose buvo atliktas panašus tyrimas; buvo tiriama ar jaunimas išlaiko gyvąją tarmių tradiciją; ar jas moka, vartoja, kokios nuostatos vyrauja tarmių atžvilgiu. Tyrimo rezultatus susistemizavo ir apžvelgė šio darbo autorė 2014 m.

2. Teorinis tyrimo pagrindas

2.1. Bendrinė kalba ir tarmė

Nors lingvistiniu požiūriu skirtumo tarp tarmės (dialekto⁵) ir bendrinės kalbos nėra, vis dėlto visuomenėje atskirtis tarp jų egzistuoja. Tarmė dažnai turi žemą, menką prestižą, kai tuo tarpu bendrinė kalba laikoma aukštesnio prestižo kalbiniu variantu. Lietuvių mokslininkai bendrinę kalbą apibrėžia kaip *kaip visuotinai vartojamą kalbos atmainą, daugiau ar mažiau sunormintą, pasižyminčią didžiausiu prestižu, aukščiausiu visuomeniniu statusu kalbinėje bendruomenėje, vartojamą kaip raštų, viešojo gyvenimo, švietimo, kultūros, žiniasklaidos, literatūros, išsilavinusių visuomenės sluoksnių kalbą* (Lingvodidaktikos terminų žodynas, toliau – LTŽ, 2012: 34). Panašiai teigia ir kitų šalių mokslininkai. J. Holmes rašo, kad „kalbos variantų prestižas dažniausiai atsiskleidžia viešose situacijose: aukštesnis kalbinis variantas vartojamas literatūroje, spaudoje, teismuose ir pan.“ (Holmes 2012: 79). Standartinis kalbinis variantas yra kodifikuotas, turi savo taisykles, rašytinę formą (ten pat: 79). Šie veiksniai taip pat lemia tai, kad tam tikras kalbinis variantas laikomas aukštesniu, prestižiškesniu. 2010 metais Lietuvoje tyrimui apie tarmes mieste darytose kiekybinėse apklausose ir giluminiuose interviu paaiškėjo, kad „bendrinė kalba siejama su geru išsilavinimu, patikima socialine pozicija, įsitvirtinimu visuomenėje“ (Kliukienė 2010: 105). Tuo tarpu tarmei palankumas buvo reiškiamas neformaliose situacijose (ten pat). Dar vienas labai ryškus skirtumas, atskiriantis bendrinę kalbą nuo dialektų – dialektai būna susikūrę natūraliai, o bendrinė kalba dažnai būna tik paremta tam tikru kalbiniu variantu, tačiau suformuota kuriant taisykles ir normas. Dialektas dažniausiai neturi savo rašytinės formos, arba, jeigu tokia yra, ji nėra kodifikuota. Bendrinė kalba taip pat yra lengvai suprantama tarp visų kalbinių variantų atstovų, todėl pradedama vartoti vis dažniau. Holmes taip pat rašo, kad „kuo daugiau žmonių vartos standartinį kalbos variantą, tuo mažiau pastangų bus dedama norint suprasti regioninius dialektus“ (Holmes 2012:79).

Pastaruoju metu Lietuvoje galima pastebėti kelias tendencijas: tarmės, arba vartojamos labai dažnai (tiesa, dažniausiai privačiame sektoriuje), arba vartojamos retai, tačiau bendrinis kalbos variantas abiem atvejais vis tiek pasirenkamas dažnai, kaip lengvai suprantamas ir tinkamas visose situacijose. „Mokyklose mokoma bendrinio kalbos varianto, o tarmės aukštinamos kaip

⁵ Hinskens'as, Auer'is ir Kerswill'as dialektu laiko tokį kalbos variantą, kuris būdingas tik tam tikrai teritorijai ir turi tam tikrus tik jam būdingus bruožus (2005: 1). Tokio apibrėžimo laikosi ir darbo autorė.

nacionalinė ar etninė vertybė, tačiau jų vartojimas ribojamas dėl vyraujančių stereotipų ar žemo prestižo“ – teigia Vaicekauskienė ir Sausverde (2012).

Tačiau negalima teigti, kad abu šie kalbiniai variantai yra tarytum užšalę, nesikeičiantys. Jie mainosi, juda, prisitaiko prie kalbinės situacijos ir kalbėtojų. Taip teigia ir D. Mikulėnienė: „teigti, jog tarmės nyksta būtų ne visai teisinga [...], tarmės tiesiog keičiasi, bet išlieka“ (pgl. Lukaitė 2010). Dialektų kaita gali vykti dėl daugelio priežasčių. Dialektai gali keistis, niveliuotis dėl infrastruktūros, ekonomikos, politinių ir kultūrinių priežasčių (Auer, Hinskens, Kerswill 2005: 33).

Infrastruktūriniai veiksniai, tokie kaip keliavimas, bendravimas ir įvairios medijos (radijas, televizija, spauda) lemia, kad vyksta nuolatinis kalbinių variantų kontaktas, kuris kuria tam tikrus pokyčius. Tai, kad dialektų keitimasis, prisitaikymas prie pašnekovų ir situacijos yra būdingas mobilioms bendruomenėms, parodė ir ne vienas tyrimas (žr. Williams, Kerswill 1999 ir kiti). Kalbėtojai gali vengti savo regiono kalbos dėl jos išskirtinumo, kuris gali sukelti bendravimo nepatogumų (t. y. pašnekovai gali nesuprasti vienas kito ir nesusikalbėti) (Williams, Kerswill 1999: 10). Pokyčiams įtakos taip pat turi politinė situacija (pvz., bendrinės kalbos vartojimo skatinimas mokyklose).

Egzistuoja tam tikri skirtingi procesai, kurie turi įtakos arba tarmės kaitai, arba net nykimui. Vienas iš jų – tarmės niveliacijos procesas (angl. *dialect levelling*), kurio metu nyksta arba panašėja (su kitų kalbinių variantų bruožais) išskirtiniai tarmės požymiai (Auer, Hinskens, Kerswill 2005: 11). Dialekto kaita (angl. *dialect shift*) yra funkcinis tarmės nykimas, laipsniškas tam tikrų savo kalbinio variantų bruožų pakeitimas į kitam kalbiniam variantui būdingus bruožus (Auer, Hinskens, Kerswill 2005: 11). Egzistuoja ir tarpinė kalba kuomet yra maišomi įvairūs skirtingiems kalbos variantams būdingi bruožai; sukuriama tarytum nauja kalbos forma, „kompromisinis dialektas“ (Siegel 1985, pgl. Auer, Hinskens, Kerswill 2005: 11). Jis būna paprastesnis, lengviau suprantamas visiems pašnekovams. Tarmė mainosi, kinta ir dėl sąmoningo (arba kartais – nesąmoningo) vartotojo pasirinkimo. Jis prisitaiko prie pašnekovo, situacijos, nes nori būti lengvai suprastas. Anot L. Grumadienės, „grynuoju pavidalu tarmės beveik nebeegzistuoja: kad ir kaip tarmiškai šnekėtusi, tarmių atstovai vis dažniau įterpia kitų kalbos sistemų ar posistemų dalykų, dažniausiai iš bendrinės kalbos“ (Grumadienė 1996: 192).

2.2. Kodų kaita

Kaip teigia Penelope Gardner-Chloros, tai, kad dvikalbiai žmonės viename pokalbyje, atrodytų, be papildomų pastangų, gali pavartoti dvi ar daugiau kalbų, dialektų, yra pakankamai įprasta (2009: 4). Tai vadinama kodų kaita. *Kodų kaita* LTŽ apibrėžiama kaip „pakaitinis dviejų ar daugiau kalbinių kodų vartojimas viename pokalbio epizode, kai pereinama nuo vieno prie kito kalbinio kodo vidury sakinio ar didesnės teksto atkarpos dėl pokalbio tematikos, tikslo, socialinio konteksto, parodant solidarumą su kitu pokalbio dalyviu, socialinę distanciją ar dėl kitų motyvų.“ (2012: 96). Dvikalbėse bendruomenėse žmonės pasirenka, kokia kalba, ar dialektu, jie nori bendrauti su vienu ar kitu žmogumi; kartais tokį pasirinkimą gali lemti net tema. „Kodų kaita yra dvikalbių ar daugiakalbių kalbinių bendruomenių verbalinio bendravimo reiškiny, kuriantis komunikacinę ir socialinę reikšmę“ (LTŽ 2012: 96).

Dauguma mokslininkų (žr. Auer 1998, Gardner-Chloros 2009) dažniausiai kodų kaitos terminą vartoja kalbėdami apie dvikalbes bendruomenes, kuriose vyrauja du skirtingi kalbiniai kodai. Tačiau, kaip mini Rita Urniežiūtė, vėliau pradėta kalbėti ne tik apie perėjimą nuo vienos kalbos į kitą, bet ir apie tai, kad kodų kaita galima laikyti ir dviejų tos pačios kalbos atmainų kaitą (Urnėžiūtė 1998: 132, pgl. Grumadienė 1996: 194). Grumadienė cituoja Gumperz'ą, kuris teigia, kad „žmonės, patekę į situaciją, kurioje yra priversti mėginti vartoti ne savo, o svetimą, nors ir labai panašią, kalbos atmainą, nuolat renkasi ir derina dviejų kalbos sistemų ar posistemų taisykles“ (pgl. Grumadienė 1996: 192). Keisdamas, mainydamas savo kalbą, kalbėtojas prisitaiko prie situacijos, prie pašnekovo, netgi gali parodyti savo nuostatas vienu ar kitu klausimu. Yra užfiksuota atvejų, kai pašnekovas, pradėjęs kalbėti bendrine kalba, pakeičia kodą ir ima kalbėti beveik tarmiškai arba vartoja vis daugiau tarmybių. „Taip jis nori pabrėžti, kad atstovauja, taigi ir priklauso, vienai ar kitai bendrijai arba tiesiog yra jos pusėje“, – teigia L. Grumadienė (2001: 84).

Šiam darbui taip pat labai aktualus ir diglosijos terminas. *Diglosija* – tai „vienos kalbinės bendruomenės dviejų tos pačios kalbos atmainų (ar dviejų kalbų) pakaitinis vartojimas skirtingiems tikslams, skirtinguose socialiniuose kontekstuose“ (LTŽ 2012: 42). Diglosijos atvejais taip pat galima pamatyti, kad vienas kalbinis variantas dažniau pasirenkamas vienoje erdvėje, o kitas – kitose. Bendrinė kalba vartojama viešose situacijose, o tarmė – namų, privačioje aplinkoje (Vaicekuskienė, Sausverde: 2012). Mendoza-Denton aprašė tyrimą, kurio metu pastebėta, kad dvikalbėje aplinkoje (joje vokiečių kalba buvo aukštesnis variantas, o vengrų – žemesnis), kritinėse situacijose (ligos patale), tiriamieji meldėsi vengriškai (sava, miela kalba), o su daktarais kalbėjo tik vokiškai (oficialus kalbos variantas) (Mendoza-Denton 2002: 485). Tai dar kartą įrodo, kad kalbinis kodas keičiamas priklausomai ne tik nuo situacijos, bet ir nuo to, su kuo kalbama. Taip pat tokia

kodų kaita parodo, kad namų kalbinis variantas (dažnai – žemesnio prestižo) – daug asmeniškėnis, kai tuo tarpu bendrinė kalba, ar aukštesnis kalbinis variantas, tokiu nelaikomas.

Išskiriami keli kintamieji, kodėl kalbantysis keičia savo kalbinį kodą: „1) vadinamieji indikatoriai ženkliną grupės ar kategorijos narystę, jie varijuoja tik socialiai, t. y. vieni ar vienokio dažnumo variantai būna būdingi vienai, kiti – kitai kalbėtojų kategorijai; 2) markeriai, arba žymikliai, varijuoja ir socialiai, ir stilistiškai, t. y. kalbėtojai neformaliomis aplinkybėmis vartoja vieną, o kalbėdami formaliai (sąmoningai ar pasąmoningai) renkasi artimesnę rašytinei/bendrinei kalbai variantą, ir galiausiai 3) stereotipai – variantai, kurie pastebimi ir aptariami visoje bendruomenėje, kurie daugiau ar mažiau sutartinai laikomi kurios nors kalbėtojų grupės požymiu“ (Vaicekauskienė 2014, pgl. Labov 1971). Suzanne Romaine mini, kad dažnai kodas keičiamas, nes norima išlikti neutraliu, prisitaikyti prie pašnekovo, išsiaiškinti, kuris kodas labiausiai tinkamas konkrečioje situacijoje (Romaine 2001: 61).

Vieno kalba gali kisti ir įgauti skirtingų bruožų ir dėl socialinių tinklų, kurie jį supa. Tam tikrų grupių nariai tarpusavyje bendrauja vienaip, o su pašaliniais, tai grupei nepriklausančiais žmonėmis – kitaip. Grupės tarpusavyje irgi bendrauja pasirinkdamos tam tikrą kodą (pgl. Romaine 2001: 84). Todėl dar kartą išryškėja, kad situacija ir pašnekovas tarytum valdo, kaip kalbantysis su jais pasirenka kalbėti. Todėl ir paauglių kalba turi labai ryškių, išskirtinių bruožų: vienaip jie bendrauja su šeimos nariais, kitaip – su draugais, dar kitokį kalbinį kodą vartoja viešose situacijose su nepažįstamais žmonėmis.

Žmogus, pasirinkdamas tam tikrą kalbinį kodą, ne tik palengvina bendravimą su kitais arba parodo savo priklausymą tam tikrai socialinei grupei, bet ir kuria savo identitetą. Norma Mendoza-Denton išskiria „asmeninį“ ir „tarpasmeninį“ identitetą (angl. *personal and interpersonal identity*), kuris parodo žmogaus tapatybės kaitą priklausomai nuo jo santykio su socialine grupe, kuriai jis priklauso (Trudgill 2002: 473–474). Miriam Meyerhoff taip pat papildė šią mintį ir įveda *community of practice* („praktikos bendruomenė“⁶) sąvoką, ir teigia, kad tai kur yra bendraujama turi įtakos kalbėtojo subjektyvioms patirtims kaip ir su kuo yra bendraujama (Trudgill 2002: 473–474)

Kalbinė tapatybė – tai individo pasirinktas santykis su komunikacijos priemone: tai gali būti kalba (pvz., lietuvių), dialektas (pvz., Pasvalio) arba sociolektas (pvz., Pasvalio jaunimo) (pgl. Block 2008: 35–36). „Kalba gali atspindėti tapatybę arba tapti įrankiu ją kuriant, deklaruojant“

⁶ *Community of practice* sąvoka kol kas neturi tikslaus vertimo į lietuvių kalbą. „Praktikos bendruomenė“ – šio darbo autorės pasirinktas vertimas. Penelope Eckert šią bendruomenę apibūdina kaip grupę žmonių, kurie dažnai bendrauja kokiomis nors bendromis temomis (angl. „A community of practice is a collection of people who engage on an ongoing basis in some common endeavour“). (pgl. Eckert: 2006).

teigia L. Vilkienė (2015: 117). Cituodama Parką, L. Vilkienė taip pat rašo: „kalbinė tapatybė gali parodyti, su kuria kalbine bendruomene, vartojančia tam tikrą kalbą, individas saistosi, arba kaip mes suprantame savo ryšį su konkrečia kalba (2015a: 136).

Mokslininkai išskiria dar tris kalbinės tapatybės požymius: kalbinę kompetenciją, kalbinę afiliaciją ir kalbinį paveldimumą. „*Kalbinė kompetencija* rodo, kaip individas geba vartoti tam tikrą kalbą, dialektą ar sociolektą ir, ar jo turimi ištekliai yra pakankami būti suprastam kitų to kalbinio kodo vartotojų. *Kalbinė afiliacija* yra „individo nuostatos ir emocinis ryšys su tam tikro kalbinio kodo atžvilgiu. *Kalbinis paveldimumas* reiškia, „kad žmogus yra gimęs tam tikros kalbos ar tarmės aplinkoje” (Block 2008: 36). Tai nebūtinai reiškia, kad jis ta kalba laisvai kalba ar turi tik teigiamas nuostatas jos atžvilgiu” (ten pat). Kalbinis paveldimumas ir jo problemos neblogai atsiskleidžia ir paauglių kalboje. Jie gali būti gimę tam tikros tarmės aplinkoje, jų tėvai gali kalbėti ta tarme namie, tačiau mokyklos ir draugų įtaka gali būti stipresnė ir paveikti paauglių kalbą, t. y. jis gali mieliau rinktis kalbėti bendrine kalba ir nevertoti tarmės jokioje situacijoje. Tuo pačiu tai nebūtinai reiškia, kad jie nenori būti tapatinami su kraštu, iš kur yra kilę; jie gali identifikuotis su savu kraštu, tik to neišreikšti savo kalba.

Kartais asmens kalbinę tapatybę gali formuoti ir kitų žmonių grupės ar veiklos, prie kurių gali būti prisijungęs tiriamasis (Mendoza-Denton 2007: 19). Kitaip tariant, asmens kalba gali kisti priklausomai nuo domenų, kuriose jis bendrauja.

2.3. Domenai

Tam tikras bendravimo būdas pasirenkant tam tikras žodžių formas, konstrukcijas, kalbant su tam tikrais žmonėmis gali kisti priklausomai nuo situacijos, kur yra kalbama. Ta aplinka vadinama *domenu*. *Domeno* sąvoka buvo įvesta amerikiečių sociolingvisto Joshua Fishman. Kaip rašo Janet Holmes, „domenas apima tipines interakcijas tarp tipišku dalyvių tipinėse situacijose“ (Holmes 2012: 22). Pvz., namuose, planuojant šeimos atostogas, bus pasirinktas neoficialus kalbinis kodas, vyraus buitinis kalbėjimo stilius, o su mokytoju mokykloje bus kalbama oficialiau, pasirinktas visai kitoks kalbėjimo stilius. Skiriami keli pagrindiniai domenai: šeimos, darbo aplinkos, mokyklos (mokymo įstaigos) aplinkos, pramogų ir medijų aplinkos, viešosios aplinkos, religijos (bažnyčios) aplinkos ir pan. (pgl. Fishman 1996: 41).

Vienas iš domenų, kur pradedamas formuoti žmogaus identitetas – namų aplinka arba namų domenas. Tai – saugi aplinka, kurioje galima kalbėti kaip nori ir vis tiek būsi suprastas. Didelę įtaką tam, koks kalbos kodas yra pasirenkamas bendrauti namie turi tai, kokį kodą vartoti pasirenka tėvai. Tai, ar jie bendrauja su savo vaiku tarmiškai, ar bendrine kalba, turi įtakos tam,

kuris kalbinis kodas yra siejamas su namais, „sava“ aplinka; kartu tai kalbinis kodas, kuris iš dalies identifikuoja žmogų, parodo vieną iš jo asmenybės pusių. Taip pat reikia nepamiršti, kad ne tik tėvai gali formuoti vaiko kalbą, bet vaikas taip pat gali keisti tėvų kalbą. Tai, ar paauglio (vaiko) kalba yra panaši į tą, kuri vartojama namie taip pat priklauso nuo to, kaip stipriai paauglys (vaikas) identifikuoja su savo šeima (Kirk 2002, 503–504). Šeimoje tam tikras kalbinis kodas gali turėti daugiau variacijų, nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Vienaip gali būti bendraujama su seneliais, dar kitaip – su jaunesniais broliais ar seserimis ir pan. (vgl. Fishman 1996: 45).

Mokykla yra tarytum tarpinė erdvė: per pamokas stengiamasi vartoti bendrinę kalbą (ypač per lietuvių kalbos pamokas), tačiau per pertraukas bendraujama su draugais, taigi vėl „perjungiamas“ kalbinis kodas, prisitaikoma prie kalbėtojo, prie grupės, su kuria save identifikuoja kalbėtojas. Mokykloje atsiskleidžia vyraujanti kalbų politikos situacija, kuri taip pat formuoja paauglių kalbinį kodą. Šioje aplinkoje turbūt stipriausiai kontroliuojama, kaip „derėtų“ ar „nederėtų“ kalbėti, ir kuris kalbinis kodas tinkamesnis, net „naudingesnis“.

Kaip bendraujama viešojoje erdvėje (pvz. kirpykloje, parduotuvėje, gatvėje su nepažįstamais žmonėmis), priklauso nuo paties kalbėtojo: ar jis prisitaikys prie pašnekovo, ar ne; ar jis jaučiasi jaukiai kalbėdamas savu dialektu, ar ne ir pan. Kartais pašnekovas ar net tema padiktuoja, kokį kalbinį kodą pasirinkti. Kalbant viešojoje erdvėje niekas negali reguliuoti, kaip reikėtų kalbėti (priešingai nei kaip mokykloje, kurioje mokytojai gali pakoreguoti pasirinktą kalbinį kodą).

2.4. Amžius ir kalba

Mūsų amžius turi įtakos mūsų kalbėjimui. Mūsų kalba keičiasi nuo bereikšmio gegenimo, kai esame kūdikiai, iki pilnai išsivysčiusios, sklandžios kalbos, kai esame vyresni. Skirtingais raidos etapais mes išmokstame skirtingų kalbinių įgūdžių; tai gali būti gramatiniai, stilistiniai, bei socialiniai kalbos bruožai. Kalbos kaitai įtakos turi ir socialinės situacijos, į kurias patenkame tam tikru gyvenimo etapu.

Penelope Eckert (1998) taip pat mini, kad žmogus gyvena istorinėje terpėje, kurioje viskas natūraliai keičiasi (tame tarpe ir kalba); taigi ir sendamas žmogus prie to prisitaiko. Žmogaus gyvenimas padalintas į tam tikrus segmentus, kurių kiekvienas pasižymi tam tikromis (nebūtinai kalbinėmis) ypatybėmis. Eckert išskiria tokius segmentus: vaikystė, paauglystė, jaunas suaugęs (angl. *young adult*), branda ir senatvė (Eckert 1998). Tokios kalbos ypatybės kaip žodynas, tarimas ir gramatika atskiria vienas amžiaus grupes nuo kitų (Holmes 2012: 176). Kiekvienos amžiaus grupės atstovas susiduria su naujomis socialinėmis situacijomis (darželis, mokykla, darbas) ir

naujais žmonėmis; šie veiksniai formuoja kiekvieno kalbą. Vaikai savo kalbą išmoksta iš tėvų, vėliau ji keičiasi, nes atsiranda bendraamžių, kurie gali kalbėti panašiai; mokykloje viskas dėstoma bendrine kalba, todėl, jeigu vaikas yra iš tarminės aplinkos, jo kalba dar labiau mainosi. W. Labovas mini, kad nors dialekto bruožų yra išmokstama vaikystėje, būtent paauglystės metu atsiranda socialinis tam tikro kalbinio kodo „svoris“ (pgl. Roberts 2002: 333) Paaugliai vartoja daugiau žargoninės kalbos, keiksmų, kalba bando susikurti savo identitetą. Žmogui bręstant jis pradeda vartoti mažiau vernakulo formų, jo kalba tampa taisyklingesnė, netgi konservatyvesnė, jis lengviau prisitaiko prie tuo metu vyraujančios socialinės situacijos. Kuo vyresnis žmogus, tuo labiau jo kalba keičiasi. Labovas pastebėjo, kad kartais vyresnių žmonių kalba mažiau konservatyvi, laisvesnė (pg. Eckert 1998). Tačiau vyresni žmonės dažnai yra silpnesni, pažeidžiamesni, todėl ir jų kalba gali kisti, menkti žodynas. Kalba yra tradicija, ji perduodama iš kartos į kartą, bet ji nuolat keičiasi. Taigi, nors vyresni atstovai ir jaunesnieji kalbos atstovai ir kalba ta pačia kalba, tos kalbos bruožai šiek tiek skiriasi.

Jau anksčiau minėta, kad paauglių kalba skiriasi nuo vyresniųjų. Rita Žukauskienė išskiria tris paauglystės raidos etapus:

- ankstyvąją paauglystę (nuo 11–12 iki 14 metų);
- viduriniąją paauglystę (apytikriai nuo 14 iki 16 metų);
- vėlyvąją paauglystę (nuo 16 iki 18–19 metų) (Žukauskienė 2012: 486).

Paauglystė yra „kritinis individo gyvenimo periodas, kurio metu keičiasi kognityvinės, moralinės ir psichosocialinės struktūros“ (Žukauskienė 2012: 532). Pradedama ieškoti savo tapatumo, „individas palaipsniui pradeda suvokti savo padėtį visuomenėje, pvz., kad yra kokios nors bendruomenės narys“ (Žukauskienė, ten pat). Paaugliai pradeda formuoti savo kalbą norėdami parodyti, kad priklauso kokiam nors grupei, skiriasi nuo vaikų ar suaugusiųjų. Atsiranda tam tikros socialinės grupės, kurių nariai formuoja paauglių kalbinius įpročius, keičia jų kalbą (Eckert, 1998). J. Holmes mini, kad toks gana gausus vernakulinių formų vartojimas gali būti nulemtas ir noro nepaklusti visuomenėje paplitusioms taisyklėms (Holmes 2012: 178). Edina Eisikovits taip pat papildo šią teoriją ir savo tyrimais įrodo, kad paaugliai vartoja daugiau nestandartinių kalbos formų. Taip pat, anot autorės, paauglystė – periodas, kurio metu įgyjami socialiniai įgūdžiai, kurie taip pat lemia ir kalbinio kodo pasirinkimą (Eisikovits 1998: 42). Mokslininkė taip pat iškelia teoriją, kad kuo vyresnės paauglės merginos, tuo labiau jos nori tapti suaugusiomis; kitaip tariant, keičia savo kalbinį kodą į taisyklingą, nes taip, anot jų, lengviau pritapti visuomenėje (Eisikovits 1998: 48). Vyresni paaugliai vaikinai, tuo tarpu, taisyklingo kodo vartojimo taip atkakliai nesiekia; nors jie

taip pat suaugę, jie nevensia vartoti vernakulinių formų, nes jos tarsi parodo jų išskirtinumą, vyriškumą, stiprybę ar jėgą (Eisikovits 1998: 50).

Jaunimas taip pat labai lengvai priima kalbos naujoves, nes sukuriami nauji žodžiai ar stabilieji junginiai, kurie jiems aiškūs ir jie juos gali laisvai vartoti kasdieninėje kalboje. Priklausymas tam tikrai grupei išryškėja ir tarmiškai kalbančiose vietose: kai kurie paaugliai noriai kalba tarmiškai, nori priskirti save tam tikrai vietai, bendruomenei, kai kurie – atvirkščiai – nori kuo labiau atsiskirti nuo vyraujančio kalbinio kodo, renkasi neutralesnį bendrinės kalbos variantą. L. Grumadienė teigia, kad „kartais specialiai pasirenkama kalbėti kuria kalbos atmaina, pavyzdžiui, tarmiškai ar pusiau tarmiškai, norint deklaruoti santykius su kuria nors kalbine bendrija“ (Grumadienė 2001: 84). Kaip rodo jau anksčiau minėti tyrimai (Ramonienė 2013, Kliukienė 2013 ir kt.), paaugliai linkę atskirti tarmės vartojimo sritis: tarmė tampa draugų, namų kalba, o bendrinė kalba – viešųjų vietų, mokyklos. Taip, beje, yra linkę daryti dauguma tarmės vartotojų.

2.5. Lytis ir kalba

Kiekvienas žmogus turi savo unikalų būdą, kaip jis vartoja kalbą. Tam įtakos turi labai daug veiksnių, kurių vienas – lytis. M. Ramonienė, cituodama Romaine, rašo, kad „moterys dažniausiai itin palankiai vertina bendrinę kalbą kaip aukštesnio statuso kalbos atmainą, orientuojasi į ją pačios, dažniau negu vyrai vartoja standartiškesnius variantus, stengiasi, kad juos gerai išmoktų vaikai“ (Ramonienė 2006: 139). Atliekama ir daugiau tyrimų, kurių metu bandoma išsiaiškinti, kaip kalbą vartoja vyrai, o kaip – moterys.

R. Lakoff savo knygoje (1975) „Language and Woman's place“ („Kalba ir moters vieta“) atkreipė dėmesį į tai, kad moterų kalba skiriasi nuo vyrų tuo, kad jos vartoja gausiau pridūrimų, papildomų žodžių; skiriasi intonacija, jų gramatika dažniau būna taisyklingesnė, kalba švaresnė (pgl. Coates 2004: 6–19). P. Trudgill savo straipsnyje „Sex and Covert Prestige“ (1998) paminėjo 1958 m. Fisher'io atliktą tyrimą, kurio metu mokslininkas rado, kad vyrai vartoja daugiau nestandartinių formų negu moterys. Tam tikrose bendruomenėse moterų vartojamos formos visiškai skiriasi nuo vyrų (žr. Holmes 2012). Moterys savo kalba linkusios bendradarbiauti, o ne konkuruoti, kaip dažnai bando daryti vyrai (Benke, Wodak 1998). Moterys ir vyrai gali bendrauti turėdami visiškai kitokių tikslų: „moterys – kad jas suprastų, atjaustų, kad išryškėtų tarpusavio bendrumas ir užsimegztų ryšys, vyrai – kad suteiktų ir gautų informacijos, nustatytų hierarchinius ryšius“ (Džežulskienė 1994: 57, pgl. Tannen 1986).

Kai kurie mokslininkai, tik pradėjus tyrinėti moterų ir vyrų kalbų skirtumus, rėmėsi tik vyrų kalba, teigdami, kad jie geriau išlaiko autentiškas, tam kraštui būdingas, kalbos formas, tuo

tarpu moterys prisitaiko prie vyraujančių tendencijų (Romaine 2001: 146). Moters-motinos figūra taip pat daro didelę įtaką „žemesnio“ kalbos varianto (ne)perdavimui jaunesnėm kartom. S. Romaine mini atvejus, kai moterys buvo kaltinamos prisidėjimu prie tam tikrų kalbų nykimo (pvz. keltų, bretonų kalbos), nes jų nemokė savo vaikų (2001: 147). Moterims tos kalbos asocijavosi su neigiamais stereotipais, jos norėjo identifikuotis su „aukštesnio“ lygio žmonėmis. Šiais laikais kai kurios motinos laikosi nuostatos, kad vaikų nereikia mokyti krašto tarmės, nes ji vėliau gali trukdyti išmokti bendrinės kalbos arba sukelti sunkumų bendraujant su kitais žmonėmis (pgl. Balčiūnienė 2007).

2.6. Kalbinės nuostatos

Kartais kalbinis kodas yra pasirenkamas remiantis tokiais veiksniais kaip stereotipai arba visuomenėje vyraujantys požiūriai. Kaip jau minėta anksčiau, bendrinė kalba dažniausiai turi aukštesnį prestižą, ji dažniau vartojama viešose situacijose, o tarmė, kad ir sava bei patogi vartotojui, dažnai yra apsupta įvairių konotacijų (nebūtinai teigiamų). *Kalbinės nuostatos LTŽ* apibrėžiamos kaip „kalbos vartotojo nusiteikimas savo gimtosios ar kitų kalbų atžvilgiu“ (2012: 79). Taip pat žodyne rašoma, kad „teigiami ar neigiami jausmai kokiai nors kalbai, tos kalbos vartotojams daro įtaką požiūriui dėl tos kalbos gražumo, lingvistinio sudėtingumo, sunkumo ar lengvumo ją išmokti, tos kalbos socialinio statuso, prestižo, išmokymo svarbos ir pan.“ (2012: 79). M. Ramonienė staipsnyje „Nuostatos dėl bendrinės kalbos ir tarmės: Joniškėlio atvejis“ rašo, kad „nuostatos veikia įvairių kalbinių bendruomenių tarpusavio ryšius, tarpkultūrinę komunikaciją, kalbų išlikimą, vienu kalbinių kodų keitimą kitais, kalbų planavimą.“ (2006: 137)

Kalbines nuostatas gali formuoti daug įvairių veiksnių: mokyklos, namų aplinka, vyraujanti visuomenės nuomonė, net televizijos programos. Išskiriami ir tokie veiksniai kaip įpročiai, vertybės, įsitikinimai, nuomonės, socialiniai stereotipai (Garrett 2010: 31–32). Nuostatos, kaip teigia P. Garrett, yra įgyjamos arba išmokstamos; tėvai ir mokytojai gali turėti įtakos kalbinių nuostatų formavimuisi (2010: 22). Pastebima, kad su kalba ir visuomene susijusios problemos dažnai yra valdomos emocijų, vertybių, idealų, „širdies balso“ ir pan. (Fishman 1991: 11). Kiekvienas žmogus turi savą įsitikinimą apie kalbą arba kalbinį kodą. Teigiamas ar neigiamas nuostatas kalbos kodo atžvilgiu gali lemti ir kalbinio kodo patrauklumas, gražumas, taisyklingumas (kitaip tariant – estetiški argumentai). Kalbinio kodo *gražumas* dažnai yra paremtas ir socialinėmis konvencijomis, t. y. „gražiomis kalbinėmis atmainomis laikomos prestižinių visuomenės sluoksnių vartojami kodai, standartinė kalba arba bent panašesnis į standartą variantas“ (Ramonienė 2013). Jau prieš tai minėta, kad nuostatos gali būti formuojamos ir televizijos, pvz., kai kurie televizijos

personažai, norint pabrėžti jų kaimiškumą, neišsilavinimą, kalba tarmiškai, o aukštesnio lygio, miestiečiai personažai – kuo taisyklingesne bendrine kalba. Toks gana ryškus supriešinimas irgi turi įtakos tam, kaip yra vertinamas vienas ar kitas kalbinis kodas, atsiranda socialiniai ir kalbiniai stereotipai.

Lietuvoje atliktas ne vienas tyrimas, kurio metu buvo bandoma išsiaiškinti respondentų požiūrį į savą, arba kito asmens vartojamą tarminį kalbos variantą. Plačiausiai jie aprašyti monografijose „Miestai ir kalbos“ (Ramonienė: 2010) ir „Miestai ir kalbos II“ (Ramonienė: 2013). Jų metu padaryti giluminiai interviu ir kiekybinės apklausos atskleidė, kad Lietuvos gyventojai labiau linkę vartoti tarmę privačioje aplinkoje, su šeimos nariais, juokaujant (pvz., žr. R. Kliukienė 2012: 99), tačiau viešumoje, arba su nepažįstamais žmonėmis renkamas vartoti bendrinę kalbą. Tai, kad tarmę, iš pirmo žvilgsnio, vengiama vartoti viešumoje, parodo, kad požiūris į ją, nors ir nėra neigiamas, nėra ir absoliučiai teigiamas, bendrinė kalba turi daug aukštesnį prestižą.

Daiva Aliūkaitė⁷ darė ne vieną tyrimą, kurio metu tyrė dialektų estetinę vertę (2007), ieškojo, kaip yra apibūdinami tarmiškai kalbantys žmonės (2008). Atliktame tyrime „Tarminio kalbėjimo estetinė vertė: nuostatų tyrimas“ (2007) atskleista, kad tarminis kalbėjimas dažniau pavadinamas „patraukliu“ nei „nepatraukliu“, atkleidžia „kultūrinį, istorinį sąmoningumą“ ir pan. Tačiau rasta ir neigiamo požiūrio: tarminis kalbėjimas siejamas su „nesuprantamumu“, „netaisyklingumu“ (pgl. Aliūkaitė 2007: 214–215).

2.7. Kalbos ideologijos

Pasaulyje galima rasti nemažai pavyzdžių, kai vienoje valstybėje ar dvikalbėje kalbinėje bendruomenėje vienas kalbinis kodas turi aukštesnį prestižą nei kitas, arba vienas kalbinis kodas vartojamas tik tam tikrose situacijose ir t. t. Visuomenėje vyraujančios kalbinės ideologijos turi įtakos tam, kaip yra vertinamas vienas ar kitas kalbinis kodas, kaip tas vertinimas keičiasi visuomenėje. Kalbos ideologijos labai susijusios su vyraujančiomis kalbinėmis nuostatomis. J. Holmes kaip pavyzdį mini Haitį, kuriame „aukštasis“ kalbos variantas yra prancūzų kalba, o „žemasis“ Haičio kreolų kalba. Nors abu šie variantai pripažįstami kaip oficialūs, gyventojai „aukštąjį“ variantą vertina palankiau, nors kartais jo net nesupranta (Holmes 2012: 29). Tam tikri įsitikinimai, vyraunanti nuomonė apie tam tikrą kalbinį kodą (pvz., mokantys prancūziškai gali gauti geresnį darbą ir pan.), keičia ir kalbos ideologijas.

⁷ Daiva Aliūkaitė tyrimus atlieka remdamasi perceptyvines dialektologijos principais. Perceptyvė dialektologija „sureikškina pačios kalbos struktūros dalykus, kalbinę diferenciaciją, dialektų kaitą, kita vertus, gilina į skirtingų kalbos variantų skirtumų suvokimo ir vertinimo dalykus, be to, nevengia kalbos faktų, kalbos skirtumų analizės socialiniu psichologiniu požiūriu“ (Aliūkaitė 2007: 211).

Lietuvoje taip pat vyrauja du kalbos kodai (ir įvairios jų variacijos), kurie vienas nuo kito skiriasi tuo, kad vienas jų – bendrinė kalba – turi aukštą prestižą, o tarmė – daug žemesnį.

2010–2013 metais buvo atliktas tyrimas „Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai“. Jo metu devyniuose Lietuvos miestuose buvo renkami interviu su moksleiviais ir jų metu buvo bandoma išsiaiškinti pasąmoningas ir sąmoningas nuostatas, susijusias su tam tikrais Lietuvoje vyraujančiais kalbiniais variantais. Pastebėta, kad Lietuvos mokyklose bendrinė kalba vertinama labai aukštai; Vilniaus kalba taip pat vertinama kaip aukštesnį prestižą turintis kalbos kodas (Vaicekauskienė 2013: 13). Tačiau kartu tyrimas atskleidė, kad nors bendrinė kalba ir yra vertinama kaip „idealiausia, lietuviškiausia, oficialia ir visuotine kalbos atmaina, vienintele tinkama naudoti viešumoje ir formaliuose kontekstuose, tačiau kartu ji siejama su dirbtinumu ir svetimumu vartotojui. Bendrine kalba kalbantiems asmenims moksleiviai gana sistemingai priskiria savybes, siejamas su aukštesne kompetencija ir aukštesniu socialiniu statusu, tačiau jiems retai priskiriamos socialinio patrauklumo savybės“ (Vaicekauskienė 2013: 17). Tuo tarpu moksleiviai pažymėjo, kad „jaunimo kalba ir tarmės laikomos žemesnio statuso nei bendrinė kalba ar vilnietiška kalba ir gana griežtai apibrėžiamos jų vartojimo ribos, susijusios tik su privačia, neoficialia komunikacija“ (ten pat: 18). Nors moksleiviai dažnai tarmiškai kalbantį žmogų įvardijo kaip „kaimietį“ tačiau jam taip pat priskirdavo gan teigiamas socialines vertes: jį apibūdino kaip „šiltą“, „nuoširdų“ ir pan. Tyrimo autorė daro išvadą, kad „(...) tarmės vartojimą neformalioje vietos erdvėje palaiko atviroji solidarumo vertė“, kad moksleiviai suvokia kalbą kaip tam tikro įvaizdžio kūrimo priemonę ir varijuoja ja priklausomai nuo situacijos (Vaicekauskienė 2013: 19).

Ingrida Balčiūnienė tyrime „Gimtosios kalbos įsisavinimas“ (2007) mini, kad kai kada tėvai vengia vartoti tarminę kalbą su savo vaikais; tokį pasirinkimą jie aiškina įvairiai: „vieni teigia, kad tarmės atsisakė persikėlę į kitą vietovę, kur dažniau vartojama bendrinė kalba, kitiems gimtoji tarmė atrodo esanti pasenusi, negraži. Tačiau dažniausiai viena pagrindinių priežasčių yra tėvų nuomonė, kad vaikas, kasdieninėje aplinkoje vartojantis bendrinę kalbą, laisviau jausis mokykloje, lengviau supras, ką kalba mokytoja, greičiau išmoks skaityti ir pan.“ (Balčiūnienė 2007: 153). Toks požiūris, vyraujantis namų aplinkoje, taip pat turi įtakos tam, kuris kalbinis kodas pasirenkamas dažniau, kodėl vienas jų laikomas geresniu.

Tam tikras kalbines ideologijas palaiko ir vystoma valstybinė kalbų politika. Kalbos etalonas kuriamas ir palaikomas per mokyklą, žiniasklaidą, grožinę literatūrą ir pan. (Miliūnaitė 2014). Kalbininkai garsiai kalba apie tai, kad bendrinis kalbos variantas yra laikomas etalonu, juo reikia kalbėti viešose vietose, jis turėtų vyrėti tarp aukštesnio socialinio statuso žmonių ir t. t.

2.8. Apibendrinimas

Kaip galima matyti iš anksčiau atliktų tyrimų rezultatų, kalbos kodų kaitą, vartojimo tendencijas veikia ne tik žmogaus asmeninė nuomonė apie tam tikrą kalbinį variantą, bet ir tokie veiksniai kaip lytis, amžius, vartojimo domenai, kalbinės ideologijos, nuostatos ir pan. Tai gali vykti sąmoningai ir pasąmoningai. Kaip šie veiksniai veikia šiame tyrime aprašomus paauglius, išsamiau parodyta tolimesniuose skyriuose.

3. Tyrimo medžiaga ir metodologija

Šiame darbe aprašomas tyrimas remiasi dviejų tyrimų medžiaga. Vienas tyrimas buvo atliktas 2010 metais, jame dalyvavo 170 įvairių Lietuvos miestų, miestelių ir kaimų mokyklų moksleiviai; kitas tyrimas buvo atliktas 2015 metais Pasvalio Petro Vileišio gimnazijoje.

3.1. Tyrimas, atliktas visoje Lietuvoje

Tyrimas, inicijuotas Etninės kultūros globos tarybos, buvo atliktas 2010 metais. Jo metu buvo apklausiami moksleiviai iš visos Lietuvos, tačiau Pasvalio gimnazijos moksleiviai šioje apklausoje nedalyvavo. Anketų duomenys buvo susisteminti ir išanalizuoti 2014 metais šio darbo autorės. Tyrimo rezultatai buvo aprašyti bakalauriniame darbe „Tarmės mokėjimas, vartojimas ir kalbinės nuostatos. Jaunimo atvejis“. Moksleiviai, kurių amžius varijavo nuo 9 iki 20 metų, atsakė į pateiktos anketos⁸ klausimus. Apklausos tikslas buvo surinkti duomenis apie tai, kokios yra moksleivių nuostatos tarmių atžvilgiu, kaip dažnai jie teigia mokantys ir vartojantys tarmę, kur ir su kuo ją vartoja, taip pat, kokios priežastys dažniausiai minimos kaip tos, kurios lemia tarmės vartojimą arba nevartojimą⁹. Iš viso apklausoje dalyvavo 1709 moksleivių (809 vaikinai ir 865 merginos). Tačiau, šiame darbe aprašomam tyrimui buvo išskirtos tam tikro amžiaus grupės (pirmoji grupė – 14–16 metų paaugliai, antroji – 16–20 metų paaugliai). Taigi liko 526 14–16 amžiaus paauglių anketos (iš kurių 260 sudarė vaikinų anketos ir 260 – merginų) ir 419 16–20 metų paauglių anketos (193 anketos – vaikinų ir 225 anketos – merginų).

⁸ Žr. priedą nr. 1.

⁹ Plačiau – Bieliauskaitė, 2014.

3.2. Tyrimas, atliktas Pasvalyje

Antrasis tyrimas atliktas šio darbo autorės 2015 metais, Pasvalio Petro Vileišio gimnazijoje. Anketos buvo išdalintos visiems vienos mokyklos moksleiviams ir gautos 429 užpildytos anketos. Apklausoje dalyvavo 190 vaikinių ir 236 merginos. Pirmajai amžiaus grupei (14–16 metų) priklausė 208 respondentai, antrajai (16–20 metų) – 213.

Šios apklausos klausimynas¹⁰ buvo sukurtas pirmojo tyrimo anketos pagrindu. Tam tikri klausimai tarmių vartojimo, mokėjimo, vartojimo domenų ir nuostatų klausimais buvo palikti tokie patys, kad duomenis būtų galima palyginti. Buvo klausiama, ar tarmiškai kalbama su motina, ar tarmė vartojama mokykloje su mokytoju, kitose viešose vietose, taip pat, jeigu teigiama, kad tarmė nevartojama – kodėl. Tokie klausimai, kai klausiama, kur ir su kuo yra vartojama tarmė, leido pamatyti, ar domenai ir asmenys, su kuriais bendraujama, turi įtakos paauglių kalbinio kodo pasirinkimui. Taigi, vienas šio darbo tyrimo skyrių bus skirtas palyginti gautus atsakymus į šiuos klausimus visoje Lietuvoje ir Pasvalyje.

Iš viso anketa sudaryta iš 22 klausimų. Likusi dalis klausimų buvo nauji, nesutampantys su pirmąja anketa. Moksleivių buvo klausiama, ar jie vartoja tarmę su vyresniais/jaunesniais broliais/seserimis, ar tarmiškai kalba su draugais mokykloje ir už mokyklos ribų. Nuostatas ir stereotipus bandyta išsiaiškinti klausiant ar jiems jų tarmė graži, ar jiems gražu, kai kiti žmonės kalba tarmiškai. Taip pat buvo pateikti trys atviri klausimai: moksleivių klausta, kodėl jiems jų krašto tarmė graži arba negraži; ar jie turi kokią nors nuomonę apie tarmiškai ir/ar bendrine kalba kalbantį žmogų. Tokie apibūdinimai padeda susidaryti vaizdą, kaip yra vertinami vieną ar kitą kalbinį kodą vartojantys žmonės. Paaugliams buvo pateikti ir šeši teiginiai, su kuriais jie galėjo arba sutikti, arba nesutikti, arba pasirinkti neutralų atsakymą. Šie teiginiai skambėjo taip: „Tarmės yra svarbi lietuvių kultūros dalis, todėl jas reikia vartoti ir išsaugoti“; „Tarmės dažniau vartoja vyresni žmonės, jaunimas turėtų jų vengti“; „Tarmės neturėtų būti vartojamos viešoje aplinkoje, tam yra bendrinė kalba“; „Tarmės tinkamos vartoti tik privačioje aplinkoje“; „Tarmę vartoja tik kaimo gyventojai“; „Bendrinę kalbą vartoja išsilavinę, miestiečiai žmonės“. Atsakymai į šiuos teiginius iš dalies parodo, kokie stereotipai, susiję su tarmės vartojimu ir vartotojais, vyrauja tarp paauglių. Atsakymai į tokius teiginius leidžia pamatyti vyraujančias nuostatas dėl tarmių vartojimo domenų, asmenų, kurie kalba tarmiškai, taip pat – dėl tarmės išsaugojimo.

Paskutiniai anketos klausimai buvo reikalingi norint sužinoti respondentų lytį ir amžių. Visi anketų duomenys buvo suvesti ir apdoroti programa IBM SPSS Statistics 20.

¹⁰ Žr. priedą nr. 2.

Buvo atliktas ne tik kiekybinis tyrimas, tačiau ir paimti giluminiai interviu. Giluminiai interviu padeda gauti išsamesnius atsakymus į tam tikrus klausimus, plačiau atskleidžia paauglių nuomones, nuostatas, padeda geriau suprasti priežastis, kodėl pasirenkama tarmė vartoti ar nevirtoti. Interviu¹¹ buvo paimti iš 16 moksleivių (po 4 iš kiekvienos 9–12 klasės), 8 vaikinų ir 8 merginų. Moksleiviai buvo parinkti įvairūs: vieni teigė, kad tarmę vartoja visada, kiti – kad stengiasi jos niekada nevirtoti, todėl atsiskleidė įvairios nuostatos tarmių atžvilgiu. Moksleivių buvo klausama jų nuomonės apie jų krašto tarmę, stereotipus, nuostatas tarmių atžvilgiu, kada jie vartoja tarmę ir t. t. Iš viso įrašyta 42 min. interviu.

4. Tarmės mokėjimas, vartojimas ir vartojimo domenai Lietuvoje ir Pasvalyje

Lietuvoje vyrauja du kalbiniai variantai: bendrinė kalba ir tam tikro krašto tarmės. Dėl to, kad tarmės ir bendrinė kalba nuolat kontaktuoja, abi šios kalbos atmainos keičiasi. Žmonės taip pat juda, kraustosi iš vienos vietos į kitą, taip pernešdami savos tarmės bruožus. Kiekviena kalbinė bendruomenė turi savo nuostatas, stereotipus apie savą kalbinį kodą; vienos bendruomenės juo labai didžiuojasi (pvz., žemaičiai), kitos yra nelinkusios jo vartoti, nelaiko jo estetiškai patraukliu ir t. t., todėl žiūrint bendrai, visos Lietuvos mastu, tarmės gyvumas, vartojimas gali atrodyti visiškai priešingai, nei iš arčiau pažvelgus į vienos kalbinės bendruomenės situaciją.

Lietuvoje atliktas tyrimas tik iš dalies parodo esamą situaciją, nėra reprezentatyvus, tačiau kartu leidžia pamatyti vyraujančias tendencijas. Apklausos rezultatus taip pat šiek tiek pakoreguoja atsakymai iš didžiųjų miestų (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių), kuriuose susimaišo įvairios tarmės, papročiai ir pan. Nuolatinis judėjimas daro įtaką ne tik kalbinio kodo pasirinkimui, bet pačiam kalbiniam kodui: jis mainosi, jo vartotojai gali teigti, kad juo kasdieną nekalba, nes jis skiriasi, tarkime, nuo jų senelių kalbos. Todėl tai reikėtų turėti omenyje žiūrint į rezultatus, gautus iš paauglių respondentų visoje Lietuvoje.

Pasvalio gimnazijos mokinių atsakymai leidžia išsamiau apžvelgti tarmių vartojimo, mokėjimo, nuostatų tendencijas. Šiame miestelyje, lyginant su Lietuva, nėra tokio judėjimo, kraustymosi, aplinka gana homogeniška. Pasvalio krašto tarmė – išraiškinga, besiskirianti nuo bendrinės kalbos, tačiau dažnai vartojama įvairiose situacijose. Tačiau, kaip rašo J. A. Fishman, šiais laikais jokiai kultūrai neįmanoma būti visiškai atsiribojus nuo iš kitos aplinkos ateinančių įtakų (Fishman 1996:85), todėl natūralu, kad ir Pasvalyje situacija keičiasi.

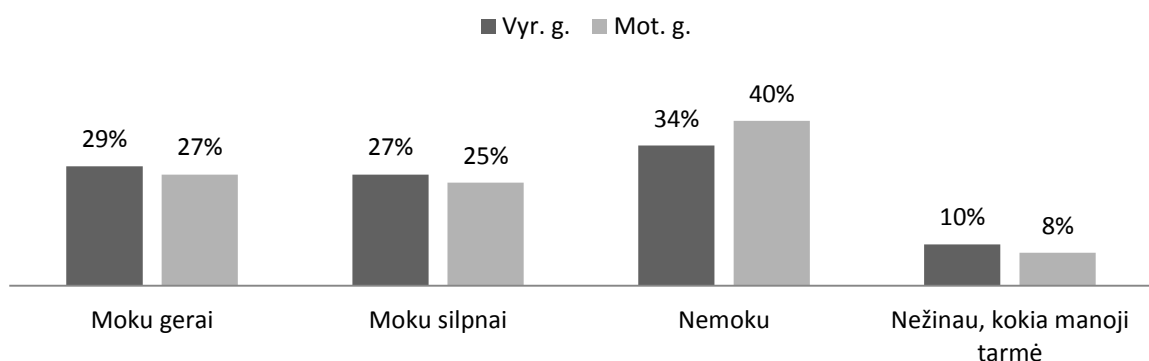
¹¹ Žr. priedą nr. 3.

Tiek tyrimo Lietuvoje, tiek Pasvalyje rezultatai išskirstyti pagal tris kintamuosius: respondentų lytį, amžių ir vartojimo domenų.

4.1. Tarmės mokėjimas Lietuvoje ir Pasvalyje pagal lytį

Tarmę galima mokėti, bet sąmoningai rinktis jos nevertoti. Paklausus paauglių visoje Lietuvoje, ar jie teigia mokantys savo krašto tarmę, atsiskleidė tokie rezultatai: daugiau nei trečdalis (34 % vyr. lyties ir 40 % mot. lyties) respondentų teigė, kad savo krašto tarmės iš viso nemoka (1 pav.). Šiuo atveju galima pamatyti skirtumą tarp to, kaip į šį klausimą atsakė vaikinai ir merginos. Jau anksčiau minėta, kad mokslininkai linkę sutikti su teorija, kad merginos (moterys) linkusios vartoti taisyklingesnę kalbą, vengia tarmės, nes ji joms atrodo netaisyklinga, netinkama. Toks vartojimo vengimas gali būti priežastis, kodėl teigiama, kad tarmės nemokama.

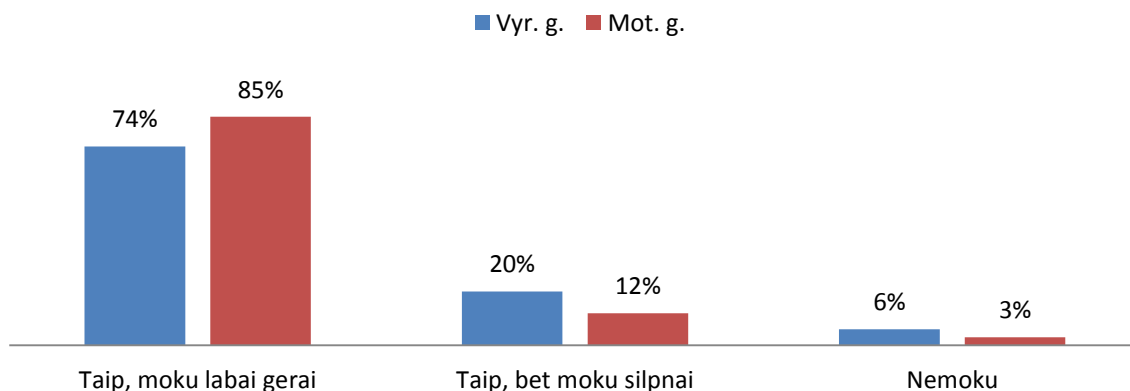
Tačiau kiti atsakymai į pateiktus galimus variantus pasiskirstė labai panašiai. Daugmaž trečdalis respondentų atsakė, kad savo krašto tarmę moka labai gerai (29 % vaikinai ir 27 % merginos). Praktiškai toks pats procentas respondentų teigė, kad savo krašto tarmę moka silpnai. Taip teigė 27 % vaikinų ir 25 % merginų. Mažiausioji dalis respondentų teigė, kad nežino, kokia yra jų tarmė. Tokius atsakymus pažymėjo 10 % vaikinų ir 8 % merginų. Galima pastebėti (kad ir neryškia) tendenciją, kad vaikinai šiek tiek dažniau teigė, kad tarmiškai moka, tačiau kartu tokie rezultatai rodo, kad didelio pasiskirstymo lyties atžvilgiu, bent jau Lietuvos mastu, nėra. Keli procentai, kurie skiria šias dvi grupes, nėra labai ryškūs indikatoriai, jog tarmės dažniau mokamos tarp vaikinų, ar kad merginos dažniau vartoja bendrinę kalbą.

1. pav. Krašto tarmės *mokėjimas* Lietuvoje pagal lytį.

Pasvalyje tarmė suprantama kaip identiteto dalis, kažkas tokio, kas išskiria individą iš kitų. Todėl rezultatai, paklausus, ar respondentai moka savo krašto tarmę – labai skiriasi nuo tų, kurie gauti tyrimo visoje Lietuvoje metu (2 pav.). Net 74 % apklaustųjų vaikinų ir 85 % merginų

teigė, kad savo krašto tarmę moka labai gerai. Galima pastebėti, kad, palyginus su visos Lietuvos paaugliais, Pasvalyje merginos dažniau teigė, kad savą tarmę moka labai gerai. 20 % vaikinių ir 12 % merginų teigė, kad tarmę moka silpnai. Mažiausia dalis (6 % vaikinių ir 3 % merginų) teigė, kad iš vis nemoka tarmės. Tai – vos keli respondentai, taigi galima drąsiai sakyti, kad Pasvalio paaugliai teigia savą tarmę mokantys labai gerai.

2 pav. Krašto tarmės *mokėjimas* Pasvalyje pagal lytį.

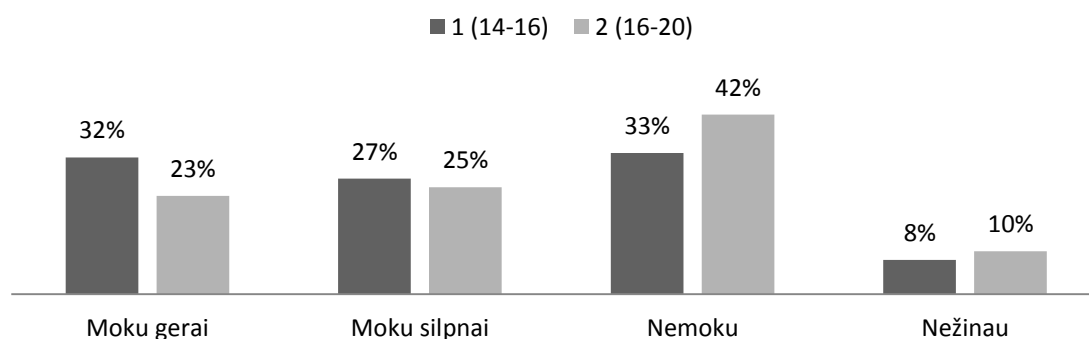
Palyginus Lietuvos ir Pasvalio apklausų rezultatus, galima pastebėti, kad žiūrint bendrai, Lietuvos mastu, daug mažiau respondentų teigia, kad savo krašto tarmę moka, tačiau iš arčiau pasižiūrėjus į viename mieste vyraujančias tendencijas, matoma, kad mažesniame miestelyje tarmė – vis dar gyva ir daug dažniau vartojama. Pasvalyje šiek tiek daugiau merginų teigia mokančios tarmę, tačiau sunku daryti kokią nors išvadą, nes atskirtis nėra didelė. Tokių rezultatų pasiskirstymą galima motyvuoti įvairiai, tačiau realiausia priežastis – merginų apklausoje Pasvalyje dalyvavo daugiau, negu vaikinių.

4.1.2. Tarmės mokėjimas Lietuvoje ir Pasvalyje pagal amžių

Sociologai teigia, kad skirtingi paauglystės etapai lemia skirtingą elgesį. Tai gali atsiskleisti per aprangą, poelgius ir netgi kalbą. Sąmoningas tarmės vartojimas, arba priešingai – pasirinkimas vartoti tik bendrinę kalbą taip pat kuria paauglio identitetą. Žiūrint į rezultatus, gautus iš visos Lietuvos, matyti, kad jaunesni¹² paaugliai dažniau teigia mokantys savo krašto tarmę (3 pav.). 32 % 14–16 m. paauglių teigė, kad savo krašto tarmę moka labai gerai, o vyresni paaugliai (16–20 m. amžiaus) taip teigė rečiau (23 %). Abi paauglių grupės beveik taip pat dažnai teigė, kad

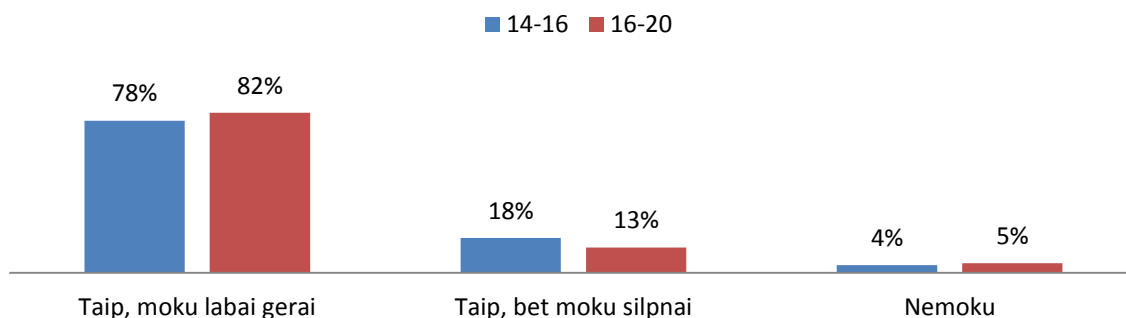
¹² Šiuo atveju jaunesniais paaugliais bus vadinami 14–16 metų amžiaus paaugliai, o vyresniais – 16–20 metų amžiaus paaugliai.

savo krašto tarmės nemoka (taip teigė 27 % jaunesniųjų paauglių ir 25 % – vyresniųjų). Toliau kartojasi tendencija, kad nemaža dalis apklaustųjų teigė, kad savo krašto tarmės nemoka. Taip teigė 33 % jaunesniųjų paauglių ir 42 % vyresniųjų. Galima pastebėti, kad jaunesnieji paaugliai rečiau teigė nemokantys savo tarmės, negu vyresnieji, taigi, gali būti, kad jiems dar pakankamai didelę įtaką daro namų aplinka, kurioje realu, kad dar bendraujama tarmiškai, o mokyklos įtaka dar nėra tokia ryški. Vyresnieji paaugliai gali rinktis nevartoti savos tarmės dėl kokių nors įsitikinimų, noro priklausyti kokiai nors socialinei grupei; tačiau gali būti ir taip, kad juos jau paveikė mokyklos aplinka, kurioje, kaip rodo tyrimai (pvz., Vaicekauskienė, Sausverde 2012), pakankamai dažnai mokoma, kad tarmės yra tik kaip kalbos vertybė, o bendrinė kalba yra aukštesnio prestižo kalbinis kodas.

3 pav. Tarmės *mokėjimas* Lietuvoje pagal amžių.

Žiūrint į duomenis gautus iš Pasvalio gimnazistų (4 pav.) matyti, kad amžius ar paauglystės periodai didelės įtakos respondentų kalbinio kodo pasirinkimui neturi, nes respondentų grupės skiria vos keli procentai atsakiusiųjų. Didžioji dauguma respondentų atsakė, kad savo krašto tarmę moka labai gerai (taip atsakė 78 % jaunesniųjų paauglių ir 82 % vyresniųjų paauglių). Lyginant rezultatus vėl galima pamatyti, kad jie kitokie: daugiau vyresniųjų paauglių teigė (taip teigė 23 % vyresniųjų paauglių Lietuvoje ir 82% Pasvalyje), kad savo krašto tarmę moka gerai. Taip pat galima pastebėti, kad, lyginant su visa Lietuva, tarmiškai moką pažymėjo beveik keturis kartus daugiau respondentų. Mažiau nei penktadalis respondentų (18 % 14–16 m. paauglių ir 13 % 16–20 m. paauglių) teigė, savo krašto tarmę mokantys silpnai. Atsirado ir paauglių, kurie teigė savo krašto tarmės nemokantys, tačiau jų buvo vos po kelis procentus (atitinkamai po 4 % ir 5 %).

4 pav. Tarmės *mokėjimas* Pasvalyje pagal amžių.

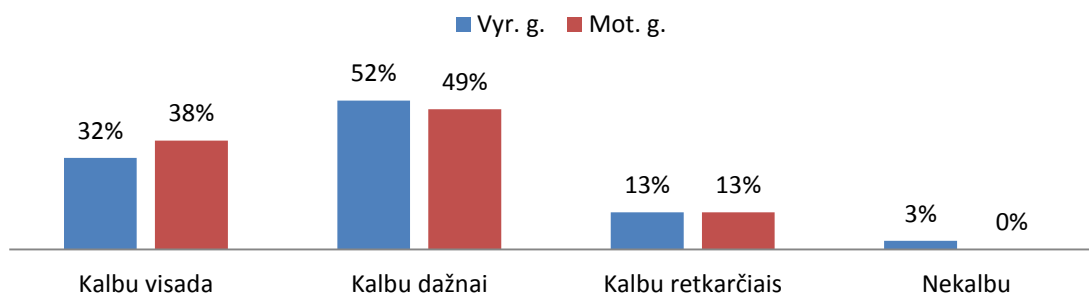
Pasvalyje amžius praktiškai nedaro jokios įtakos kalbinio varianto mokėjimui: abi amžiaus grupės beveik vienodai dažnai teigė, kad tarmiškai moka. Visoje Lietuvoje atsiskleidė šiek tiek kitokie rezultatai: nemaža dalis respondentų teigė iš viso nemokantys tarmės, o mokantys dažniau teigė jaunesnieji paaugliai.

Žiūrint bendrai, Lietuvos mastu, lyginant su Pasvaliu, daug daugiau respondentų teigė, kad tarmės nemoka. Pasvalyje šiek tiek daugiau respondenčių merginų teigė, kad tarmę moka, tuo tarpu visoje Lietuvoje – atvirkščiai, daugiau merginų teigė, kad tarmės nemoka; tai praktiškai vienintelis su lytimi susijęs kintamasis, kuris šiek tiek skiria šias dvi respondentų grupes. Tačiau, kaip jau minėta, tokio skirtumo priežastis – ne itin aiški. Amžiaus įtaka šiek tiek atsispindi Lietuvos tyrimo rezultatuose: daugiau jaunesnių paauglių teigė, kad tarmę moka. Pasvalyje amžiaus grupė įtakos jiems neturi. Toliau bus kalbama apie rezultatus, gautus paklausus apie variantų vartojimo domenų: kaip dažnai tarmė vartojama namuose, mokykloje, kitose viešose vietose.

4.2. Tarmės vartojimas Pasvalyje

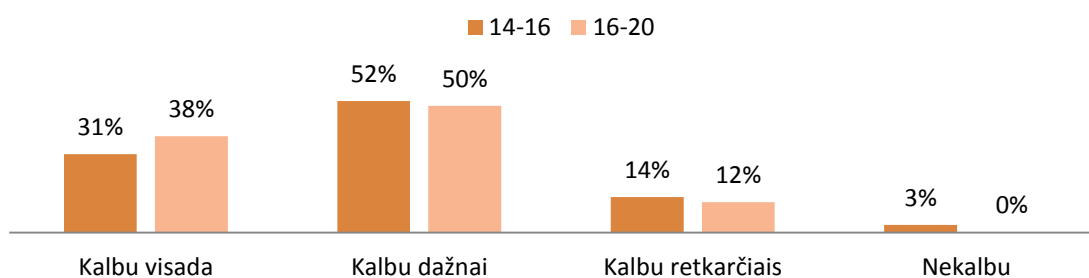
Kaip jau minėta skyriuje 4.1., didžioji dauguma Pasvalio moksleivių teigė (mokantys *labai gerai* teigė 74 % vaikinų ir 85 % merginų), kad moka tarmę. Tačiau mokėjimas ir vartojimas (kalbėjimas) yra du skirtingi dalykai. Tarmės gyvybingumas priklauso ne tik nuo to, kaip dažnai teigiama, kad ji yra mokama, bet ir nuo to (gal net labiau), kaip dažnai ji yra vartojama įvairiose situacijose. Tik vartojama kalba (ir tarmė) išlieka gyva.

Kaip rodo apklausos rezultatai (5 pav.), maždaug pusė respondentų teigė, kad tarmiškai kalba dažnai: tokį atsakymą pasirinko 52 % vaikinų ir 49 % merginų. Šiek tiek mažiau respondentų teigė, kad tarmiškai kalba visada: taip pažymėjo 32 % vaikinų ir 38 % merginų. Tiek pat abiejų lyčių respondentų (po 13 %) teigė, kad tarmiškai kalba retkarčiais, o pati mažiausia grupė (3 % vaikinų ir nei vienos merginos) pažymėjo tarmiškai iš viso nekalbantys.

5 pav. Tarmės *vartojimas* Pasvalyje pagal lytį.

Panašios proporcijos išlaikomos ir rezultatus sugrupavus pagal amžiaus grupes (6 pav.). Daugmaž pusė tiek vyresnių (50 %), tiek jaunesnių (52 %) paauglių teigė, kad tarmiškai kalba dažnai. 31 % jaunesnių paauglių ir 38 % vyresnių paauglių pažymėjo, kad tarmiškai kalba visada. Nedidelė dalis respondentų (14 % jaunesnių paauglių ir 12 % vyresnių paauglių) teigė, kad tarmiškai kalba retkarčiais. Vos keli procentai (3 % jaunesnių paauglių ir nei vieno vyresnio) pažymėjo, kad tarmiškai nekalba.

6 pav. Tarmės *vartojimas* Pasvalyje pagal amžių.

Tarmės vartojimas, kaip parodė ir kiti šios apklausos rezultatai (pvz., žr. sk. 4.4., 4.5., 4.6.), labai varijuoja priklausomai nuo to, su kuo ir kur kalbama. Moksleiviai linkę atskirti domenų, kuriuose vartoja (arba nevirtuoja) tarmę. Todėl ir šios apklausos rezultatai, rodantys, kad tarmė paauglių vartojama dažnai, bet ne visada, yra pakankamai tiksliai atspindintys esamą situaciją. Kokios priežastys lemia, kad kartais pasirenkama tarmės nevirtoti, aptariama kitame skyriuje.

4.3. Tarmės nevarojimo priežastys Pasvalyje ir Lietuvoje

Giluminiuose interviu respondentų paklausus, kodėl jie vis dėlto kartais (arba netgi dažniau) renkasi bendrinę kalbą, o ne savą tarmę, kai bendrauja su kitais, mažiau pažįstamais arba visai nepažįstamais žmonėmis, nemažai jų paminėjo, kad taip daro, nes mano, kad jų gali nesuprasti kiti, bendrinė kalba jiems atrodo tinkamesnė, santūresnė:

[1] „*Man ji gražesnė, santūresnė, man jinau labiau patinka, jinau yra aiškiau suprantama, ta kalba susikalbėsi su visų tarmių žmonėm, nes yra tikrai kas nesupranta žemaičių tarmės, mano mama kai pradeda šnekėti aš visai nieko nesuprantu.*“ (M_17¹³)

[2] „*Su draugais tiesiog tarmiškai, nes jie visi taip kalba, ir aš pripratęs, o su vyresniais, garbės reikalas, kaip pasakyt, pagarba suaugusiems, todėl ir kalbu formaliai su jais, todėl, kad labiau suprastų.*“ (V_17)

[3] „*Šeimos ne, dažniausiai tarp draugų, kurie yra iš didžiųjų miestų, persijungi gramatiką, nes jie dažniausiai nesupranta, kažkaip lengviau persijungti.*“ (V_16)

Buvo išsakyta ir tokių minčių, kad respondentai pasirenka tokį kalbinį kodą ne tik dėl to, kad būtų suprastas, bet kad ir su juo būtų kalbama taip pat ir jam suprantamai:

[4] „*O jeigu kalbu su platesne visuomene, tai vartoju daugiau bendrinę kalbą, kad būčiau labiau suprastas ir tuo pačiu, kad kiti žmonės kalbėtų bendrine kalba, kad galėčiau ir aš suprasti.*“ (V_17)

Taip pat respondentai pateikė situacijų iš jų gyvenimo, kurių metu jie jautėsi nepatogiai, kai su jais buvo kalbama tarme, kurios jie gerai nesupranta. Respondentė išskėlė mintį, kad labai svarbu, kur ir kada tarmė yra vartojama; anot jos, yra situacijų, kur tarmė nėra tinkamas kodas.

[5] „*Tai taipogi priklauso nuo situacijos, kur jas vartosi. Esu buvus kartą Šaltojo karo muziejuje ir mum buvo gidė, kuri šnekėjo savo tarme ir aš pusė nesupratau ir aš truputėlį esu prieš, kai tokiuose vietose šneka taip. Ir aš truputėlį nusivyliau, kadangi sumokėjau pinigus ir nelabai ką supratau.*“ (M_17)

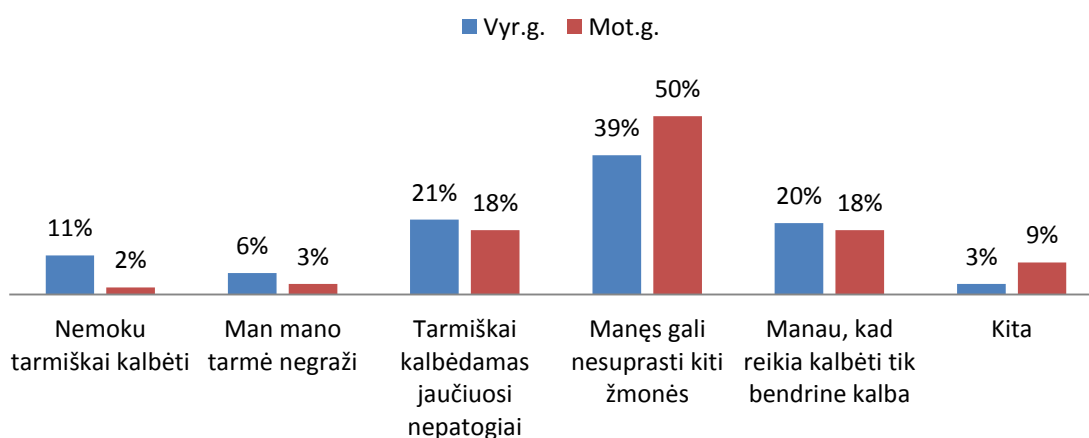
Interviu atsiskleidė dar viena priežastis, kodėl tarmę kartais vengiama vartoti: respondentas spėjo, kad tai gali būti dėl nenorėjimo išsiskirti iš kitų:

[6] „*O šiaip, kur nors kitoj aplinkoj, pavyzdžiui Vilniuj tokiam, priklauso jeigu ten su kuriais draugais, su šeima, tai aš kalbu vis tiek tarmiškai, bet jeigu su pašaliniais žmonėm, tai pradėdu*

¹³ Merginos respondentės žymimos M, vaikinai – V. Taip pat nurodomas respondentų amžius.

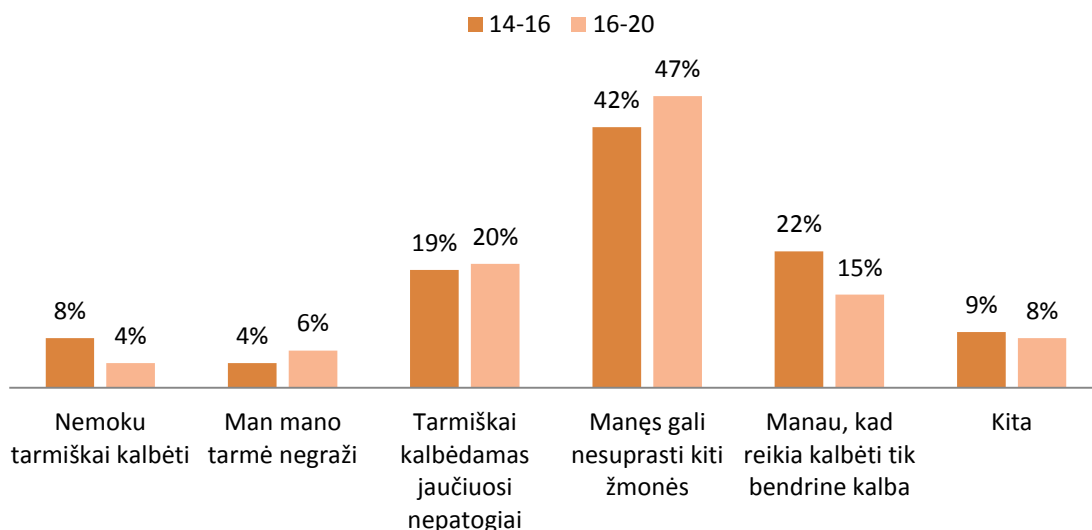
bendrine kalba, nors nežinau kodėl, tikriausia tai yra bijojimas išsiskirti iš kitų, bet jo, aš kalbu bendrine kalba.“ (V_18)

Kiekybinė apklausa (7 pav.) patvirtino tai, kas buvo išsakyta interviu metu. Daugiausia tiek vaikinių (39 %), tiek merginų (50 %), teigė, kad tarmiškai nekalba, nes mano, kad jų gali nesuprasti kiti žmonės. Šiuo atveju galima matyt gan didelį skirtumą tarp vaikinių ir merginų atsakymų: matyt, pasitvirtina jau ne kartą minėti anksčiau atlikti tyrimai, kurių metu pastebėta, kad merginos (moterys) stengiasi kalbėti taisyklingiau, yra linkusios prisiderinti prie pašnekovo. Kitos šiek tiek didesnės respondentų grupės tos, kurios teigė, kad tarmiškai kalbėdami jaučiasi nepatogiai (21 % vaikinių ir 18 % merginų), arba teigė manantys, kad reikėtų kalbėti tik bendrine kalba (20 % vaikinių ir 18 % merginų). Mažiausios grupės buvo tos, kurios teigė, kad nemoka tarmiškai kalbėti arba teigė, kad jiems jų tarmė negraži. Nemokantys tarmiškai kalbėti teigė 11 % vaikinių ir 2 % merginų. Savo tarmę negražia laikė 6 % vaikinių ir 3 % merginų.

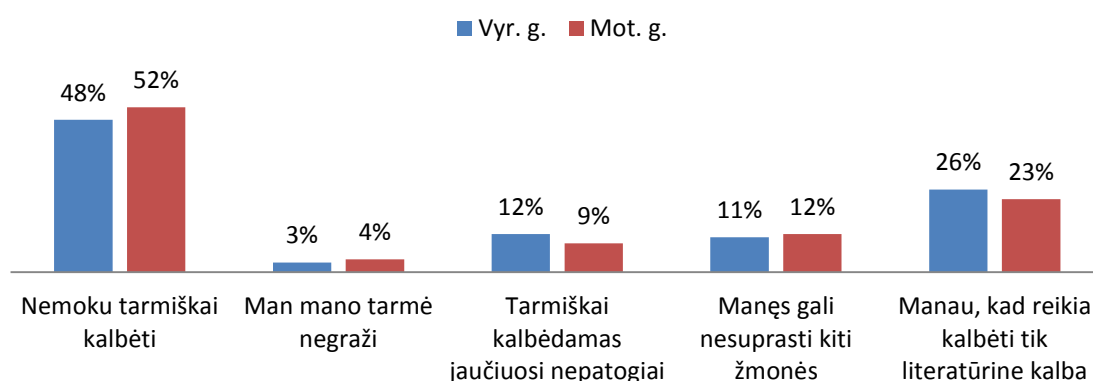
7 pav. Tarmės *nevartojimo priežastys* Pasvalyje pagal lytį.

Amžius nedaro didelės įtakos tam, kodėl pasirenkama tarmės nevaruoti. Didžiausia dalis paauglių teigė, kad tarmės nevartoja, nes jų gali nesuprasti kiti žmonės (8 pav.). Taip teigė 42 % jaunesnių ir 47 % vyresnių paauglių. Maždaug penktadalis apklaustųjų teigė, kad tarmiškai kalbėdami jaučiasi nepatogiai. Tokį atsakymą pažymėjo 19 % jaunesnių ir 20 % vyresnių paauglių. Kita panašaus dydžio grupė (22 % jaunesniųjų paauglių ir 15 % vyresniųjų) pažymėjo, kad jų nuomone, reikėtų kalbėti tik bendrine kalba. Mažiausios grupės buvo tos, kurios teigė, kad tarmiškai nemoka arba jiems jų tarmė negraži. Tarmiškai nemokantys teigė 8 % jaunesnių ir 4 % vyresnių paauglių, o savo tarmės gražia nelaikė 4 % jaunesnių ir 6 % vyresnių paauglių.

8 pav. Tarmės *nevartojimo priežastys* Pasvalyje pagal amžių.

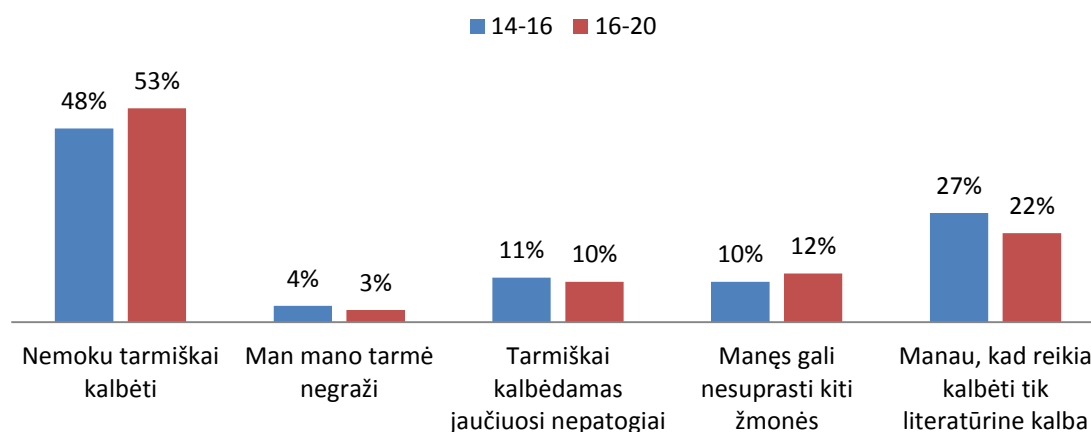
Šiuos rezultatus galima palyginti su rezultatais, gautais iš visos Lietuvos (9 pav.). Nors didžioji dalis apklaustųjų teigė, kad tarmiškai nekalba, nes nemoka (48 % vaikinių ir 52 % merginų), kitas dažniausiai pasirinktas atsakymas tarp abiejų lyčių atstovų buvo „manau, kad reikia kalbėti tik literatūrine kalba“. Taip pažymėjo 26 % vaikinių ir 23 % merginų. Pasvalyje toks atsakymas buvo tik trečias pagal dažnumą (20 % vaikinių ir 18 % merginų). Palyginus, šiek tiek daugiau pasvaliečių moksleivių, teigė, kad tarmiškai kalbėdami jaučiasi nepatogiai: taip pažymėjo 21 % vaikinių ir 18 % merginų, tuo tarpu tokį atsakymą kitose Lietuvos mokyklose pasirinko tik 12 % vaikinių ir 9 % merginų.

9 pav. Tarmės *nevartojimo priežastys* visoje Lietuvoje pagal lytį.

Tai, ar paaugliai vyresni, ar jaunesni neturi įtakos tam, kokie atsakymai bus pasirinkti. Tiek vyresni (53 %), tiek jaunesni paaugliai (48 %) visoje Lietuvoje buvo linkę žymėti, kad savo

krašto tarmės iš viso nemoka (10 pav.). Tačiau kiti atsakymai pasiskirstė praktiškai taip pat, kaip ir 21 pav. Antra didžiausia paauglių grupė teigė, kad mano, kad reikia kalbėti literatūrine kalba (27 % jaunesnių paauglių ir 22 % vyresnių paauglių). Beveik po tiek pat respondentų, tiek vyresnių, tiek jaunesnių, pažymėjo, kad arba kalbėdami tarmiškai jaučiasi nepatogiai (10 % vyresnių paauglių ir 11 % jaunesniųjų), arba mano, kad jų gali nesuprasti kiti žmonės (12 % vyresniųjų ir 10 % jaunesniųjų). Mažiausia dalis respondentų teigė, kad jiems jų tarmė negraži (4 % jaunesnių paauglių ir 3 % vyresnių paauglių).

10 pav. Tarmės *nevartojimo prielastys* visoje Lietuvoje pagal amžių.

Šiuos rezultatus galima apibendrinti taip: pasvaliečiai tarmės dažniau nevartoja, nes bijo, kad jų gali nesuprasti kiti žmonės, tačiau Lietuvos mastu tarmė dažniau nevartojama dėl to, kad tarmės arba iš viso nemokama, arba manoma, kad reikia kalbėti tik bendrine kalba. Tačiau pasvaliečiai, dažniau nei visos Lietuvos moksleiviai, teigė, kad tarmiškai kalbėdami jaučiasi nepatogiai.

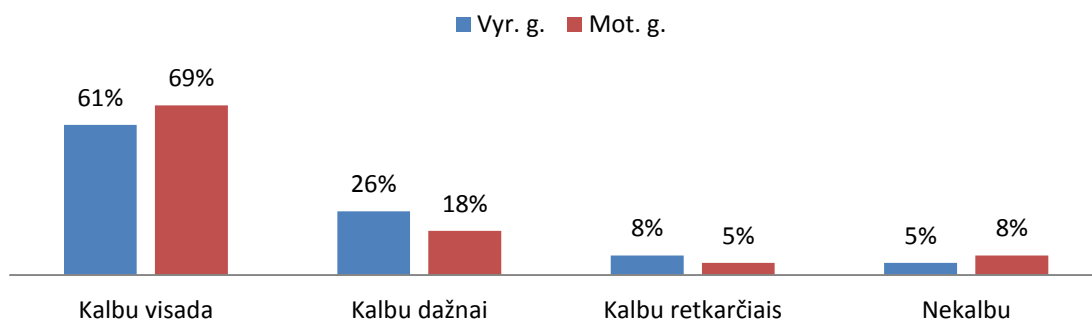
4.4. Tarmės vartojimas šeimos rate Pasvalyje

Šeimos, namų aplinka daro įtaką kalbinio kodo pasirinkimui. Tai privati aplinka, kurioje galima kalbėti kaip nori, nėra taisyklių ar visuomenės primestų normų. Šeimos rato ryšio stiprumas, privatumas, lemia tai, kad tam tikri įpročiai, bruožai, yra labai sunkiai paveikiami išorės veiksnių (Fishman 1996: 94). Todėl ir kalbinis kodas išlieka toks, koks patogus ir savas savam rate, nepriklausomai nuo to, kokios nuostatos vyrauja išorinėje aplinkoje. Kaip rašo Kirk Hazen, vaikai per savo paauglystės metus formuoja savo kalbą veikiami įvairių veiksnių (vienas jų – bendaamžių kalba); jie neišlaiko savo tėvų kalbinių bruožų, juos pakoreguoja savaip (2002: 500). Tačiau tai nereiškia, kad namų aplinkoje vartojama kalba nedaro įtakos vaiko, vėliau paauglio, kalbai. Kaip

giluminiai interviu atskleidė, dalis respondentų negalėjo tiksliai įvardinti, kodėl kalba tarmiškai. Kaip viena respondentė teigė, tarmiškai kalba [7] „*nes esu labai pripratus ir nuo pat mažumės, savo aplinkoj girdėjau tarminę kalbą*“ (M_15). Yra išskiriami keli veiksniai, kurie daro įtaką kalbos kaitai šeimos rate: 1) pokyčiai perduodami tėvų vaikui ir 2) pokyčiai perduodami tėvams iš vaiko kalbos (Hazen 2012: 503). Viena respondentė Pasvalyje paminėjo, kad nors jos tėvai namuose stengiasi kalbėti bendrine kalba, iš jos vistiek perima tarminės kalbos bruožų:

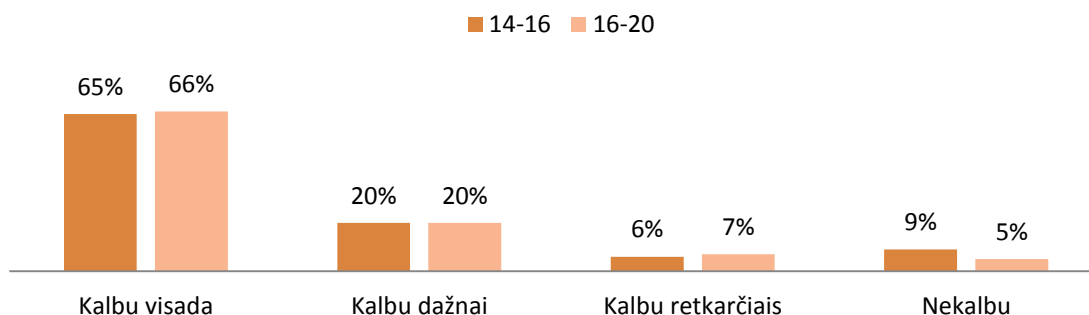
[8] „[...]Ir mano tėvai, pavyzdžiui, šneka bendrine kalba, bet iš manęs mokosi tos tarmės, nes vis tiek gyvena Pasvalyje, ir aš pati šiaip, dažniausiai tai kalbu tarmiškai [...]“ (M_17).

Kiekybinės apklausos duomenys taip pat patvirtina, kad tarmė šeimos rate vartojama labai dažnai. 11 pav. rodo, kad daugiau nei pusė respondentų teigė, kad su šeimos nariais tarmiškai kalba visada. Taip pažymėjo 61 % vaikinių ir 69 % merginų. Daug mažesnė dalis respondentų teigė, kad tarmiškai kalba dažnai: taip teigė 26 % vaikinių ir 18 % merginų. Mažiausia dalis paauglių teigė, kad tarmiškai su šeimos nariais kalba retkarčiais (8 % vaikinių ir 5 % merginų) arba iš vis nekalba (5 % vaikinių ir 8 % merginų).

11 pav. Tarmės *vartojimas su šeimos nariais* Pasvalyje pagal lytį.

Amžiaus veiksnys irgi nedaro įtakos tam, ar respondentai su savo šeimos nariais bendrauja tarmiškai, ar ne. Abi amžiaus grupės į klausimą atsakė labai panašiai (12 pav.). 65 % 14–16 m. ir 66 % 16–20 m. paauglių teigė, kad su šeimos nariais tarmiškai kalba visada. Po 20 % abiejų grupių respondentų teigė, kad tarmiškai šeimoje kalba dažnai. Vos 6 % jaunesniųjų paauglių ir 7 % vyresniųjų paauglių teigė, kad namie tarmiškai bendrauja retkarčiais. Teigiančių, kad tarmiškai iš viso nekalba taip pat nedaug – 9% jaunesniųjų paauglių ir 5 % vyresniųjų.

12 pav. Tarmės *vartojimas su šeimos nariais* Pasvalyje pagal amžių.

Jau ne kartą minėta, kad šeimos ratas – laisva, sava erdvė. Moksleiviai ir giluminiuose interviu teigė, kad namuose kalba tarmiškai, nes nuo mažumės tokią kalbą girdėjo, kitaip kalbėti jiems būtų keista, jie jau įpratę kalbėti tarmiškai:

[9] „*Na, šeimoj šnekant, arba gyvenime tai geriau tarmiškai šnekėti, nes visi taip įpratę [...]*“ (V_17)

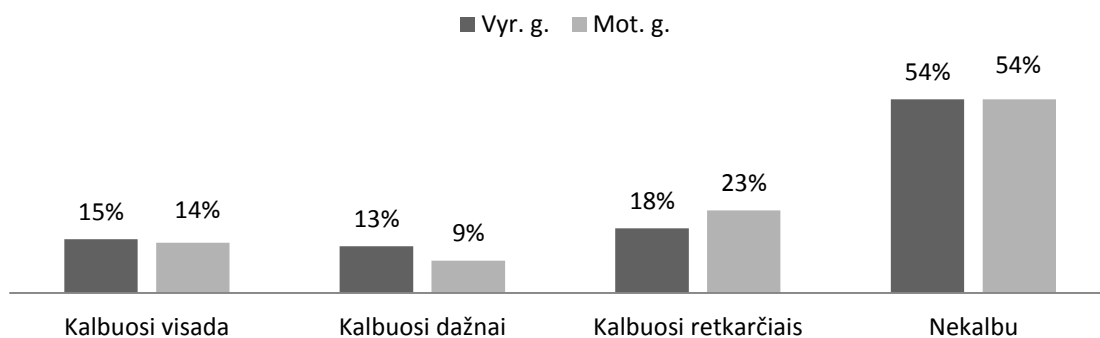
[10] „*[...]namuose mes šnekam dažniausiai tarmiškai, mes nešnekam gramatiškai.*“ (M_17)

4.4.1. Tarmės vartojimas namuose (su motina) Lietuvoje ir Pasvalyje pagal lytį

Bendravimas su motina šian tyrimui buvo pasirinktas neatsitiktinai. Būtent motinos kalba dažniausiai formuoja vaiko kalbą; taip pat yra ir su jos pasirinktu kalbiniu kodu – tai, koks kodas pasirenkamas bendravimui namuose, turi įtakos tam, kokį kodą dažniau rinksis vartoti vaikas. Jau minėtas tyrimas (Balčiūnienė 2006) parodė, kad mamos kartais renkasi bendrinę kalbą, nes, anot jų, vaikams bus lengviau mokytis vėliau. Kiti tyrimai parodė, kad net mamos tartis gali būti perimama ir vaikų (žr. Fishman 1996: 94), todėl galima daryti išvadą, kad tai, kaip kalba motina, turi didelę įtaką vaiko kalbai.

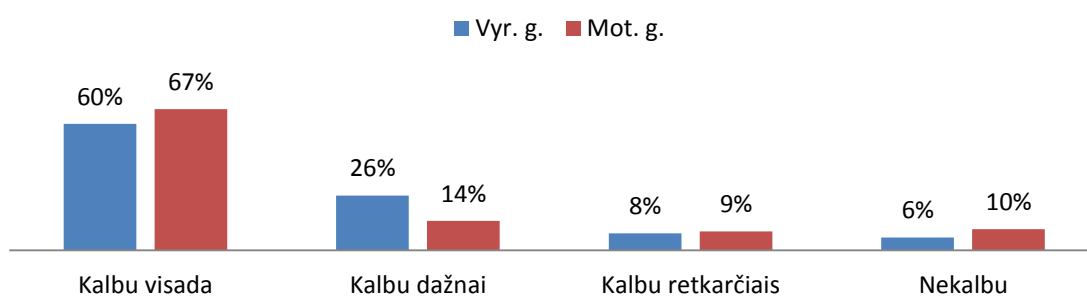
Peržvelgus rezultatus, gautus apklausus paauglius Lietuvoje (žr. 13 pav.), galima pamatyti tendenciją, kad daugiau nei pusė (54 %) abiejų lyčių respondentų teigė, kad su motina tarmiškai nekalba. Šiuo atveju nereikia pamiršti ir galimybės, kad su motina tarmiškai nekalbama, nes ji pati tarmės nemoka, arba yra iš visai kitos tarminės aplinkos.

Tik apie 15 % respondentų teigė, kad namuose su motina tarmiškai kalba visada (15 % vaikinių ir 14 % merginų). 13 % apklaustųjų vaikinių ir 9 % merginų teigė, kad su motina tarmiškai kalba dažnai. Šiek tiek daugiau (atitinkamai – 18 % ir 23 %) respondentų teigė, kad tarmiškai namuose kalba retkarčiais.

13 pav. Tarmės *vartojimas namuose* (su motina) Lietuvoje pagal lytį.

Pasvalyje (14 pav.) daug daugiau respondentų teigė, kad tarmiškai su motina bendrauja. 60 % vaikinių ir 67 % merginų teigė, kad su mama tarmiškai kalba visada. Gerokai mažiau respondentų teigė, kad su motina tarmiškai kalba dažnai (26 % vaikinių ir 14 % merginų). Mažiausia dalis apklaustųjų teigė, kad su mama tarmiškai kalba retkarčiais arba iš vis nekalba. Teigiančių, kad kalba retkarčiais, pažymėjo 8 % vaikinių ir 9 % merginų. Atsakusių, kad iš viso nekalba, buvo tik apie dešimtadalį – 6 % vaikinių ir 10 % merginų.

14 pav. Tarmės *vartojimas namuose* (su motina) Pasvalyje pagal lytį.

Giluminiuose interviu Pasvalyje atsiskleidė įvairių aspektų, kaip paaugliai bendrauja su savo tėvais. Buvo pateikta pavyzdžių, kad pavyzdžiui, mama žemaitė, todėl Pasvalio tarmė jai svetima, ir respondentė teigė, kad tarmiškai su ja nekalba, nes taip nekalbama namuose. Kita respondentė irgi teigė, kad tarmiškai kalba retai, dažniau vartoja bendrinę kalbą, o paklausta kodėl atsakė, kad:

[11] „*Nuo pat mažens šeimoje šnekam bendrine kalba ir pasvalietišškai kalbėt išmokau, nu ta tarmine kalba, tik su draugais gal bendraujam. Na ir taip nelabai keičiasi.*“ (M_15)

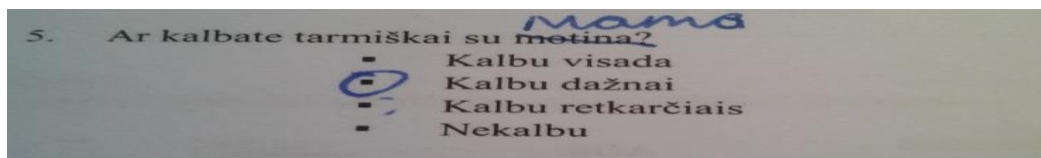
Dar vienos respondentės atsakymas į klausimą, kaip bendraujama šeimoje tarytum pagrindė mintį, kad tai, kokį kalbinį kodą pasirenka motina, turi labai didelę įtaką ir vaikui:

[12] „*Aš dažniau kalbu bendrine kalba, nes tarkim su mama kalbuosi dažniausiai bendrine kalba, tiesiog iš aplinkos iš šeimos atėjo toks va kalbėjimas.*“ (M_18)

Peržvelgus respondentų atsakymus galima pamatyti tendenciją, kad tarmė vis tik dažnai yra namų kalba:

[13] „*Pas mus šeimoje visi tarmiškai kalba, draugai irgi ir pati daugiau taip pat kalbu.*“ (M_16).

Tai, kad ryšys su motina yra labai artimas, parodė ir netikėtas atradimas rastas apdorojant duomenis. Net keli respondentai klausimo formuluotėje pavartotą oficialų terminą „motina“ pakeitė į mažiau oficialų, paprastesnį „mama“ (ilustr. 1). „Mama“ yra daug mielesnis, šiltesnis, glaudų ryšį rodantis kreipinys, todėl natūralu, kad į artimą žmogų norima kreiptis paprasčiau, taip, kaip yra įprasta.

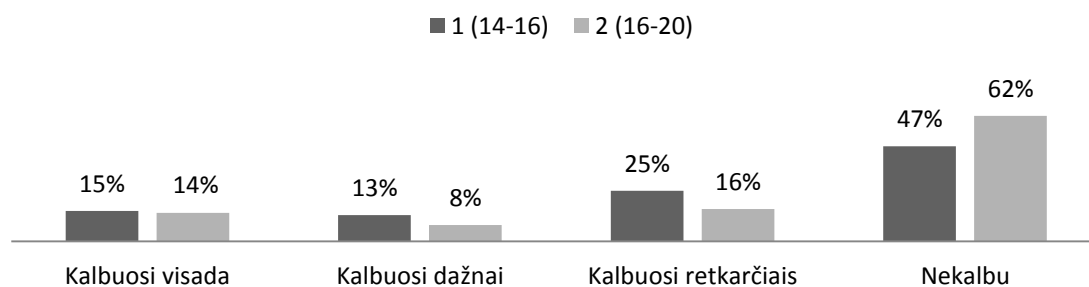
Iliustr. 1. Termino pakeitimas anketoje.

4.4.2. Tarmės vartojimas namuose (su motina) Lietuvoje ir Pasvalyje pagal amžių

Kaip teigia psichologai, augdami pradedame tapatintis su kitais – mama, tėvu, kitais autoritetais, perimame jų bruožus, „[...] konkretūs žmonės pasirenkami kaip etalonas, arba idealas, kuriuo derėtų sekti“ (Želvys 2007: 99). Todėl motinos kalba ir kalbinis kodas, kurį ji pasirenka, yra labai svarbus. Taip pat, autorius mini, kad „paaugliams ir jaunuoliams reikia apsispręsti, kokias besiformuojančio savojo „aš“ puses išlaikyti, o kurių – atsisakyti, kuriuos vaidmenis tobulinti, o į kuriuos numoti ranka [...]“ (Želvys 2007: 100). Kitaip tariant, paauglystė – toks gyvenimo tarpsnis, kuriame jau sąmoningai renkamas, kokias asmenybės detales išryškinti, o kokias – paslėpti arba pakeisti kitomis. Tai, kaip paauglys pasirenka bendrauti su motina, irgi labai svarbus asmenybės aspektas: pasirinkdamas šeimoje vyraujančią kalbinį kodą paauglys rodo solidarumą su šeima (motina), o darydamas atvirkščiai – rodo, kad nori atsiskirti.

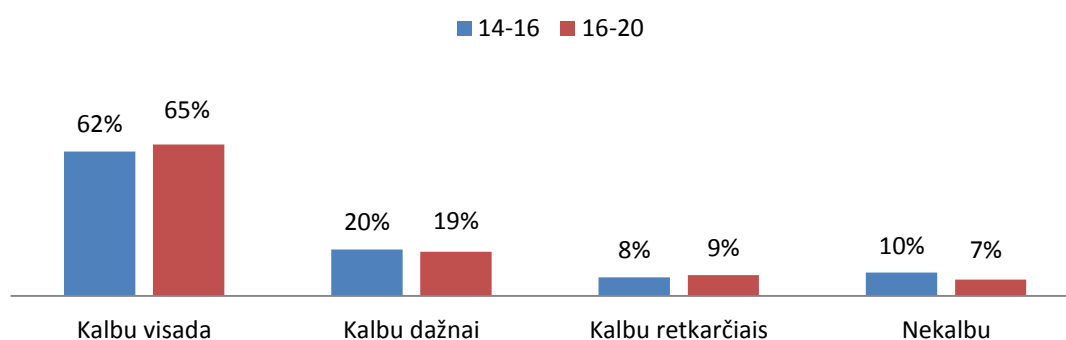
Lietuvoje didžiausia grupė paauglių pažymėjo, kad su motina tarmiškai iš vis nekalba (15 pav.). Šie atsakymai koreliuoja ir su anksčiau aptartais duomenimis, kai buvo parodyta, kad nemaža dalis paauglių teigia nemokantys tarmiškai. Nekalbantys teigė 47 % jaunesniųjų paauglių ir net 62 % vyresniųjų paauglių. Šiuo atveju matomas pakankamai didelis skirtumas tarp dviejų amžiaus grupių. Gali būti, kad vyresni paaugliai jau apsisprendė, kuri jų asmenybės pusė jiems labiau patinka; kitaip tariant, nusprendė, kad tarmės vartojimas – jiems nepriimtinas. Kita grupė – paaugliai, kurie teigė, kad su motina tarmiškai kalba retkarčiais. Tokį atsakymą pažymėjo 25 %

jaunesni paaugliai ir 16 % vyresniųjų. Mažiausios grupės teigė, kad tarmiškai su mama kalba „visada“ arba „dažnai“. Kalbantys visada teigė tik 15 % 14–16 m. amžiaus paauglių ir 14 % 16–20 m. amžiaus paauglių. 13 % jaunesniųjų paauglių ir 8 % vyresniųjų teigė, kad su motina tarmiškai kalba dažnai. Galima pastebėti, kad jaunesni paaugliai labiau linkę pažymėti, kad su motina bent retkarčiais kalba tarmiškai.

15 pav. Tarmės *vartojimas namuose* (su motina) Lietuvoje pagal amžių.

Pasvalyje toliau kartojasi tendencijos (žr. 16 pav.), kad tarminis kalbėjimas yra dažnas kodas kasdieninėje, namų kalboje. Daugiau nei 60 % gimnazistų teigė, kad tarmiškai su motina kalba. Taip teigė 62 % jaunesniųjų paauglių ir 65 % vyresniųjų paauglių. Priešingai, nei visoje Lietuvoje, labai nedidelė dalis apklausiųjų teigė, kad su motina tarmiškai nekalba. Tokius atsakymus pažymėjo tik 10 % 14–16 m. paauglių ir 7 % 16–20 m. paauglių. Maždaug penktadalis apklausiųjų teigė, kad su motina tarmiškai kalba dažnai (20 % ir 19 %). Teigiančių, kad su mama tarmiškai kalba retkarčiais, beveik tiek pat mažai, kaip ir tų, kurie teigė, kad su ja tarmiškai iš viso nebendruoja. Taip teigė 8 % jaunesniųjų paauglių ir 9 % vyresniųjų.

16 pav. Tarmės *vartojimas namuose* (su motina) Pasvalyje pagal amžių.

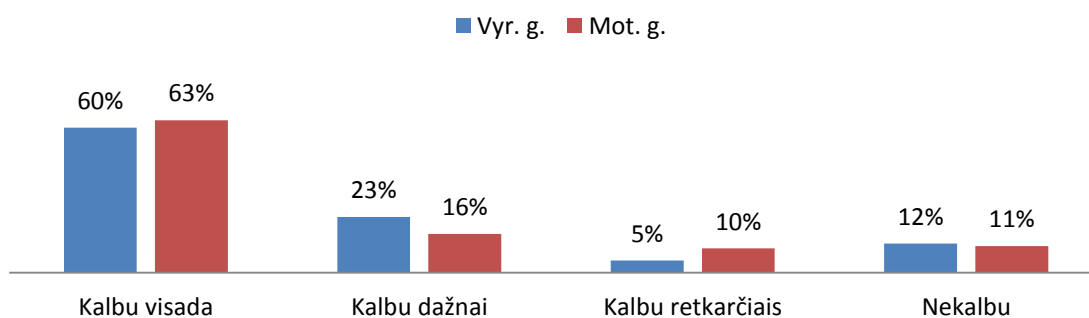
Kaip jau anksčiau aptarti interviu pavyzdžiai parodė, kad tai, jog Pasvalyje tarmė su motina nevartojama, lemia pačios motinos pasirinktas kalbinis kodas, tačiau tiek giluminiai interviu, tiek kiekybinė apklausa parodė, kad Pasvalyje tarmė – gyva namų kalba, kuri yra sava, laisvesnė, nuo mažumės girdėta, arba kaip teigė viena iš respondenčių – [14] „būtų keista su

tėveliais bendrine kalbėtis“ (M_17). Žiūrint į abiejų apklausų rezultatus, gan ryškiai matomas skirtumas tarp atsakymų, gautų visoje Lietuvoje ir Pasvalyje. Sunku pasakyti (nėra duomenų), kokios priežastys labiausiai lemia tai, kad Lietuvoje tiek daug paauglių teigia, kad su motina tarmiškai nekalba, tačiau tai gali būti tokie jau minėti veiksniai kaip tai, kad motina yra kilusi iš kito krašto, arba vengia bendrauti tarmiškai, nes mano, kad vaikui paskui bus lengviau įsisavinti bendrinę kalbą mokykloje. Amžiaus veiksnys įtaką daro tik vienu atveju: daugiau jaunesnių paauglių visoje Lietuvoje teigė, kad su motina bent kartais tarmiškai kalba. Kitais atvejais, nei lytis, nei amžius nedaro ryškios įtakos kalbinio varianto pasirinkimui nei Lietuvoje, nei Pasvalyje.

4.4.3. Tarmės vartojimas Pasvalyje su tėvu

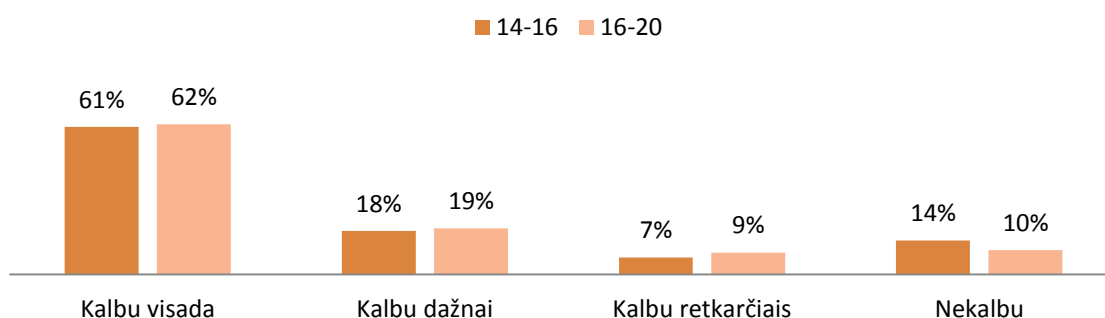
Kaip jau minėta, motinos gali elgtis dvejopai: arba perduoti savo tarmę ateities kartoms, arba stengtis, kad vaikas kalbėtų kuo taisyklingesne kalba. Tačiau tėvo svarba vaiko raidos kontekste taip pat yra nenuginčijama. Jau ankščiau minėti tyrimai (Holmes 2012, Eckert, 1998 ir kt.) parodė, kad vyrai labiau linkę išlaikyti vernakulines formas, savo tarmę, todėl galima kelti hipotezę, kad jeigu tėvas kilęs iš tarmiškai kalbančio krašto, realu, kad jis savo tarme bendraus ir su savo vaikais. Kiekybinės apklausos duomenys parodė, kad Pasvalyje paaugliai, nesvarbu kokios lyties, tiek su tėvu, tiek su motina tarmiškai bendrauja labai dažnai; didelio rezultatų skirtumo tarp šių duomenų nėra: 17 pav. rodo, kad paaugliai su tėvu tarmiškai bendrauja labai dažnai. Taip teigė 60 % vaikinių ir 63 % merginų. Palyginimui galima prisiminti rezultatus paklausus, kaip dažnai tarmiškai bendraujama su motina. Su ja *labai dažnai* teigė kalbantys 60 % vaikinių ir 67 % merginų.

23 % vaikinių ir 16 % merginų deklaravo, kad su tėvu tarmiškai kalba dažnai, daug mažiau (atitinkamai 5 % ir 10 %) paauglių teigė, kad su tėvu tarmiškai bendrauja retai. Nors nedaug (12 % vaikinių ir 11 % merginų) atsakiusiųjų rašė, kad su tėvu tarmiškai nekalba, tai šiek tiek daugiau, nei tarkim, palyginus su rezultatais, gautais paklausus apie bendravimą su seneliais ar šeimos nariais.

17 pav. Tarmės *vartojimas su tėvu* Pasvalyje pagal lytį.

Paauglystės periodai neturi įtakos kalbinio kodo pasirinkimui bendraujant su tėvu. Kaip rodo 18 pav., tiek jaunesni paaugliai (61 %), tiek vyresni paaugliai (62 %) teigė, kad su tėvu tarmiškai bendrauja visada. 18 % jaunesniųjų ir 19 % vyresniųjų paauglių teigė, kad su tėvu tarmiškai kalba dažnai. Mažiausia grupė respondentų buvo ta, kuri teigė, kad tarminį kalbos variantą su tėvu vartoja retai (7 % jaunesniųjų paauglių ir 9 % vyresniųjų). Šiek tiek daugiau respondentų teigė, kad su tėvu niekada nekalba tarmiškai. Taip teigė 14 % 14–16 m. ir 10 % 16–20 m. moksleivių.

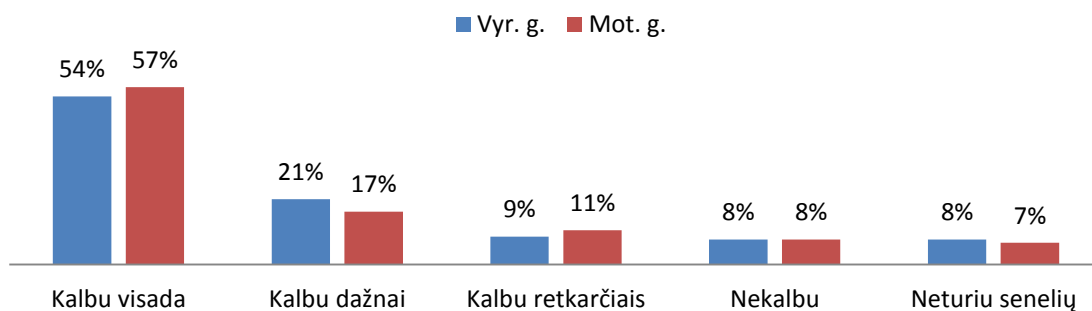

18 pav. Tarmės vartojimas su tėvu Pasvalio mastu pagal amžių.

4.4.4. Tarmės vartojimas Pasvalyje su seneliais

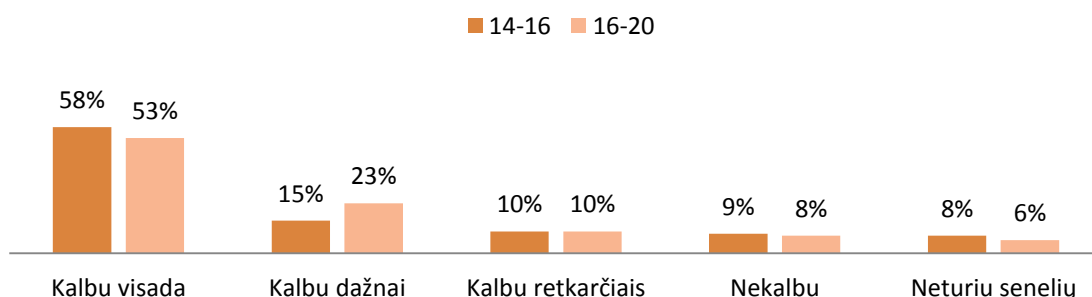
Amžiaus ir kartų įtaka taip pat gali gali paveikti tai, koks kalbinis kodas yra pasirenkamas. Atlikti tyrimai rodo, kad vyresnės kartos atstovai linkę likti prie sau įprasto kalbinio kodo, kurį išmoko dar vaikystėje, o jaunimas vartoja tą kalbinį kodą, kuris yra paplitęs jų aplinkoje (pgl. Wolfram ir kt. 1999: 37). Kaip rodo tyrimai, kiekviena karta linkusi perimti vis mažiau tam tikro kalbinio kodo bruožų iš vyresnės kartos (pgl. Hazen 2012: 511). Taip pat, vyresniems žmonėms nebereikia „įtilpti“ į tam tikrus socialinius rėmus, kurie tarytum įpareigoja kalbėti prestižiskese kalbos forma, taigi gali būti, kad jie mieliau renkasi savas, tarmines kalbos formas (pgl. Eckert, 1998).

Paaugliai, tiek vaikinai, tiek merginos teigė, kad su seneliais tarmiškai kalba (19 pav.). Taip teigė 54 % vaikinų ir 57 % merginų. Mažiausia dalis respondentų teigė, kad tarmiškai su seneliais iš vis nekalba (abejose grupėse taip atsakė po 8 % apklaustųjų). Daugmaž penktadalis (21 % vaikinų ir 17 % merginų) apklaustųjų teigė, kad su seneliais tarmiškai kalba dažnai. Teigiančių, kad su seneliais tarmiškai kalba retkarčiais taip pat buvo nedaug: 9 % vaikinų ir 11 % merginų.

19 pav. Tarmės *vartojimas su seneliais* Pasvalyje pagal lytį.

Tiek vyresni, tiek jaunesni paaugliai labai dažnai bendrauja su seneliais tarmiškai (20 pav.). Atsakymus, kad su seneliais tarmiškai kalba visada pažymėjo 58 % jaunesniųjų ir 53 % vyresniųjų paauglių. Kalbantys dažnai teigė 15 % 14–16 metų paauglių ir 23 % 16–20 m. paauglių. Vienodai – po 10 % paauglių atsakė, kad su seneliais tarmiškai kalba retkarčiais. Mažiausia grupė respondentų teigė, kad tarmiškai su seneliais nekalba. Taip teigė 9 % jaunesniųjų paauglių ir 8 % vyresniųjų.

20 pav. Tarmės *vartojimas su seneliais* Pasvalyje pagal amžių.

Iš apklausos rezultatų galima pamatyti, kad tarmė – vyraujantis kalbinis kodas, kai bendraujama su vyresniąja karta. Tačiau realu, kad abiejų šių grupių tarminis kalbėjimas jau kitoks, nes tarmė keičiasi kartu su jos vartotojais, bet, matyt, išlieka tam tikri bruožai, kurie suprantami abiem šioms amžiaus grupėms.

4.4.5. Tarmės vartojimas Pasvalyje su broliais/seserimis

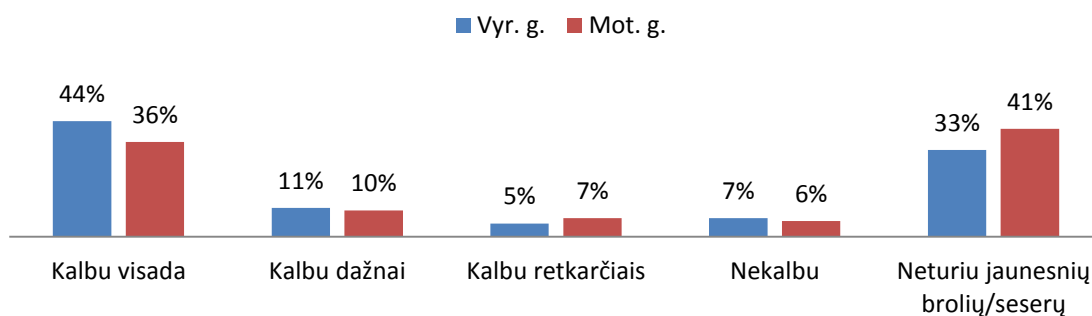
Kalbos kaitai įtakos turi labai daug veiksnių – jau minėta mokyklos, draugų įtaka, taip pat namų aplinka. Tačiau namuose dažnai kalbama ne tik su tėvais, kurie turi pakankamai didelę

įtaką, bet ir su broliais arba seserimis. Diskursas su jais gali skirtis ir dėl amžiaus įtakos (pvz., ar jie jaunesni, ar vyresni).

Nors Suzanne Barron–Hauwaert savo knygoje „Bilingual siblings“ (2010) tyrinėjo dvikalbius vaikus, augančius toje pačioje šeimoje, tačiau galima išvesti paralelę tarp dvikalbių vaikų (kalbančių dvejomis skirtingomis kalbomis) ir vaikų, kurie turi tarmę ir kaito šį kalbinį kodą su bendrine kalba. Autorė mini, kad nors tėvų įtaka iš pradžių yra didelė, paaugę ir pradėję lankyti mokyklą vaikai į namus atneša naujų formų. Prasideda kalbų maišymas, gimsta nauji kalbos variantai (2010: 44). Yra atlikta nedaug tokio tipo tyrimų, kurių metu būtų tiriami broliai ir seserys, tačiau rasta, kad vyresni broliai/seserys dažniausiai daro įtaką jaunesniems; t. y. jaunesnieji kopijuoja vyresniųjų kalbą, vyresnieji moko jaunesniuosius (2010: 55, 81). Galima daryti išvadą, kad brolių/seserų kalba turi įtakos kitiems šeimos vaikams. Kalbinis kodas tarp brolių ir seserų vienoje šeimoje taip pat gali varijuoti ir tai nėra neįprasta. To priežastis gali būti ir tėvų įtaka, ir tai, kad gali skirtis socialinės grupės (ir jų įtaka), su kuriomis bendraujama kasdieną; taip pat gali skirtis noras identifikuotis su tam tikra bendruomene (Hazen 2012: 518).

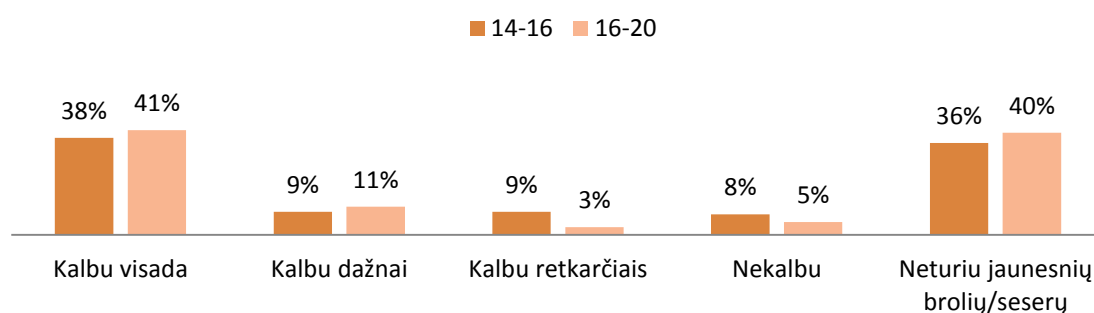
4.4.5.1. Tarmės vartojimas Pasvalyje su jaunesniais broliais/seserimis

Vyresni broliai/seserys gali būti tarytum mokytojai ir daryti nemažą įtaką jaunesnio vaiko kalbinio kodo pasirinkimui. S. Barron-Hauwaert taip pat iškelia idėją, kad vyresnės seserys gali prisiimti motinos rolę ir pradėti mokyti jaunesniuosius tokio kalbinio kodo, koku ir pačios kalba (2010: 82). Kaip matyti iš 21 pav., Pasvalyje daugiau paauglių vaikų pažymėjo, kad su jaunesniais broliais/seserimis tarmiškai kalba visada. Taip pažymėjo 44 % vaikų ir 36 % merginų. Daug mažiau – 11 % vaikų ir 10 % merginų teigė, kad su jais tarmiškai kalbasi dažnai. Panašus skaičius respondentų atsakė, kad su jaunesniais broliais/seserimis tarmiškai kalbasi retkarčiais (5 % vaikų ir 7 % merginų). Nedaug vaikų (7 %) ir merginų (6 %) teigė, kad su jaunesniais broliais/seserimis tarmiškai iš viso nekalba.

21 pav. Tarmės vartojimas su jaunesniais broliais/seserimis Pasvalyje pagal lytį.

Tiek vyresni, tiek jaunesni respondentai vis tiek pakankamai dažnai teigė, kad su jaunesniais broliais/seserimis kalba tarmiškai. Kalbantys visada teigė 38 % jaunesnių paauglių ir 41 % vyresnių paauglių (22 pav.). Nors skirtumas tarp vyresnių ir jaunesnių paauglių nėra labai didelis, tie keli procentai gali parodyti, kad vyresni paaugliai sąmoningai renkasi vartoti tarmę su jaunesniais broliais/seserimis. Mažiausia grupė buvo ta, kuri teigė, kad tarmiškai su jaunesniaisiais nekalba iš vis. Taip teigė tik 8 % 14–16 m. paauglių ir 5 % 16–20 m. paauglių. 9 % jaunesnių paauglių ir 11 % vyresnių paauglių teigė, kad tarmiškai su jaunesniais broliais/seserimis kalba dažnai; kalbantys retkarčiais teigė 9 % vyresniųjų ir 3 % jaunesniųjų paauglių.

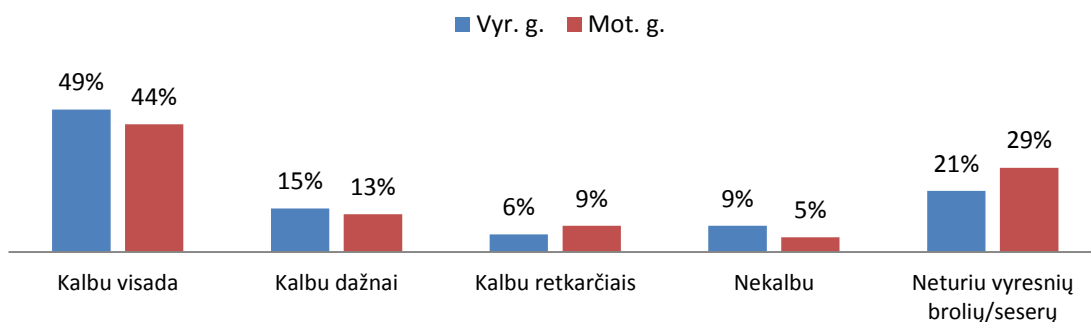

22 pav. Tarmės *vartojimas su jaunesniais broliais/seserimis* Pasvalyje pagal amžių.

4.4.5.2. Tarmės vartojimas Pasvalyje su vyresniais broliais/seserimis

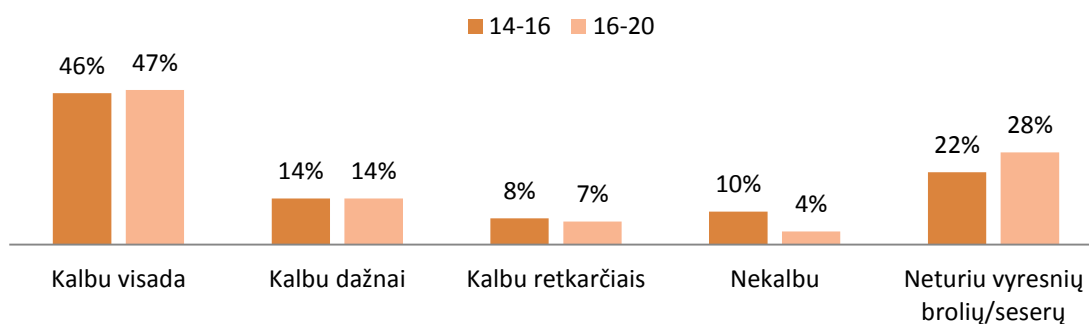
Dvikalbėje šeimoje, kaip rašo S. Barron-Hauwaert, įprasta, kad jaunesnis vaikas perima kalbinius interakcijos bruožus, kurie jau vyravo šeimoje (2010: 109). Taigi, jeigu namie jau iki jam gimstant vyravo tarmė, greičiausiai jaunesnis vaikas perims tarminio kalbėjimo bruožus ir būtent šį variantą vartos kalbėdamas su savo šeimos nariais. Natūralu, kad rezultatai paklausus, kaip bendraujama su vyresniais broliais/seserimis, nedaug skiriasi nuo prieš tai aptartųjų, kai buvo kalbama apie tarmės vartojimą su jaunesniais broliais/seserimis. Jeigu vyresnieji su jais bendrauja tarmiškai, greičiausiai ir vyresniesiems bus atsakoma tarmiškai.

Maždaug pusė apklaustųjų (49 % vaikinių ir 44 % merginų) teigė, kad tarmiškai su vyresniais broliais/seserimis kalba visada (31 pav.). Mažiausia grupė buvo ta, kuri teigė, kad su vyresniais broliais/seserimis tarmiškai nekalba. Taip teigė 9 % vaikinių ir 5 % merginų. Kalbantys dažnai teigė 15 % vaikinių ir 13 % merginų. Nedidelė grupelė, tik 6 % vaikinių ir 9 % merginų teigė, kad su vyresniaisiais broliais/seserimis tarmiškai kalba retai.

23 pav. Tarmės *vartojimas su vyresniais broliais/seserimis* Pasvalyje pagal lytį.

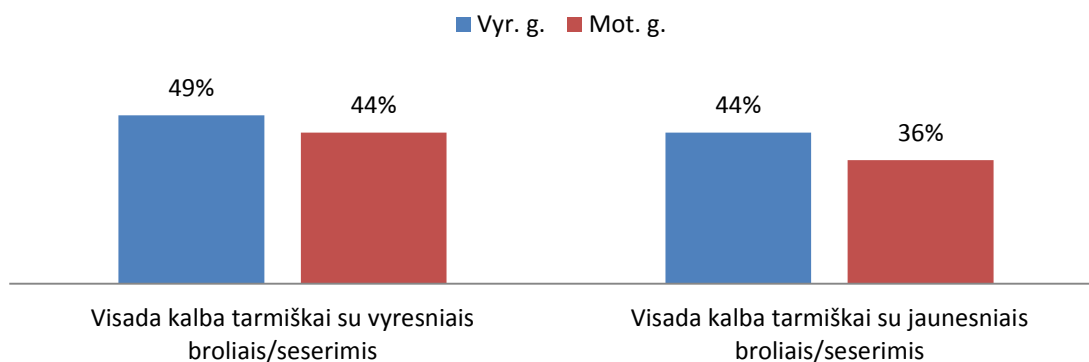
Respondentų amžius vėl nedarė įtakos tam, koks kalbinis kodas pasirenkamas bendraujant su vyresniais broliais arba seserimis (24 pav.). 46 % jaunesniųjų paauglių ir 47 % vyresniųjų paauglių teigė, kad su vyresniais broliais/seserimis visada kalba tarmiškai. Vienodai, po 14 %, abiejų amžiaus grupių atstovų teigė, kad su broliais/seserimis tarmiškai kalba dažnai. Mažesnė grupė (8 % ir 7 %) teigė, kad tarmiškai kalbasi retai. Šiek tiek daugiau jaunesniųjų paauglių (10 %) teigė, kad tarmiškai su broliais/seserimis iš vis nekalba. Taip teigė tik 4 % vyresniųjų paauglių. Tai galbūt galima sieti su ypatingu paauglystės periodu¹⁴, kurio metu ieškoma savo identiteto, nenorima elgtis taip, kaip norėtų vyresnieji ir t. t.

24 pav. Tarmės *vartojimas su vyresniais broliais/seserimis* Pasvalio mastu pagal amžių.

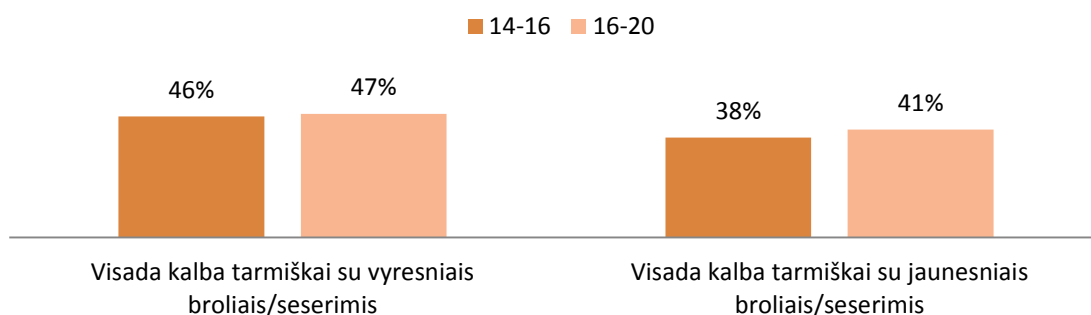
Palyginus apklausos rezultatus, galima pastebėti, kad daugumą pusė respondentų teigia, kad tarmiškai su savo vyresniais/jaunesniais broliais/seserimis kalba visada (25 pav.). Vis tik, tai šiek tiek dažniau daro vaikinai, negu merginos. Kartojasi vyraujančios tendencijos, kad šeimos rate tarmė – labai dažnas kalbinis kodas ne tik tarp tėvų ir vaikų, bet ir tarp pačių vaikų.

¹⁴ Pgl. Žukauskienė, 2012: 486.

25 pav. Visada vartoja tarmę su broliais/seserimis pagal lytį.

Taip pat tyrimo rezultatai atskleidė (26 pav.), kad amžius praktiškai neturi jokios įtakos tam, koks kalbinis kodas yra pasirenkamas tarp brolių/seserų.

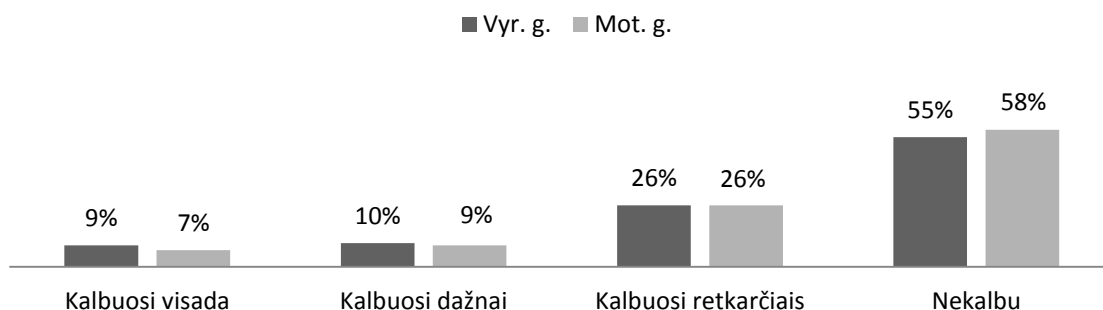
26 pav. Visada vartoja tarmę su broliais/seserimis pagal amžių.

Galima daryti išvadą, kad tarmė šeimoje gyva ir vartojama ir su jaunesne karta. Tai gali būti daroma ir dėl patogumo, ir dėl noro parodyti, kad priklausoma būtent tai šeimai, ir dėl to, kad tokia kalba šeimoje girdima nuo mažumės. Tačiau, kaip galima pamatyti, mokyklos įtaka nedaro didelio skirtumo, koks kalbinis kodas pasirenkamas namuose.

4.5. Tarmės vartojimas kitose viešose vietose Lietuvoje ir Pasvalyje pagal lytį

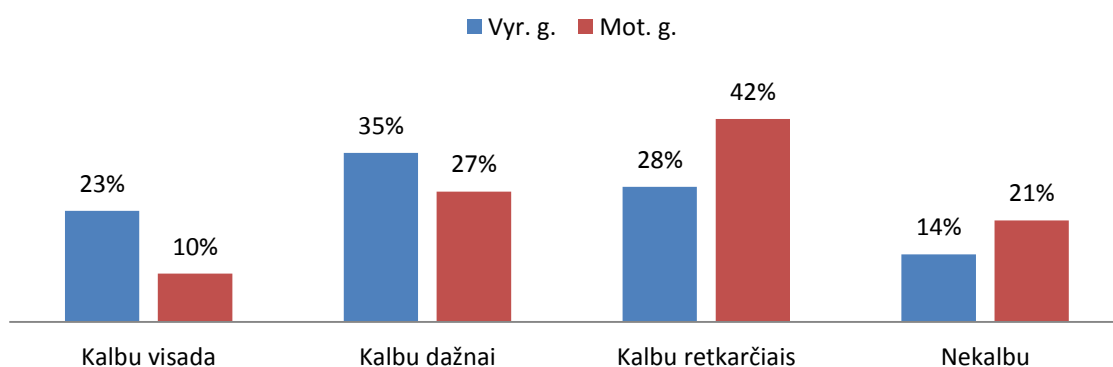
Išskirtas dar vienas domenai, kurioje tarmės vartojimas gali varijuoti. Kitos viešos vietos šiuo atveju turimos galvoje tokios kaip parduotuvė, turgus, kirpykla, biblioteka ir pan. Kaip jau minėta anksčiau, vyrauja įsitikinimas, kad tarmė labiau tinkama privačiam vartojimui, tuo tarpu viešose vietose reiktų rinktis bendrinės kalbos variantą. Tokia nuomonė vyrauja praktiškai visoje Lietuvoje (žr. R. Kliukienės 2013, L. Kalėdienės 2013, M. Ramonienės 2013 ir kt. tyrimus); paaugliai šiuo klausimu taip pat neišsiskiria ir patvirtina šias tendencijas (žr. 27 pav.). Daugiau nei pusė jų teigė, kad kitose viešose vietose tarmiškai nekalba. Taip teigė 55 % vaikų ir 58 % merginų. Mažiausia dalis teigė, kad tarmiškai viešose vietose kalba visada. Taip teigė tik 9 %

vaikinių ir 7 % merginų. Maždaug trečdalis (26 % vaikinių ir 26 % merginų) apklaustųjų teigė, kad tarmę vis dėlto vartoja retkarčiais. Atsakiusių, kad tarmę viešose vietose vartoja dažnai buvo mažuma: 10 % vaikinių ir 9 % merginų.

27 pav. Tarmės *vartojimas kitose viešose vietose* Lietuvoje pagal lytį.

Pasvalyje (28 pav.) situacija šiek tiek kitokia – atsakymai labai panašiai pasiskirstė ties visais galimais variantais. Tačiau galima pamatyti, kad ir Pasvalyje noras kalbėti tarmiškai viešose vietose yra palyginus menkas: tik 23 % vaikinių ir 10 % merginų atsakė, kad tarmiškai viešose vietose kalba visada. Daugiausiai (28 % vaikinių ir 42 % merginų) buvo tokių, kurie teigė, kad viešojoje aplinkoje tarmiškai kalba retkarčiais. Matyt, kalbinio kodo pasirinkimas priklauso nuo to, kur ir su kuo yra kalbama. Nemaža dalis paauglių teigė, kad tarmiškai viešumoje bendrauja dažnai (35 % vaikinių ir 27 % merginų). Išsiskiria ir tie, kurie teigia nekalbantys tarmiškai viešumoje skaičius: taip teigė darantys 14 % vaikinių ir 21 % merginų.

28 pav. Tarmės *vartojimas kitose viešose vietose* Pasvalyje pagal lytį.

Giluminiuose interviu taip pat buvo išsakyta įvairių nuomonių: vieni teigė, kad tarmiškai savam krašte kalba labai dažnai ir persijungia tik kitoje aplinkoje (pvz., kitame mieste),

kiti – patvirtino mintį, kad kalbinis kodas pasirenkamas prisitaikant prie pašnekovo, dar vieni – kad viešoje vietoje, mokykloje, visai nekalba tarmiškai:

[15] „Nu moksloose, ar ten parduotuvėse, ar kitur tai ta bendrine kalba, o pavyzdžiui, šeimoje, su draugais ir taip toliau, tarmiškai“ (M_17)

[16] „T. O viešosiose vietose? Neskiri taip, kad va parduotuvėje kalbėsiu bendrine kalba, o namie tarme?“

R. Ne, nes jeigu aplink mane kalba tarmiškai, tai ir aš taip pat.“ (M_16)

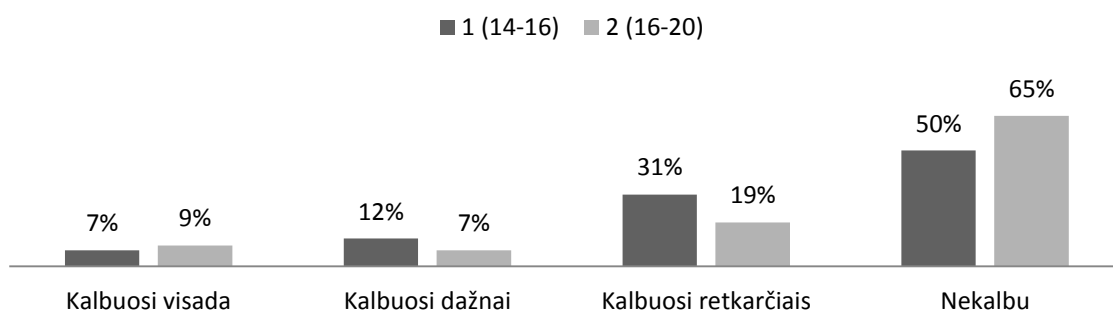
[17] „Bet jeigu viešesnėj vietoj, ar, pavyzdžiui, Vilniuj, didesnam mieste, iš vis, per televiziją, bendrine geriau.“ (V_17)

[18] „Draugų tarpe tai taip, kalbu tarmiškai, bet jeigu nueinu į parduotuvę labiau gramatiškai šneku.“ (V_16)

Kaip galima pastebėti, tam tikros tendencijos (kodo pakeitimas priklausomai nuo situacijos, pašnekovo, aplinkos) vienodai kartojasi tiek vaikinių, tiek merginų interviu.

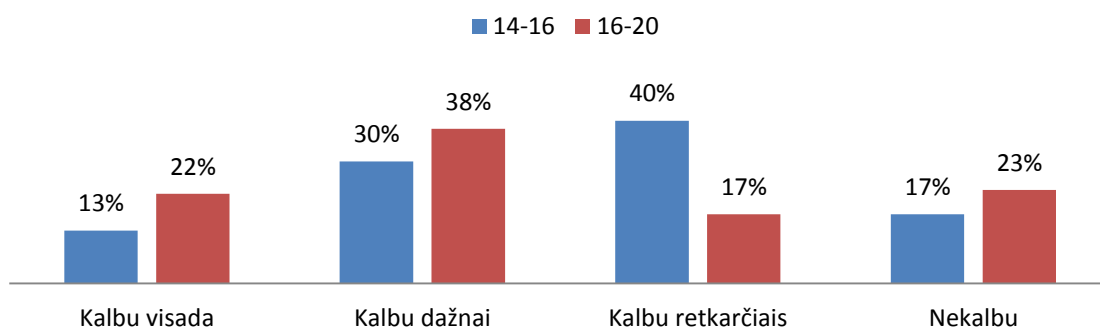
4.5.1. Tarmės vartojimas kitose viešose vietose Lietuvoje ir Pasvalyje pagal amžių

Lietuvos mastu toliau kartojasi tendencija, kad jaunesni paaugliai labiau linkę bent retkarčiais vartoti tarminį kalbos kodą (28 pav.). Tačiau vis dėlto dauguma jų pažymėjo, kad tarmiškai viešose vietose nekalba. Taip teigė 50 % jaunesnių paauglių ir 65 % vyresniųjų. Mažiausioji dalis apklaustųjų (7 % jaunesniųjų paauglių ir 9 % vyresniųjų paauglių) teigė, kad tarmę viešoje aplinkoje vartoja visada. Maždaug trečdalis (31 %) 14–16 metų paauglių teigė, kad tarmę vartoja retkarčiais; taip pat teigė ir 19 % vyresnių paauglių. Deklaruojančių, kad kitose viešose vietose dažnai kalba tarmiškai taip pat neatsirado daug: vos 12% jaunesnių paauglių ir 7 % vyresnių.

28 pav. Tarmės vartojimas kitose viešose vietose Lietuvoje pagal amžių.

Pasvalyje tendencijos šiek tiek pasikeičia – būtent vyresnieji paaugliai dažniau teigia vartojantys tarmę viešumoje. Kalbantys dažnai teigė 38% vyresnių paauglių ir 30% jaunesniųjų. Taip pat daugiau (22 %) vyresnių paauglių teigė, kad tarmiškai kalba visada; taip teigė 13 % jaunesnių paauglių. Daugiau 14–16 metų paauglių teigė, kad tarmiškai kitose viešose vietose kalba retkarčiais (40 %). Vyresni paaugliai taip deklaravo daug rečiau – taip atsakė tik 17 % apklaustųjų. Tačiau daugiau vyresnių paauglių (23 %) teigė, kad tarmiškai viešose vietose nekalba iš vis. Nekalbantys teigė ir 17 % jaunesniųjų paauglių.

29 pav. Tarmės *vartojimas kitose viešose vietose* Pasvalyje pagal amžių.

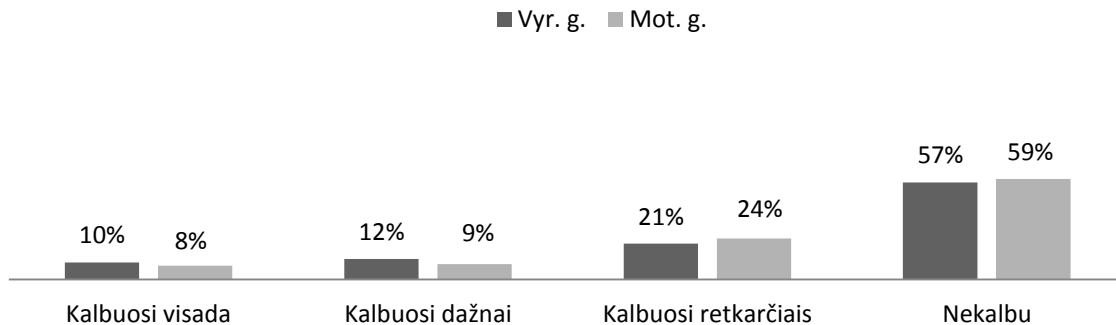
Kaip galima pamatyti, rezultatai pagal amžiaus grupes Pasvalyje – labai varijuoja; nors daugiau vyresnių paauglių teigė kalbantys tarmiškai viešose vietose arba visada, arba dažnai, taip pat daugiau vyresnių respondentų pažymėjo, kad tarmiškai viešose vietose nekalba. Tačiau vistiek matoma tendencija, kad viešose vietose tarmė vartojama daug rečiau, nei namuose.

Atsakymuose iš visos Lietuvos kartojasi panaši tendencija: tarmė arba iš vis nevartojama, arba labai retai. Taip pat šie atsakymai neparodo tos domenų atskirties, kuri labai gerai matoma atsakymuose iš Pasvalio. Su motina dauguma apklaustų pasvaliečių teigė tarmiškai kalbantys visada, o paklausus apie tarmės vartojimą viešojoje vietoje taip teigiančių atsirado gerokai mažiau. Tiek Lietuvoje, tiek Pasvalyje, daugiau merginų teigė, kad tarmės viešajame sektoriuje nevartoja; tokia pati tendencija pasikartojo ir su vyresniais paaugliais. Šiuo atveju, iš dalies pasitvirtina ir kitų mokslininkų iškeltos mintys: merginos labiau stengiasi viešumoje kalbėti taisyklingai, prestižiškesniu kalbiniu variantu. Vyresni paaugliai jau laikomi beveik suaugusiais, taigi, realu, kad renkasi tą kalbinį kodą, kuris jiems atrodo kaip tinkamesnis viešumoje, be to, ir visuomenė iš jų tikisi tam tikro elgesio, o tinkamo (anot visuomenės) kalbinio kodo pasirinkimas yra vienas iš veiksnių, galinčių parodyti žmogaus socialinę padėtį, išsilavinimą; kitaip tariant bruožus, kurie svarbūs kuriant pirmąjį įspūdį.

4.6. Tarmės vartojimas mokykloje (su mokytojais) Lietuvoje ir Pasvalyje pagal lytį

Mokykloje vienas kalbinis kodas (šiuo atveju – bendrinė kalba) dažnai yra vertinamas palankiau nei kitas (šiuo atveju – tarmė). Tai parodė ir L. Vaicekauskienės tyrimas, kurio metu pastebėta, kad „moksleivių nuostatas smarkiai veikia visuotiniai ir ypač mokykloje įsitvirtinusios ir beveik nekvestionuojamos oficialiosios ideologijos nuostatos“ (Vaicekauskienė 2013: 46). M. Ramonienė savo tyrime (2013) pastebėjo, kad nors tiesioginio draudimo nėra, mokytojai ne itin linkę su mokiniais bendrauti tarmiškai. Kalbos prestižo klausimas mokykloje tampa itin aktualus: bendrinė kalba, kuria mokoma mokykloje, yra laikoma taisyklingesne, oficialesne, labiau tinkama komunikacijai su mokytojais arba pamokų metu. Tai, kad bendrinė kalba mokykloje vartojama dažniau, ir ypač su mokytojais parodė ir šiame darbe aprašomas tyrimas.

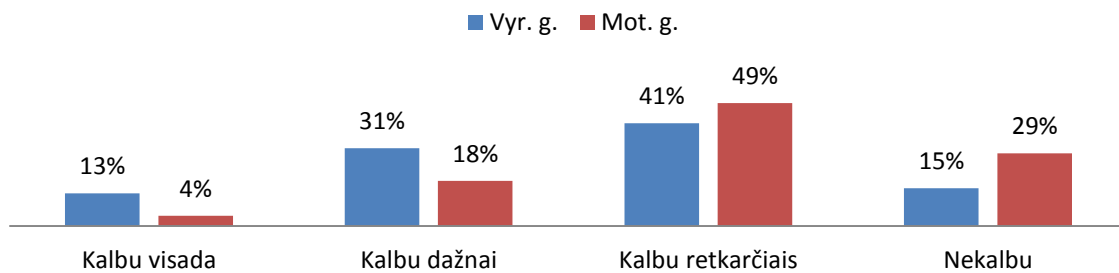
Peržvelgus rezultatus, gautus iš visos Lietuvos (30 pav.), matyti, kad daugiau nei pusė apklaustųjų teigė, kad mokykloje tarmiškai nekalba. Taip teigė 57 % vaikinių ir 59 % merginų. Mažiausia dalis respondentų teigė, kad mokykloje tarmiškai kalba visada. Tokius atsakymus pažymėjo 10 % vaikinių ir 8 % merginų. Tai, kad tarmiškai mokykloje kalba dažnai pažymėjo 12 % vaikinių ir 9 % merginų. Pažymėjusių, kad tarmiškai mokykloje kalba retkarčiais grupė buvo šiek tiek gausesnė: taip teigė 21 % vaikinių ir 24 % merginų.

30 pav. Tarmės *vartojimas mokykloje* Lietuvoje pagal lytį.

Pasvalyje moksleivių buvo paklausta, ar per pamokas su mokytoju jie kalba tarmiškai. Kaip galima matyti, dauguma atsakė, kad su mokytoju tarmiškai bendrauja retkarčiais (31 pav.). Taip atsakė 41 % vaikinių ir 49 % merginų. Kalbantys dažnai teigė 31 % vaikinių ir 18 % merginų. Mažiausia grupė paauglių atsakė, kad tarmę su mokytoju vartoja visada. Taip teigė tik 13 % vaikinių ir 4 % merginų. Daug daugiau merginų (29%) negu vaikinių (15 %) atsakė, kad tarmės su mokytoju visai nevartoja. Galima pastebėti nežymią tendenciją, kad merginos dažniau teigia nevartojančios tarmės mokykloje nei vaikinai. Yra atlikta ir kitų tyrimų, kurie rodo, kad mokykloje, ir ypač su mokytojais, moksleivių kalba – daug formalesnė, oficialesnė, nes taip įpareigoja kalbėti formali mokyklos aplinka (Cheshire 1998: 33). Taip pat panašūs tyrimai parodė, kad merginos mokykloje

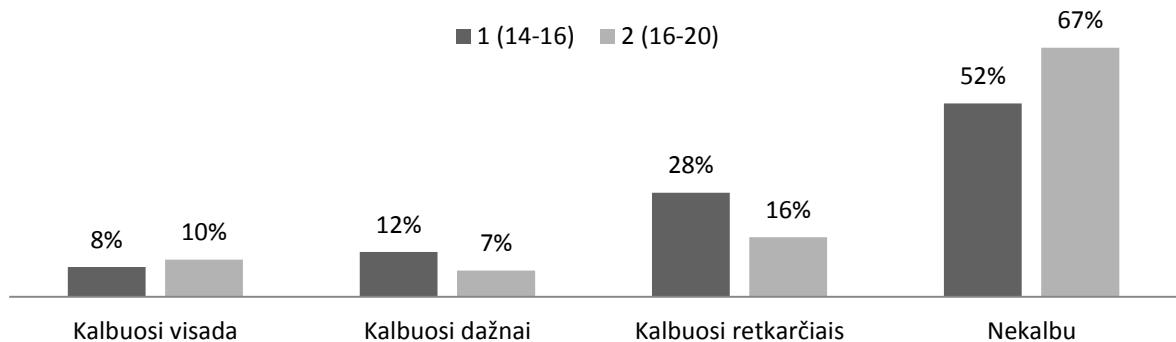
rečiau linkusios vartoti nestandartines kalbos formas (Cheshire 1998: 37–38), taigi šio tyrimo duomenys taip pat patvirtino tokią tendenciją.

31 pav. Tarmės *vartojimas mokykloje* Pasvalyje pagal lytį.

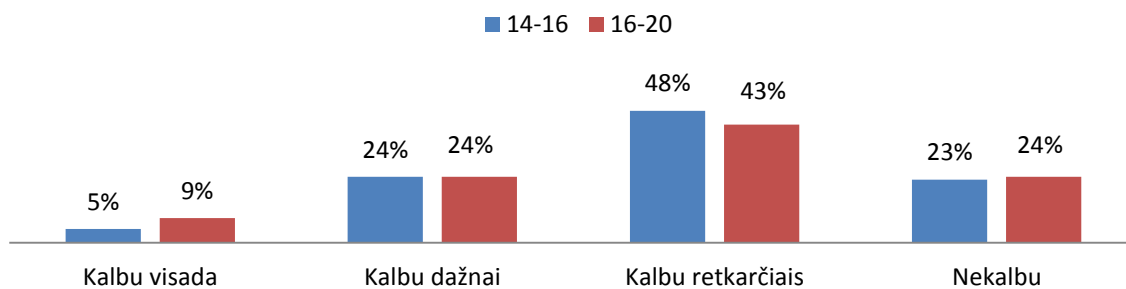
4.6.1. Tarmės vartojimas mokykloje (su mokytojais) Lietuvoje ir Pasvalyje pagal amžių

Lietuvoje paaugliai labai dažnai teigė mokykloje tarmės neįvartojantys. Net 52 % jaunesniųjų paauglių ir 67 % vyresniųjų paauglių teigė, kad tarmės mokykloje iš vis neįvartoja. Tačiau didesnė dalis (28 %) jaunesniųjų paauglių teigė, kad tarmiškai mokykloje kalba bent retkarčiais. Taip pat teigė tik 16 % vyresniųjų paauglių. Maža ir ta paauglių grupė, kuri teigia, kad tarmiškai kalba dažnai. Taip atsakė tik 12 % 14–16 m. paauglių ir 7 % vyresniųjų. Mažiausia grupė (8 % jaunesniųjų ir 10 % vyresniųjų paauglių) rašė, kad tarmiškai mokykloje kalba visada.

32 pav. Tarmės *vartojimas mokykloje* Lietuvoje pagal amžių.

Pasvalyje pasikartoja tendencija, kad paaugliai su mokytojais tarmiškai kalba tik retkarčiais. Taip teigė 48 % jaunesniųjų ir 43 % vyresniųjų paauglių. Po tiek pat – 24% – paauglių teigė, kad tarmiškai mokykloje kalba dažnai. Panaši grupė atsakė, kad tarmiškai su mokytoju iš viso nekalba. Taip teigė 23 % jaunesniųjų paauglių ir 24 % vyresniųjų. Mažiausia grupė atsakė, kad tarmės mokykloje su mokytoju iš vis neįvartoja. Taip teigė 5 % 14–16 metų moksleivių ir 9 % 16–20 metų moksleivių.

33 pav. Tarmės *vartojimas mokykloje* Pasvalyje pagal amžių.

Giluminiuose interviu Pasvalyje atsiskleidė keli aspektai, parodantys, kaip mokiniai reaguoja į tarmę mokyklos aplinkoje. Dalis respondentų teigė, kad mokykloje per pamokas tarmės su mokytojais nevirta:

[19] „Aš manau, kad reikėtų tą tokią kultūrą mūsų kraštuose, visose etnografinėse dalyse išlaikyti, bet kai yra reikalas, reikėtų nepamiršti tos bendrinės kalbos, nes man tikrai yra negražu, kai klasėje, vis tiek mokytojas, nesvarbu, matematika, lietuvių ar istorija, vis tiek kalba bendrine kalba, o mokinys atsakinėja pasvalietiška. Man tikrai nėra gražu tai, nes man atrodo, kad tai yra nemandagu netgi.“ (M_17)

[20] „Pavyzdžiui su mokytojais tai stengiuosi bendrine kalba, nes vis tiek, su draugais – tarme, su šeimos nariais kaip kada.“ (M_17)

[21] „Tai su draugais aišku, kad tarmiškai kalbame, o su mokytojais bendrąja kalba.“ (M_17)

[22] „Mokykloje su mokytojais visada pradedu kalbėti bendrine kalba, jeigu reikia kažką pristatinti irgi bendrine kalba, su nepažįstamais vyresniais žmonėmis irgi bendrine kalba, arba kartais su bendraamžiais, jeigu jie kalba bendrine kalba, aš irgi.“ (M_16)

Keli respondentai teigė, kad su mokytojais kalba tarmiškai:

[23] „T. O per pamokas irgi tarmiškai? Su mokytojais ir su draugais?“

R. Jo, tarmiška.“ (V_17)

Taip pat vienas respondentas teigė, kad tai, kokį kodą jis pasirinko bendravimui su mokytoju tai pat priklauso ir nuo to, kokį kodą pasirenka mokytojas:

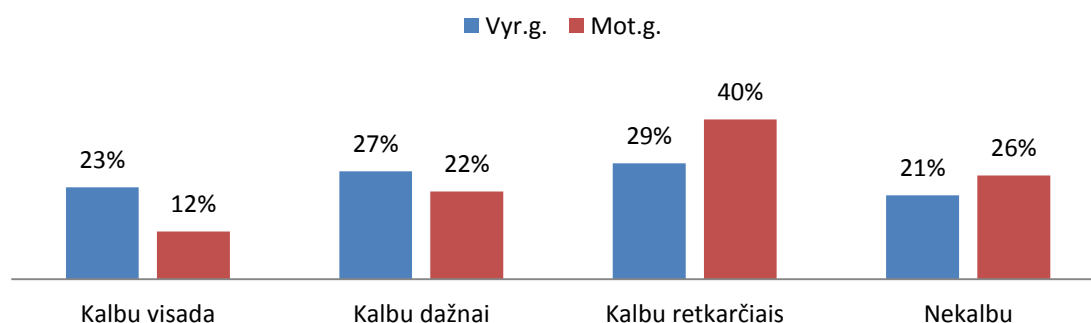
[24] „Patikėkit, aš pavyzdžiui, čia Pasvaly vietoj, tai aš kalbu tarmiškai, mokykloj, su mokytojais, nors su mokytojais, tai priklauso nuo mokytojo, nes jeigu mokytoja kalba gramatiškai, tai aš irgi kalbu gramatiškai.“ (V_18)

Ne vienas respondentas minėjo, kad paklaustas ko nors per pamokas persijungia į bendrinę kalbą; bendrinė kalba jiems atrodo tinkamesnė, formalesnė tokioje situacijoje. Taip pat keli respondentai minėjo, kad mokytojai net neleidžia vartoti bendrinės kalbos motyvuodami tuo, kad po to, studijuojant, bus lengviau.

Mokykla – taip pat vieša vieta; taigi matomi gan ryškūs atsakymų skirtumai lyginant su namų aplinka. Mokykloje taip pat praleidžiama labai daug laiko, be to, joje mokoma tam tikrų taisyklių, dažnai formuojama nuomonė apie tam tikrus reiškinius. Abiejų lyčių moksleiviai visoje Lietuvoje dažniausiai teigė nekalbantys tarmiškai iš viso; tuo tarpu Pasvalyje jie dažniausiai teigė kalbantys retkarčiais. Tai galima interpretuoti ir remiantis giluminių interviu atsakymais: su mokytoju kalbama taip, kaip kalba mokytojas (taigi labai realu – kad bus pasirinktas bendrinis kalbos variantas), tačiau matyt kartais, matyt kai kalbama mažiau formalia tema, bus pasirinktas tarminis kodas. Amžius Pasvalyje neturi įtakos; Lietuvoje galima pamatyti, kad daugiau vyresnių paauglių pažymėjo nekalbantys tarmiškai iš viso.

4.6.2. Tarmės vartojimas mokykloje Pasvalyje su mokytoju (per pertraukas)

Ankstesniame skyriuje jau buvo aptarta kaip dažnai paaugliai tarmiškai bendrauja su mokytojais pamokų metu. Bet, kaip rodo apklausos rezultatai, bendravimas su mokytoju jau, matyt, suvokiamas kaip oficialus, ir netgi per pertraukas moksleiviai daug rečiau renkasi tarminį kodą (žr. 34 pav.). Daugiausia respondentų (29 % vaikinių ir 40 % merginų) atsakė, kad per pertraukas su mokytoju tarmiškai kalba retkarčiais. Kalbantys visada teigė 23 % vaikinių ir 12 % merginų. Šiek tiek daugiau respondentų teigė, kad su mokytojais per pertraukas tarmiškai kalba dažnai: 27 % vaikinių ir 22 % merginų. Palyginus nemažai, beveik ketvirtadalis – 21 % vaikinių ir 26 % merginų – teigė, kad su tarmės, bendraudami su mokytojais per pertraukas iš vis nevartoja.

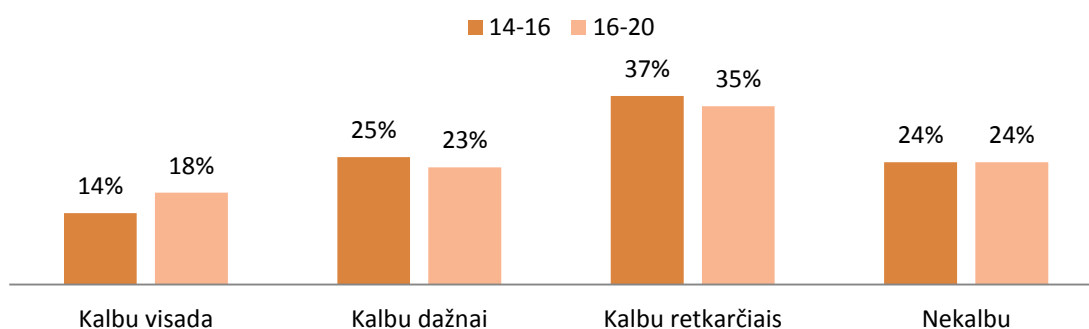
34 pav. Tarmės vartojimas su mokytojais per pertraukas Pasvalyje pagal lytį.

Žiūrint į rezultatus, galima pamatyti, kad vaikinai dažniau teigė, kad tarmiškai su mokytojais kalba visada, o merginos šiek tiek dažniau teigė, kad su mokytojais tarmiškai iš viso nekalba arba kalba retkarčiais. Kaip teigia Monica Heller, merginos rečiau nepaiso mokyklos taisyklių (jeigu šiuo atveju tarmės vartojimą būtų galima taip pavadinti), yra konservatyvesnės (1999: 191), ir šios apklausos rezultatai tai puikiai iliustruoja.

Palyginus su rezultatais, gautais paklausus ar tarmė vartojama kalbant su mokytojais per pamokas, galima pamatyti, kad šiek tiek daugiau abiejų lyčių respondentų teigė, kad su mokytojais per pertraukas kalba tarmiškai (per pamokas kalbantys teigė 13 % vaikinių ir 4 % merginų). Interviu metu viena respondentė taip pat teigė, kad jeigu su mokytoju kalbama asmeniškai, dažniau pasirenkamas tarminis kodas:

[25] „*Taip, jeigu būnu pamokoj, tai reikia vartoti bendrinę kalbą, prašoma yra, kad bendrine kalba kalbėtumėm, bet jeigu asmeniškai ateini pas mokytoją, tai dažniausiai tarminė kalba kažkaip.*“ (M_15)

Amžius šiuo atveju, kaip galima matyti, nedaro jokios įtakos kalbinio kodo pasirinkimui (35 pav.). Tiek jaunesni (37 %), tiek vyresni (35 %) paaugliai taip pat teigė, kad su mokytojais per pertraukas tarmiškai kalba retkarčiais. Kitos grupės buvo mažesnės. Kalbantys visada teigė tik 14 % jaunesnių ir 18 % vyresnių paauglių; kalbantys dažnai teigė 25 % 14–16 m. ir 23 % 16–20 m. paauglių. Po vienodai, 24 %, pasiskirstė abiejų amžiaus grupių respondentai, kurie teigė, kad tarmiškai su mokytoju per pertraukas iš vis nekalba.

35 pav. Tarmės *vartojimas su mokytoju per pertraukas* Pasvalyje pagal amžių.

Nors praktiškai toks pats kiekis respondentų teigė, kad nei per pamokas, nei per pertraukas tarmiškai su mokytojais nekalba (per pamokas nekalbantys teigė 23 % jaunesnių paauglių ir 24 % vyresniųjų paauglių), tačiau beveik dvigubai daugiau abiejų amžiaus grupių paauglių pažymėjo, kad su mokytojais per pertraukas tarmiškai kalba visada (palyginimui, visada kalbantys per pamokas teigė tik 5 % jaunesnių paauglių ir 9 % vyresnių paauglių).

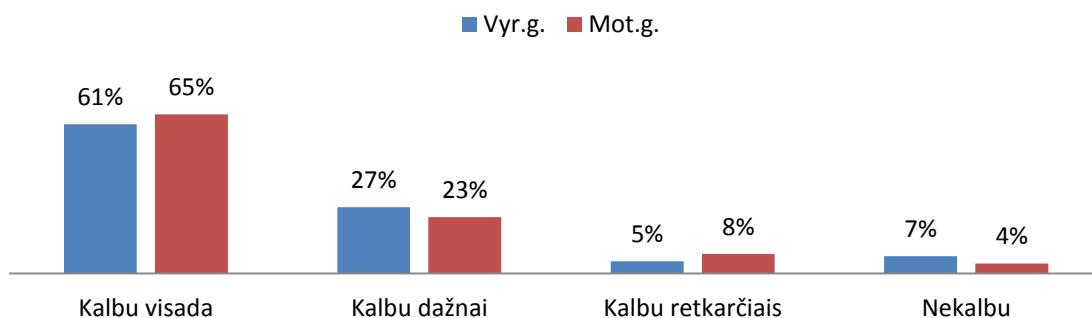
Galima daryti išvadą, kad tokio amžiaus paaugliai, nesvarbu, ar jie šiek tiek jaunesni, ar vyresni, jaučia domenų atskirtį, taip pat atsirenka asmenis, su kuriais renkasi vartoti tarmę. Vis dėlto, pertraukos, ar asmeninis pokalbis su mokytoju, yra mažiau oficiali, mažiau kontroliuojama erdvė, ir tai atsiskleidžia apklausos rezultatuose, nes šiek tiek daugiau paauglių pažymėjo, kad su mokytoju tarmiškai bendrauja dažniau. Bet mokykla vis tiek išlieka ta erdve, kurioje tarminė kalba yra rečiau vartojamas kalbinis kodas.

4.7. Tarmės vartojimas Pasvalyje su draugais

Draugai ir bendraamžiai yra viena iš tų grupių, kurie, šalia šeimos, daro labai didelę įtaką. Jaunimo, paauglių kalba jau ir taip yra labai įdomi, nes atspindi tuo metu kalboje ir visuomenėje vyraujančias temas, stilius ir t. t.; taip pat ji gali atskleisti, koks kalbinis kodas vyrauja tarp panašaus (šiuo atveju – jauno) amžiaus žmonių. Kiekvienas žmogus, kaip rašo J. Normann Jørgensen (2010: 4), turi savo „semiotinius resursus“, kurie mainosi priklausomai nuo to, kokioje grupėje ir apie ką yra kalbama. Draugai, kaip ir šeimos nariai – artimiausio rato nariai, todėl ir kalbinis kodas greičiausiai pasirenkamas toks, kuris yra neoficialus, savas. Kiekvienas individas keičia savo kalbinį kodą priklausomai nuo to, su kuo, kur, net kokia tema kalba. Taigi, kaip apklausos rezultatai rodo, jeigu su mokytojais, vyresniais, autoritetą turinčiais žmonėmis paaugliai renkasi oficialų registrą, su draugais to jau nedaro. Paaugliai taip pat nori parodyti, kad priklauso kokiai nors grupei, socialiniui tinklui¹⁵, ir bendras kalbinis kodas tą priklausymą puikiai parodo.

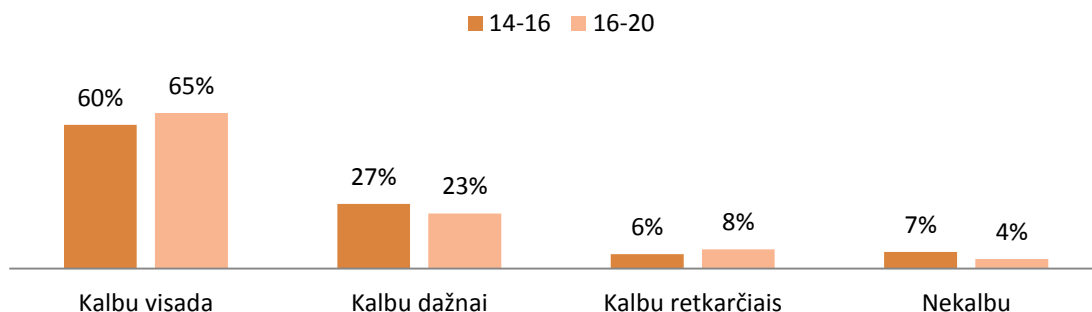
Nors tyrimas parodė, kad moksleiviai nelabai dažnai mokykloje bendrauja tarmiškai su mokytojais, su draugais jie tai daro dažnai. Daugiau nei 60 % respondentų teigė, kad tarmiškai su draugais mokykloje kalba visada (61 % vaikinių ir 65 % merginų). Šiek tiek mažiau – 27 % vaikinių ir 23 % merginų teigė, kad su draugais mokykloje tarmiškai kalbasi dažnai. Mažiausios respondentų grupės buvo tos, kurios teigė, kad tarmiškai su draugais kalbasi arba retkarčiais, arba niekada. Kalbantys retkarčiais teigė 5 % vaikinių ir 8 % merginų, o 7 % respondentų ir 4 % respondenčių pažymėjo, kad tarmės su draugais iš vis nevartoja.

¹⁵ Socialinis tinklas (anl. *social network*) yra abstraktus mechanizmas sudarytas iš socialinių individualių santykių kuriuos individas išvysto su kitais individais visuomenėje. Santykiai gali išryškėti ir užfiksuojant kalbėtojo kalbinius įpročius ir dinamiką kalbant su kitais visuomenės nariais; gali keistis žodynas, kalbinis kodas, kūno kalba ir pan. (pgl. Milroy 2002: 549)

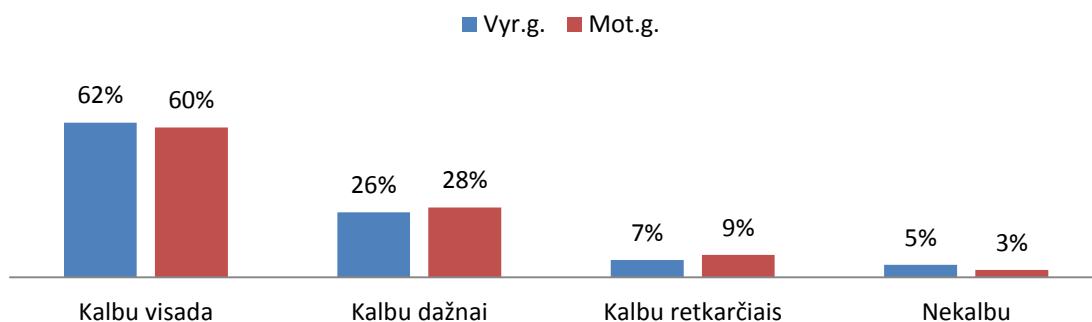
36 pav. Tarmės *vartojimas mokykloje* su draugais Pasvalyje pagal lytį.

Respondentų atsakymai, išskirsčius juos pagal mažias grupes – labai panašūs. Dauguma paauglių teigė vartojantys tarmę su draugais. Kalbantys visada teigė 60 % jaunesniųjų paauglių ir 65 % vyresniųjų. 27 % jaunesniųjų ir 23 % vyresniųjų paauglių teigė, kad su draugais tarmiškai kalba dažnai. Mažos grupės, vos apie dešimt procentų apklaustųjų teigė, kad tarmiškai su draugais kalba retkarčiais (6 % jaunesniųjų paauglių ir 8 % vyresniųjų paauglių). Taip pat nedidelė grupelė teigė, kad su draugais tarmiškai iš vis nekalba. Taip pažymėjo 7 % 14–16 m. ir 4 % 16–20 m. paauglių.

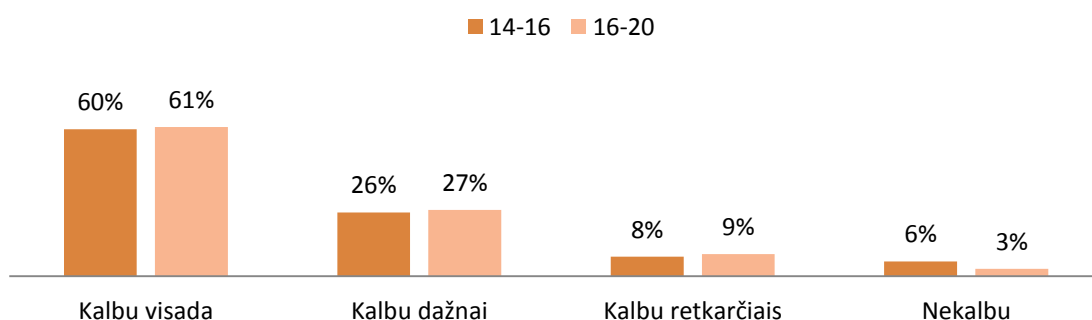
37 pav. Tarmės *vartojimas mokykloje* su draugais Pasvalyje pagal amžių.

Rezultatai rodo, kad aplinka, kurioje bendraujama su draugais, neturi didelės įtakos tam, koks kalbinis kodas pasirenkamas. Daugiau nei pusė paauglių teigė, kad su draugais ne mokykloje tarmiškai kalba visada (38 pav.). Tokį atsakymą pažymėjo 62 % vaikinų ir 60 % merginų. Gerokai mažiau respondentų teigė, kad tarmiškai su draugais kalba dažnai. Taip teigė 26 % vaikinų ir 28 % merginų. Toliau kartojasi tendencija, kad mažiausios grupės respondentų pažymėjo, kad tarmiškai su draugais kalba arba retai (7 % vaikinų ir 9 % merginų), arba iš vis nekalba. Nekalbantys teigė 5 % vaikinų ir tik 3 % merginų.

38 pav. Tarmės *vartojimas su draugais ne mokykloje* Pasvalyje pagal lytį.

Tiek vyresni paaugliai (60 %), tiek jaunesnieji (61 %) teigė, kad tarmiškai su draugais kalbasi visada. Mažiau (26 % ir 27 %) apklaustųjų teigė, kad su draugais tarmiškai kalbasi dažnai. 8 % jaunesniųjų ir 9 % vyresniųjų paauglių teigė, kad tarmiškai su draugais kalbasi retkarčiais. Mažiausia grupė respondentų pažymėjo, kad su draugais tarmiškai iš viso nekalba. Taip pažymėjo 6 % jaunesniųjų paauglių ir 3 % vyresniųjų.

40 pav. Tarmės *vartojimas su draugais ne mokykloje* Pasvalyje pagal amžių.

Respondentai interviu metu teigė, kad su draugais dažniausiai kalba tarmiškai, todėl kad ir jie taip kalba. Anot jų, būtų keista kalbėti kitaip:

[26] „Kažkaip keist bendrine staig pradėt šnekėt, bent jau su pažįstamais.“ (V_17)

[27] „Su draugais tiesiog tarmiškai, nes jie visi taip kalba, ir aš pripratęs [...]“ (V_17)

[28] „[...] Bet šiaip aš koridoriuose su draugais kalbu tarmiškai, nu kiek jau mano ta tarmė, kiek aš ją turiu, tiek aš kalbu [...]“ (V_18)

[29] „Pavyzdžiui, kadangi su kitais žmonėmis aš stengiuos kalbėti bendrine lietuvių kalba, tačiau su draugais šneku tarmiškai.“ (M_17)

[30] „Tai su draugais aišku, kad tarmiškai kalbame, o su mokytojais bendrąja kalba.“ (M_17)

Tačiau tarp respondentų buvo teigiančių, kad stengiasi vartoti bendrinę kalbą visose situacijose, tačiau neneigia, kad viena kita tarmybė bendraujant su draugais kalboje vis tiek atsiranda:

[31] „*T. Bet pastebi, kad aplinkui tarmė vyrauja, ar bendraamžiai tavo daugiau kalba tarmiškai, negu bendrine kalba..?*“

R. Taip taip, tarmiškai, ir tarmiškai su žargonu. Ir ta prasme, nesakau, kad man neišsprunda tas pasvalietiškas žodis, bet stengiuosi dažniausiai jų nevertoti.“ (M_17)

4.7.1. Tarmės vartojimas internetiniuose socialiniuose tinkluose

Interviu metu paaugliai taip pat buvo paklausti, ar vartoja tarminę kalbą internetiniuose socialiniuose tinkluose. Nors jau buvo minėta, kad tarmė tuo ir skiriasi nuo bendrinės kalbos, kad (dažniausiai) neturi rašytinės formos, paaugliai teigė, kad tarmę internetiniuose socialiniuose tinkluose vartoja dažnai, o paprašyti patikslinti, kuo tai pasireiškia, teigė, kad tekstuose trumpina galūnes ([32] „*Bent jau pas mus tai galūnes nukerti ir rašai, nu kaip tari, taip ir rašai. Grynai tarmiškai.“ (V_16)*), bet dažniausiai kai pokalbiai privatūs, o jeigu žinutė vieša – stengiasi rašyti bendrine, taisyklinga lietuvių kalba:

[33] „*Jeigu tarp viešesnių įrašų, tai bendrine kalba, o jeigu taip su draugais, tarpusavy, tai tuomet tarmiškai.“ (M_16)*

Vaikinai daug dažniau teigė, kad socialiniuose tinkluose vartoja tarminę kalbą negu merginos. Ypač dažnai buvo paminėta, kad tarmiškai susirašinėjama su draugais, tačiau jeigu susirašinėjama su kitais, šiai kalbinei bendruomenei nepriklausančiais, arba vyresniais žmonėmis, kalbinis kodas pakeičiamas į bendrinę kalbą. Taip pat, anot respondentų, tai patogus kodas, nes tuomet rašosi greičiau, galima greičiau suprasti, kas norima pasakyti:

[34] „*Artimų draugų tarpe tai labiau sakyčiau tarmiškai, dėl to susikalbėjimo greičiau, dėl to, kad galėčiau greičiau perteikti arba priimti informaciją, aš ir mano draugai vartojam daugiau tokią tarminę kalbą, kuria galime tiesiog greičiau perteikti informaciją. O jeigu kalbu su platesne visuomene, tai vartoju daugiau bendrinę kalbą, kad būčiau labiau suprastas ir tuo pačiu, kad kiti žmonės kalbėtų bendrine kalba, kad galėčiau ir aš suprasti.“ (V_17)*

[35] „*O socialiniuose tinkluose, aš kadangi esu, aš tingiu, bendrine kalba, tai aš taip, kaip realiai bendraujant, taip ir su pažįstamais, draugais, irgi tarmiškai, bendrine kalba nebent jeigu reikia, pavyzdžiui, su mokytojais, su pavaduotoja...“ (V_18)*

[36] „*Jo, kaip pavyzdžiui žinutes rašome, tai tarp draugų tai dažniausiai tarmiškai rašome, o jeigu su iš kitų miestų žmonėmis, tai bandome rašyt bendrine kalba, kuo įmanoma taisyklingiau.*“ (V_17)

[37] „*Aš pats tarmiškai rašau. Nemokant bendrine kalba rašyt, tai bandau bendrine dabar rašyt, bet vis tiek tarmiškai išeina.*“ (V_16)

[38] „*Taip, nu kartais grynai su draugais, kai draugai rašinėjasi, tai jie ir tarmiškai rašo, bet kai kurie, yra žmonių tokie, kurie, jie atrodo kalba tarmiškai, bet kai susirašinėja, tai gramatiškai viską rašo.*“ (V_16)

Merginos interviu metu daug dažniau teigė, kad internetiniuose socialiniuose tinkluose vartoja bendrinę kalbą, nors taip pat neneigė, kad kartais, jeigu pokalbis privatus, pradeda susirašinėti tarmiškai:

[39] „*Taip ir stengiuosi rašyti lietuviškai, gramatiškai taisyklingai, nu nebent ten su draugais kokią greitą sms parašyti, tai tada.*“ (M_18)

[40] „*Na, jeigu kokios nors privačios grupės jeigu draugų, tada taip, bet dažniausiai soc. tinkluose tai bendrine kalba dažniausiai rašau, stengiuos.*“ (M_15)

Tačiau vis dėlto, merginos teigė mieliau besirenkančios bendrinę kalbą:

[41] „*[...]Kažkaip socialiniuose tinkluose aš visada bendrinę naudoju, retai kada [tarmę]*“ (M_17)

[42] „*T. O socialiniuose tinkluose, kaip? Vartoji bendrinę kalbą ar..?*

R. Bendrinę kalbą [tik bendrinę?] [O tavo draugai kaip?] Irgi bendrinę.“ (M_17)

[43] „*Socialiniuose tinkluose irgi bendrinė.*“ (M_15)

[44] „*T. O socialiniuose tinkluose jauti, tu, arba tavo draugai...?*

R. Labai įvairiai, žiūrint su kuo. Bet šiaip stengiuos bendrine kalba rašyt, taisyklingiau.

T. O jeigu pavyzdžiui privatus susirašinėjimas?

R. Irgi labai įvairiai, pagal nuotaiką [juokiasi]“ (M_18)

4.8. Apibendrinimas

Visos Lietuvos ir Pasvalio rezultatai – gana skirtingi. Daugiausia respondentų visoje Lietuvoje pažymėjo, kad tarmiškai iš viso nemoka, ir tarmės nevartoja jokiose situacijose. Pasvalyje nemokančių tarmės – itin mažai; tarmė dažnai vartojama ir su motina, ir mokykloje ir kitose viešose vietose. Galima daryti išvadą, kad bendrai, visoje Lietuvoje, tarmė – ne itin dažnai

pasirenkamas ar vartojamas kalbinis variantas, tačiau mažesniame miestelyje, net ir turinčiame ryškia, išskirtinę tarmę, toks kalbinis variantas yra labai populiarus.

Tačiau apklausų rezultatai turi ir bendrumų: tiek lytis, tiek amžiaus grupė retai kada darė kokią nors įtaką. Tačiau pastebėtina, kad Lietuvoje būtent jaunesni paaugliai dažniau teigė mokantys ar vartojantys tarmę. Taip pat, viešoje erdvėje merginos rečiau teigė, kad kalba tarmiškai. Dar vienas bendras bruožas būdingas tiek Lietuvos moksleiviams, tiek Pasvalio gimnazistams – respondentai reaguoja į domeną, kuriame vartoja tarmę; t. y. deklaruojama, kad namuose tarmė vartojama daug dažniau, nei kitose viešose vietose ar mokykloje. Tokie rezultatai iš dalies patvirtina jau anksčiau minėtus tyrimus, kuriuose atskleidžiama, kad tinkamesniu viešumoje vartojamo kalbinio kodo variantu laikoma bendrinė kalba.

Tarminė kalba dažnai siejama su pasitikėjimo, savumo veiksmu, t. y. tarmiškai kalbama su žmogumi, kuris laikomas draugu, su kuriuo socialiai priimtina kalbėti neoficialiu registru. Kaip parodė šis tyrimas, paaugliai labai aiškiai skiria žmonių grupes (galima palyginti su atsakymais, gautais paklausus apie bendravimą su mokytojais), su kuriomis, anot respondentų, tinkama arba netinkama bendrauti tarmiškai. Pasvalyje aplinka taip pat neturi didelės įtakos: bendraujantys tarmiškai tiek mokykloje, tiek už jos ribų teigė didžioji dauguma moksleivių. Nei lytis, nei amžius neturi įtakos kalbinio kodo pasirinkimui: keli procentai, kurie skiria šias grupes nėra indikatorius, kuris leistų spėti kažką tikslesnio. Tai, koks kalbinis kodas pasirenkamas bendraujant su bendraamžiais gali parodyti, koks kodas yra „madingas“, populiarus; taigi tai gali leisti numatyti tam tikro kalbinio kodo (šiuo atveju – tarmės) gyvumą ir ateitį.

Lytis, atrodo, turi įtakos tam, koks rašytinis kodas socialiniuose tinkluose yra pasirenkamas bendraujant su draugais. Nors tiek paaugliai, tiek paauglės teigė, kad svarbu, su kuo yra bendraujama, vis tik, paauglės dažniau teigė, kad stengiasi taisyklingai rašyti visada. Tačiau reikia nepamiršti ir to, kad tarmė savo rašytinio kodo kaip ir neturi, todėl gali būti, kad tiesiog vengiama rašyti netaisyklingai, ne pagal lietuvių kalbos rašybos taisykles.

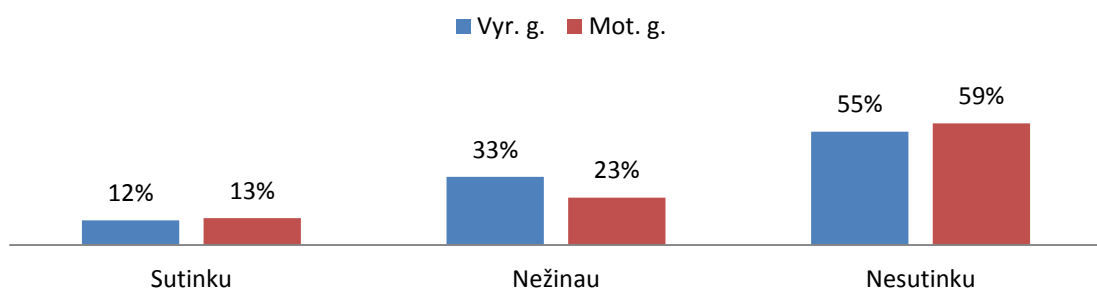
Vis dėlto, apibendrinant rezultatus, galima pamatyti, kad tarmė tarp paauglių ir jų bendraamžių yra gyva ir dažnai vartojama ne tik gyvame pokalbyje, bet ir socialiniuose tinkliose.

5. Paauglių nuostatos ir stereotipai dėl tarmių vartojimo, išsaugojimo, grožio

Jau minėti tyrimai (Aliūkaitė 2008, Ramonienė 2013, Vaicekauskienė, Sausverde 2013) atskleidė, kad tiek tarmę vartojančius žmonės, tiek bendrine kalba kalbančius supa tam tikri teigiami ir neigiami stereotipai. Neigiamų stereotipų gajumas gali daryti įtaką tam, kad tarmė tampa rečiau vartojamas kalbinis kodas, ypač viešose situacijose, kalbant su nepažįstamais žmonėmis.

Tarp jaunimo vyraujančios nuomonės ir stereotipai – labai svarbus rodiklis, kuris gali parodyti, kokia ateitis laukia vieno ar kito tarminio varianto. Jeigu jį supa vien neigiami stereotipai, jis retai vartojamas, jo vartotojai pašiepiami, realu, kad po kurio laiko jis bus gerokai pasikeitęs ar net nunykęs.

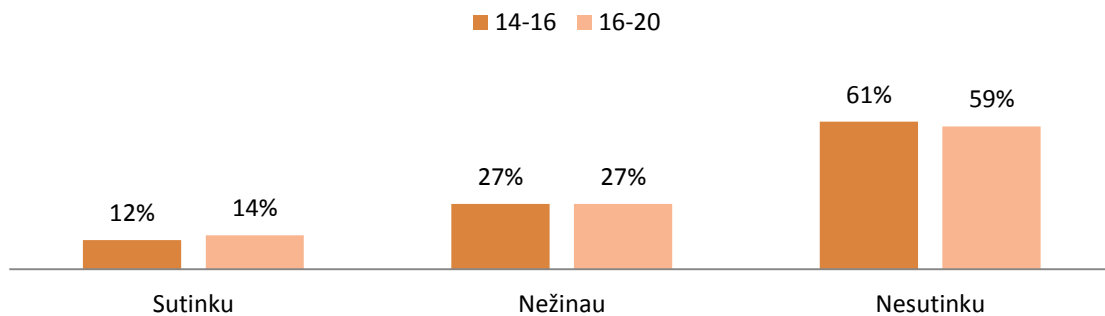
Moksleiviai Pasvalyje tiek kiekybinėje apklausoje, tiek giluminiuose interviu buvo paklausti ką mano apie tarmiškai arba bendrine kalba kalbančius asmenis, ar turi susikūrę tam tikrus stereotipus ir ar sutinka su jiems pateiktais teiginiais apie tarmiškai ir/ar bendrine kalba kalbančius asmenis. Taip pasiskirstė jų anketų atsakymai: su teiginiu, kad tarmės tinkamesnės vyresniems žmonėms, ir kad jaunimas turėtų jų vengti dauguma respondentų nesutiko (41 pav.). Taip atsakė daugiau nei pusė respondentų: 55 % vaikinių ir 59 % merginų. Gerokai mažiau respondentų nežinojo, kokia jų nuomonė šiuo klausimu: atsakymą „nežinau“ pažymėjo 33 % vaikinių ir 23 % merginų. Mažiausia grupė respondentų (12 % merginų ir 13 % vaikinių) sutiko su tokiu teiginiu.

41 pav. „Tarmės dažniau vartoja vyresni žmonės, jaunimas turėtų jų vengti“ atsakymai Pasvalyje pagal lytį

Rezultatai šiuo klausimu praktiškai vienodai pasiskirstė ir tarp abiejų amžiaus grupių. Didžioji dauguma paauglių teigė, kad su šiuo teiginiu nesutinka (42 pav.): taip pažymėjo 61 % jaunesniųjų paauglių ir 59 % vyresniųjų. Toks pat kiekis (27 %) respondentų iš abiejų amžiaus

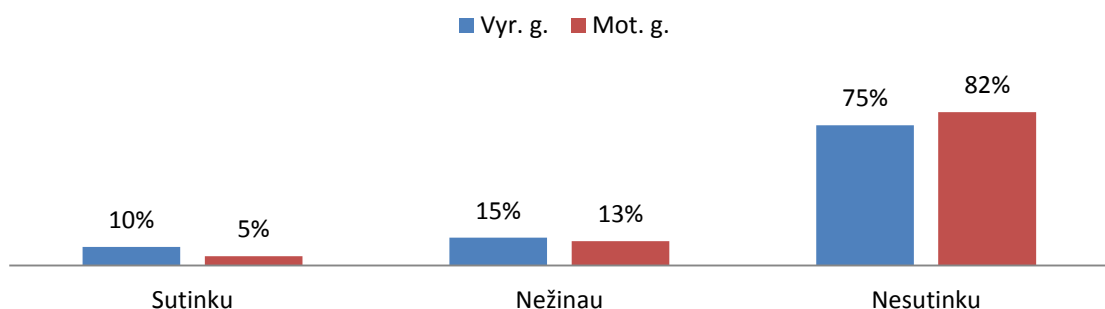
grupių pažymėjo, neturintys nuomonės šiuo klausimu, o 12 % jaunesniųjų paauglių ir 14 % vyresniųjų paauglių sutiko su šiuo teiginiu.

42 pav. „Tarmes dažniau vartoja vyresni žmonės, jaunimas turėtų jų vengti“ atsakymai Pasvalyje.

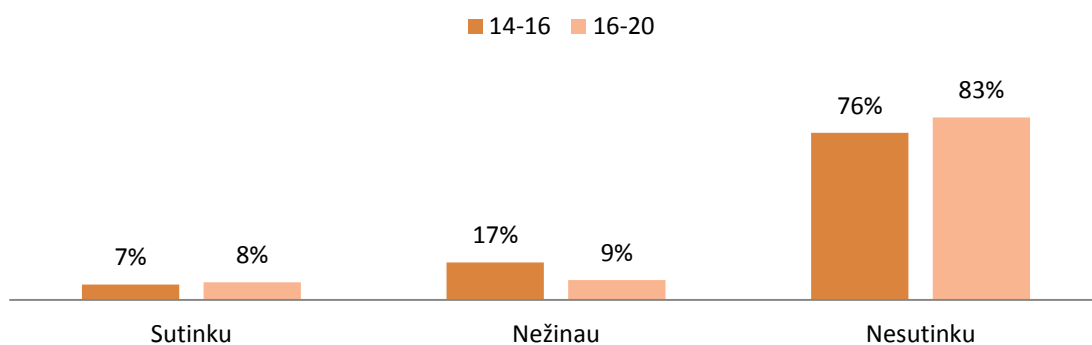
Kaip galima matyti iš apklausos rezultatų, paaugliai nesieja tarmės tik su vyresnio amžiaus kalbėtojais ir nemano, kad jaunimas turėtų vengti tokio kalbinio kodo. Galima iš dalies paneigti vyraujančią nuomonę, kad tarminis kalbėjimas tinkamas tik vyresnio amžiaus žmonėms.

Vienas iš dažniausių stereotipų, kurie supa tarminę kalbą yra tas, kad tarmė tinkama tik kaimo gyventojams (Ramonienė 2013, Lukaitė 2010 ir kt.), tačiau šios apklausos rezultatai rodo (43 pav.), kad pasvaliečiai paaugliai dažniau nesutinka su tokiu teiginiu, negu sutinka: nesutinkantys pažymėjo 75 % vaikinių ir 82 % merginų. Atsakymą „nežinau“ pasirinko 15 % vaikinių ir 13 % merginų. Mažiausia dalis respondentų – 10 % vaikinių ir 5 % – merginų su teiginiu sutiko.

43 pav. „Tarmes vartoja tik kaimo gyventojai“ Pasvalio mastu pagal lytį.

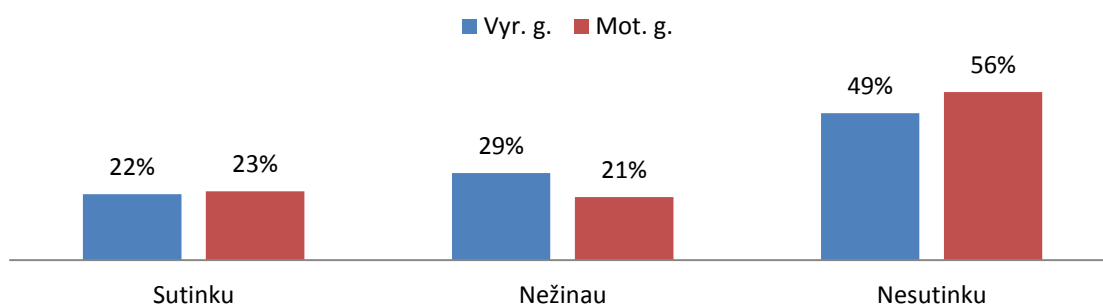
Tiek vyresnieji paaugliai (83 %), tiek jaunesnieji (76 %) su šiuo teiginiu taip pat nesutiko (44 pav.). Palyginus labai maža dalis respondentų su juo sutiko: tik 7 % jaunesniųjų paauglių ir 8 % vyresniųjų. Likusi nedidelė dalis respondentų (17 % jaunesniųjų paauglių ir 9 % vyresniųjų) neturėjo nuomonės šiuo klausimu.

44 pav. „Tarmes vartoja tik kaimo gyventojai“ atsakymai Pasvalyje pagal amžių.

Nors atviruosiuose anketos klausimuose atsirado respondentų, kurie teigė, kad tarmiškai kalbantis žmogus jam asocijuojasi su gyvenančiu kaime, tačiau tokių buvo mažuma.

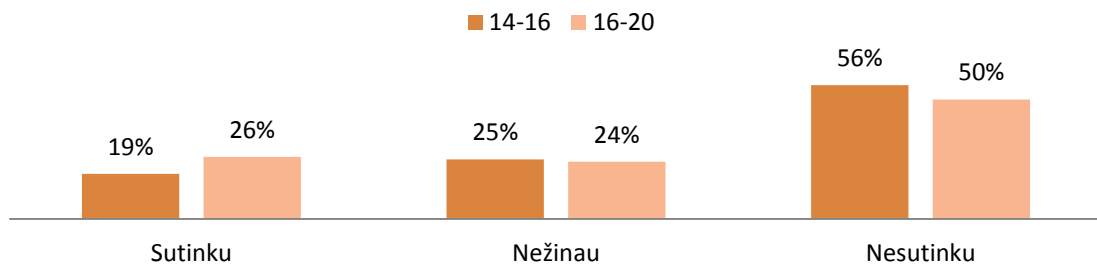
Paaugliai taip pat nebuvo linkę sutikti su teiginiu, kad bendrinę kalbą vartoja išsilavinę, miestiečiai žmonės. Nesutinkantys su juo pažymėjo 49 % vaikinių ir 56 % merginų (45 pav.). Maždaug penktadalis respondentų su aptariamu teiginiu sutiko: tokį atsakymą pažymėjo 22 % vaikinių ir 23 % merginų. Panašus skaičius (29 % vaikinių ir 21 % merginų) respondentų pažymėjo nežinantys atsakymo į šį klausimą.

45 pav. „Bendrinę kalbą vartoja išsilavinę, miestiečiai žmonės“ Pasvalio mastu pagal lytį.

Tiek vyresni paaugliai, tiek jaunesni paaugliai buvo linkę žymėti, kad su šiuo teiginiu nesutinka (46 pav.). Taip pažymėjo 56 % 14–16 metų paauglių ir 50 % 16–20 metų paauglių. Maždaug ketvirtadalis (25 % ir 24 %) abiejų amžiaus grupių atstovų buvo be nuomonės šiuo

klausimu, o mažiausia dalis respondentų (19 % jaunesnių paauglių ir 26 % vyresnių paauglių) su šiuo teiginiu sutiko.

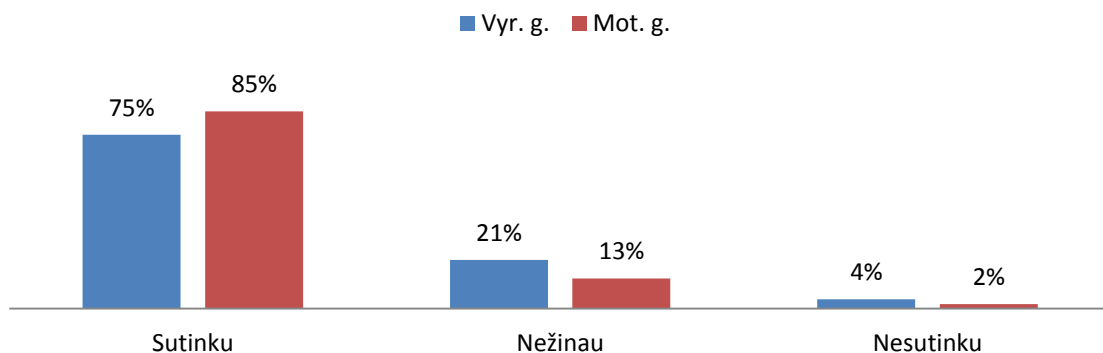

46 pav. „Bendrinę kalbą vartoja išsilavinę, miestiečiai žmonės“ Pasvalio mastu pagal lytį.

5.1. Nuostatos dėl tarmių išsaugojimo ir jų vartojimo domenu

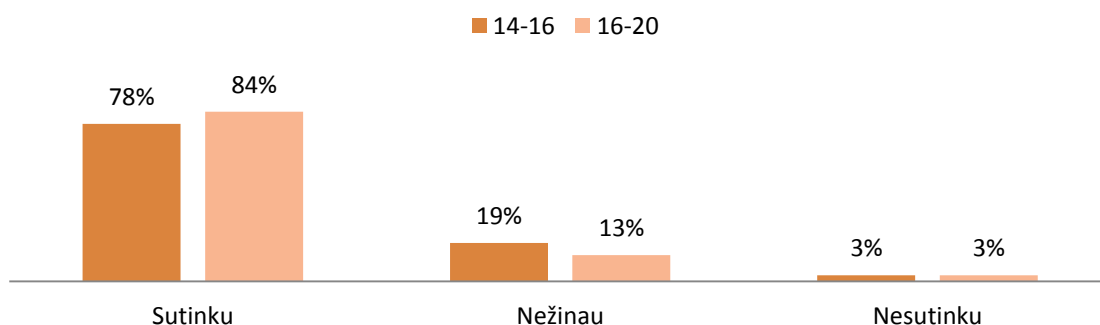
Paauglių taip pat buvo paklausta, kokia jų nuomonės apie tarmių išsaugojimą. Jeigu jaunimas nenori išsaugoti savo tarmės, nemano, kad tai yra svarbi lietuvių kalbos dalis, realu, kad tarmės gali ir nunykti. Vaicekauskienė ir Sausverde pastebėjo, kad artėjant link didmiesčių tarmę linkstama romantizuoti, pateikti kaip vertybę, kurią reikia išsaugoti ir t. t. (Sausverde, Vaicekauskienė 2013). Tačiau, kaip rodo tyrimo rezultatai, teigiamos nuostatos tarmės išsaugojimo klausimu vyrauja ir mažesniame miestelyje.

Su teiginiu, kad „tarmės yra svarbi lietuvių kultūros dalis, todėl jas reikia vartoti ir išsaugoti“ sutiko didžioji dauguma Pasvalio jaunimo. Taip pažymėjo 75 % vaikinių ir 85 % merginų. Daug mažesnė respondentų dalis neturėjo savo nuomonės šiuo klausimu: tokį atsakymą pažymėjo 21 % merginų ir 13 % vaikinių. Mažiausia dalis respondentų, vos po kelis procentus (4 % vaikinių ir 2 % merginų), teigė nemanantys, kad tarmės yra svarbi kultūros dalis.

47 pav. „Tarmės yra svarbi lietuvių kultūros dalis, todėl jas reikia vartoti ir išsaugoti“ Pasvalyje pagal lytį.

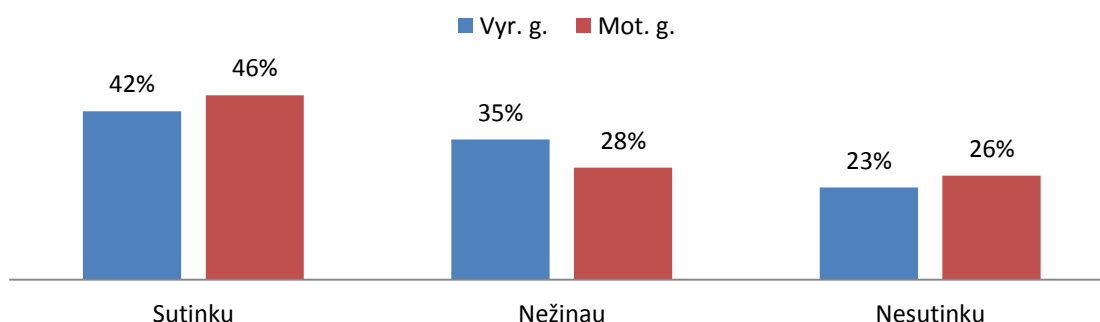
Tiek vyresni paaugliai, tiek jaunesnieji laikėsi panašios nuomonės šiuo klausimu. Su teiginiu sutiko 78 % jaunesniųjų paauglių ir 84 % vyresniųjų paauglių. Vos keli procentai teigė su teiginiu nesutinkantys: tokį atsakymą pažymėjo po 3 % abiejų amžiaus grupių atstovų. Likę respondentai (19 % jaunesniųjų paauglių ir 13 % vyresniųjų paauglių) apibraukė atsakymą „nežinau“.

48 pav. „Tarmės yra svarbi lietuvių kultūros dalis, todėl jas reikia vartoti ir išsaugoti“ Pasvalyje pagal amžių.

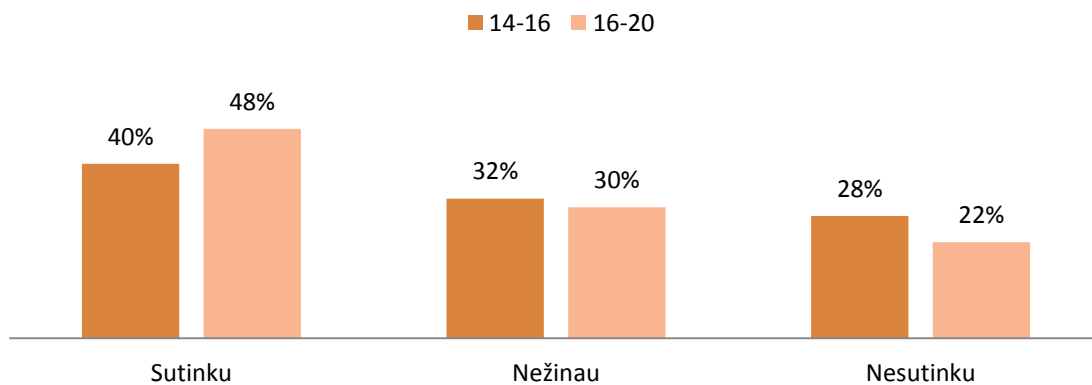
Tai, kur anot paauglių, tinkama arba netinkama vartoti tarmę, taip pat parodo vyraujančią tarmių ir bendrinės kalbos prestižą. Jau kalbėta apie tai, kad tarmė dažniau laikoma namų, privačios erdvės kalbiniu kodu, ir šios apklausos rezultatai toliau patvirtina tai, kad paaugliai skiria tarmės ir bendrinės kalbos vartojimo domenus.

Maždaug pusė respondentų sutiko su teiginiu, kad tarmės neturėtų būti vartojamos viešojoje aplinkoje (49 pav.). Taip pažymėjo 42 % vaikinių ir 46 % merginų. Mažiausia apklaustųjų dalis teigė, kad su šiuo teiginiu nesutinka: tokį atsakymą pažymėjo 23 % vaikinių ir 26 % merginų. Likę 35 % vaikinių ir 28 % merginų pažymėjo nežinantys atsakymo į šį klausimą.

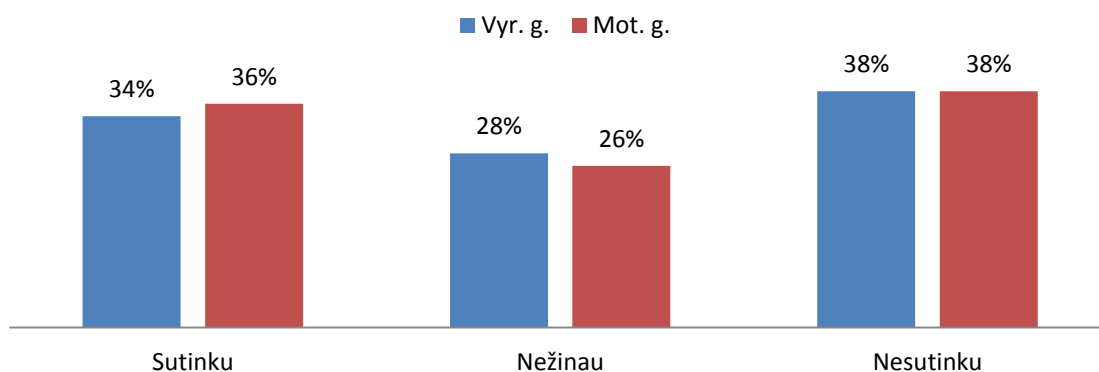
49 pav. „Tarmės neturėtų būti vartojamos viešojoje aplinkoje“ Pasvalyje pagal lytį.

Šiek tiek daugiau vyresnių paauglių (48 %) sutiko su šiuo teiginiu (žr. 50 pav.). Tuo tarpu su šiuo teiginiu sutiko 40 % jaunesniųjų paauglių. Maždaug trečdalis apklaustųjų (32 % jaunesniųjų paauglių ir 30 % vyresniųjų) pažymėjo nežinantys ar su juo sutinka, ar ne. Mažiausia dalis apklaustųjų su teiginiu nesutiko: tokį atsakymo variantą pažymėjo 28 % jaunesniųjų paauglių ir 22 % vyresniųjų paauglių.

50 pav. „Tarmės neturėtų būti vartojamos viešojoje aplinkoje“ Pasvalyje pagal amžių.

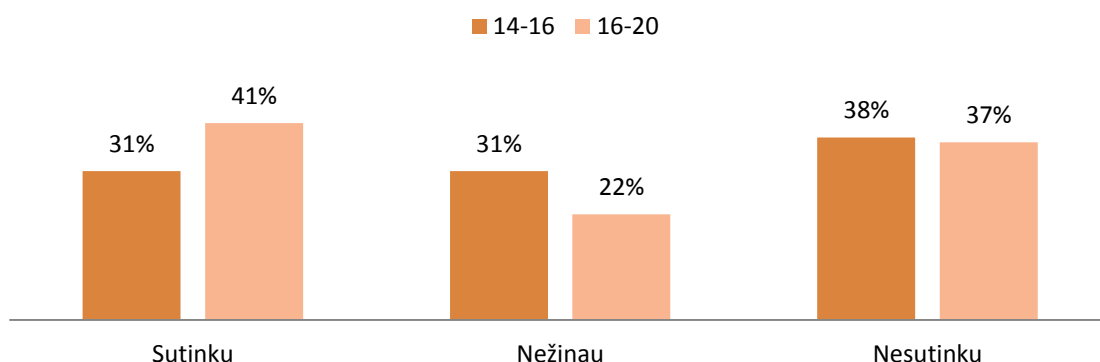
Atsakymai beveik vienodai pasiskirstė paklausus, ar tarmės tinkamos vartoti tik privačioje aplinkoje. 34 % vaikinių ir 36 % merginų su šiuo teiginiu sutiko. Šiek tiek mažiau respondentų (28 % vaikinių ir 26 % merginų) nežinojo savo nuomonės šiuo klausimu, o po tiek pat abiejų lyčių moksleivių (38 %) su šiuo teiginiu nesutiko.

51 pav. „Tarmės tinkamos vartoti tik privačioje aplinkoje“ Pasvalio mastu pagal lytį.

Šiek tiek daugiau vyresnių paauglių (41 %) pažymėjo sutinkantys su šiuo teiginiu; tokį patį atsakymą pažymėjo 31 % jaunesniųjų paauglių. Praktiškai tiek pat abiejų amžiaus grupių atstovų pažymėjo, kad su šiuo teiginiu nesutinka: taip atsakė 38 % jaunesniųjų paauglių ir 37 % vyresniųjų

paauglių. Likę respondentai (31 % jaunesnių paauglių ir 22 % vyresnių paauglių) neturėjo atsakymo į šį klausimą.

52 pav. „Tarmės tinkamos vartoti tik privačioje aplinkoje“ Pasvalyje pagal amžių.

Kaip rezultatai rodo, atsakymai, kad tarmės tinkamos tik privačioje aplinkoje pasiskirstė labai panašiai; t. y. panašiai moksleivių ir sutiko su šia mintimi, ir nesutiko. Tai iš dalies rodo, kad tarmė suprantama kaip privačios erdvės kalba, tačiau kartu ir viešumoje ji yra vartojama. Matyt, tai priklauso ir nuo aplinkos, kur kalbama: Pasvalio miestelyje dauguma žmonių kalba tarmiškai, todėl tarmės vartojimas viešumoje nesusilaukia neigiamo dėmesio.

Interviu metu moksleiviai taip pat skyrė vietas, kur jų nuomone, yra tinkama arba netinkama vartoti tarmę:

[45] „T. Kaip jums atrodo, kuriuose srityse tarmių vartojimas tinkamesnis?

R. Tikrai neskaitant viešo pranešimo, tikrai ne televizijoje, tikrai ne knygoje ar spaudoje.

T. O jeigu televizija ar spauda irgi šio krašto, tai irgi tarmė netinka?

R. Nu tada gal, nu šio krašto, pavyzdžiui, Pasvaly, nu ta tarmė, aš pavyzdžiui, turiu knygą, nu ten yra tarmiškai ta knyga apie mano tą kaimą, nu ten iš viso keli kaimai, nu ir ten tarmiškai parašyta ir pavyzdžiui aš ją skaitau ir pusės nesuprantu ta tarme, nors ta pati tarmė, bet vieni ne visai tarmiškai šnekasi, kiti visai, tai gali gauti nesąmonė, tai va.

O tinkama vakaronėj (juokiasi).

T. O namuose?

R. Namuose irgi gali būti. Ir taip ir taip gali būti, ir bendrine, ir tarmiškai, tiek jau to. “ (V_18)

[46] „T. Tarminė kalba tada tau namų, privataus sektoriaus kalba?

R. Aam, galbūt iš vienos dalies taip, iš kitos dalies, kaip dabar susirinksi į lietuvių liaudies šokius ir šnekėsi bendrine kalba, tai aišku, kaip nebus, priklauso nuo renginių. Bet taip, iš tikrųjų priklauso nuo vietos, kur esi, aš sutinku su tuo teiginiu.“ (M_17)

Paaugliai ne kartą minėjo, kad tai, koks kalbinis kodas bus pasirinktas, priklauso nuo vietos, pašnekovų, tačiau vis dėlto, bendrinė kalba laikoma aukštesniu kalbiniu variantu ir tarp Pasvalio mokinių.

5.2. Stereotipai apie tarmiškai ir bendrine kalba kalbančius žmones

Kaip savo straipsnyje teigė R. Kliukienė, „gyventojų nuostatos dėl tarmių atspindi tarmės gajumą, gyvybingumą, jos praktinį vartojimą ir jos padėtį, vadinamąjį autoritetą, kitų tarmių atžvilgiu“ (2010: 97). Jeigu tarmė turi neigiamą prestižą, jeigu vyrauja tam tikri neigiami stereotipai apie tarmiškai kalbantį asmenį, natūralu, kad tarmės vartojimas mažės, ją vis dažniau pakeis bendrinė kalba.

Giluminiuose interviu moksleiviai nebuvo linkę stereotipizuoti tarmę vartojančių žmonių ([47] „*Ne, visi vienodi.*“ (M_18)), tačiau atsirado respondentų, kurie teigė, kad turi tam tikrą nuomonę apie tarmiškai kalbantį žmogų:

[48] „*T. O esi susidariusi kokią nuomonę apie tarmiškai kalbantį žmogų ir bendrine kalba kalbantį?*“

R. Na, kaip čia pasakius, jeigu iš tikrųjų, taip nuoširdžiai, tai dažniausiai, tai iš kaimo, iš provincijos tarminė kalba dažniausiai vartoja, bent jau toks yra visuomenės įspūdis. O bendrine, tai iš tų didmiesčių, ir panašiai, man atrodo taip, aš nežinau.“ (M_15)

Keli respondentų paminėjo, kad jų nuomone, tarmės vartojimas (ar nevartojimas) susijęs su žmogaus kilme, jo šaknimis:

[49] „*T. O turi susidaręs kažkokį vaizdą tarminė kalba kalbančio žmogaus ir bendrine?*“

R. Sakyčiau, labai ne, nes tai priklauso nuo žmogaus šaknų, iš kur jis kilęs, nes žmogus, kuris nori išsaugoti savo tradicijas, jis kalbės savo gimtąją kalba, tarminė kalba, o žmogus, kuris kilęs iš miesto gali pasirodyti šiek tiek labiau intelektualas, tačiau galima sakyti jis yra iš dalies praradęs savo tradicijas, kurios tarkime jau nebeišliko iki jo kartos.“ (V_17)

[50] „*T. O kažkokią nuomonę apie tarmiškai kalbantį žmogų ir apie tarminė kalba kalbantį žmogų turi?*“

R. Tai gal kad mažiau matosi, iš kur jis kilęs.“ (V_15)

Moksleiviai taip pat paminėjo, kad bendrinė kalba gali būti vartojama, jeigu norima pasirodyti mandagesniu, ir viskas priklauso nuo paties žmogaus.

[51] „*T. O esi galbūt susidaręs iš dalies net stereotipinį vaizdą apie tarmiškai kalbantį žmogų ir apie tarmine kalba?*

R. Tiesiog manau, kaip kas nori taip tas kalba. Kažkaip priklauso nuo pačio žmogaus. Gal jis nori, jeigu mandagesnis pasirodyt, ar kaip tai jis gal tikriausiai gramatiškai šnekės, ypač, kokiam kitam mieste, savo mieste tai tikriausiai ir tarmiškai šnekėti.“ (V_16)

Taip pat buvo paminėta, kad tarmiškai kalbantis žmogus gali pasirodyti gražesnis:

[52] „*T. Turi gal susidaręs tokius beveik stereotipus apie tarmiškai kalbantį žmogų ir bendrine kalba kalbantį žmogų?*

R. Manau, nelabai turiu. Man kartais tarmiškai kalbantis žmogus yra gražesnis, negu bendrine kalba, nes jis turi savo to [šiltumo?] jo. Ir šiaip, gražesnė, pavyzdžiui, man dzūkų labai gražiai skamba ir man iš kart gera girdėti.“ (V_16)

[53] „*T. O kaip tu manai apie tarmiškai kalbantį žmogų ir bendrine kalba kalbantį žmogų?*

R. Kaip aš manau apie juos? Ne, jokios nuomonės, tiesiog, formaliai kalbantys žmonės kalba formaliai, o tarmiškai tarp draugų ir viskas.“ (V_17)

Anketose respondentai taip pat buvo paprašyti trumpai apibūdinti tarmiškai ir bendrine kalba kalbantį žmogų. Išryškėjo įdomių aspektų, kurie parodė, kokie stereotipai ar nuomonės vyrauja apie šiuos, skirtingus kalbinius kodus vartojančius, žmones. Verta atkreipti dėmesį, kad nors moksleiviai nesutiko su teiginiais, kad tarmė būdinga tik kaimo žmogui, arba bendrinė kalba – miesto, tačiau būtent šie epitetai („kaimietis“, „miestietis“) buvo labai dažnai vartojami norint apibūdinti tarmiškai, ar bendrine kalba kalbantį žmogų.

Nemažai respondentų pažymėjo, kad tarmiškai kalbantis žmogus yra savo krašto, arba apskritai Lietuvos, patriotas. Taip pat anketose išryškėjo labai įdomus drąsos aspektas: anot respondentų, tarmiškai kalbantis žmogus yra drąsus, nes nebijo parodyti savo šaknų, išsiskirti sava tarme, „turi savo tvirtą nuomonę“, „nesigėdija būti kitoks“, „yra unikalus“, „pasitikintis savimi“, „nebijantis kritikos“. Kaip vienas respondentas rašė, tarmiškai kalbantį žmogų jis pavadintų drąsiu, nes „kalbėti viešoje vietoje savo tarme ne kiekvienas gali“. Tarmiškai kalbantis žmogus dažnai buvo apibūdinamas kaip paprastas, šaunus (nes išsaugo savo krašto tarmę), geras, atsakingas, nuoširdus, įdomus, protingas, darbštus, nieko neslepiančias, stiprus, laisvas, savas, neoficialus, mylintis savo kraštą, ištikimas savo gimtinei. Viena respondentė tarminį kalbėjimą siejo su suvokimu „kas jis [žmogus] yra“. Taip pat tarmiškai kalbantis žmogus buvo apibūdinamas kaip

„žmogus, turintis tikslą išsaugoti tarmės neužmiršimą“, „puoselėjantis senovines tradicijas“, „bandantis išsaugoti praeitį“, „turintis galias bendruomenės ir šeimos tradicijas“, „tarmės sargas“.

Tačiau, nors kiekybinės apklausos duomenys tai tarytum paneigia, anketose buvo paminėta, kad tarmiškas kalbėjimas respondentui asocijuojasi su vyresniais, senyvais žmonėmis. Keli respondentai rašė, kad tarmiškai kalbantis žmogus „ilgą laiką gyvena vienoje vietoje“, arba „viename kaime“.

Vėl išryškėjo jau aptartas aplinkos, arba domeno, aspektas: keli respondentai rašė, kad tarmiškai kalbantis žmogus „turėtų žinoti, kada vartoti tarmę“, arba kad „viešoje aplinkoje reikėtų kalbėti bendrine kalba“, tarmiškai, priešingai nei bendrine kalba, kalbama „ne viešoje įstaigoje“. Tarmiškai kalbantis žmogus ne kartą buvo apibūdintas ir iš dalies neigiamais epitetais: paminėta, kad jis yra „kaimietis“, „žinantis kaimišką kultūrą“, keistas, „tikriausiai iš kaimo“, „prastesnio išsilavinimo“, senamadiškas, „senų laikų žmogus“, „kilęs iš provincijos“.

Pasikartojanti buvo tokia priešprieša: tarmiškai kalbantis žmogus buvo įvardintas kaip „vertinantis savo kraštą, turintis savo vertybių sistemą, išprusęs“, o bendrine kalba kalbantis žmogus – kaip „išsilavinęs, tačiau pamiršęs savo tikrąsias šaknis“. Taip pat buvo paminėta, kad „jeigu žmogus moka kalbėti tik tarmiškai, tai tada gal nėra labai gera[i], bet jeigu moka ir bendrinę tuomet viskas puiku“. Tokia nuomonė parodo, kad bendrinės kalbos mokėjimas paauglių akimis yra labai svarbus, tačiau tarmė – taip pat svarbi jų tapatybės dalis, kurios nevalia pamiršti.

Stereotipai supa ne tik tarmine kalba kalbantį žmogų – lygiai taip pat bendrine kalba kalbantis asmuo yra apsuptas tam tikrų vyraujančių nuomonių. Dažniausiai bendrine kalba kalbantį žmogų apibūdinti buvo vartojami tokie epitetai: miestietis, išsilavinęs, vilnietis arba gyvenantis didesniame mieste, subrendęs, išprusęs, kultūringas, pasitempęs, formalus, intelektualas, gražus, komunikabilus, mandagesnis, tolerantiškas, įtakingas, „aukštesnio rango žmogus“, pareigingas, atsakingas. Minėtina, kad dalis respondentų bendrine kalba kalbantį žmogų apibūdino kaip „bandantį pritaipiti prie kitų“, „žiūrintį į kitus iš aukšto“, „kyba miestieč“, pasikėlusiu, „kuris vaizduoja save labai protingu ir išsilavinusiu“, „išsilavinęs, bet nori būti kaip visi“, nedrąsus, „mano, kad žmonės, kurie kalba tarmiškai yra neišprusę, neprotingi“.

Vienas moksleivis parašė, kad anot jo, jeigu žmogus „neturi tarmės, tada normalu [kad jis nekalba tarmiškai], bet jei turi ir jos gėdijasi, tai nėra normalu“. Jam iš dalies pritarė ir jo kolegė, kuri teigė, kad „jeigu turi tarmę ir visada kalba bendrine kalba, sakyčiau, kad žmogus kažkoks pasipūtęs“. Panašia nuomone pasidalino ir dar viena moksleivė: ji teigė, kad „aplinkoje, kurioje visi kalba tarmiškai, bendrine kalba kalbantis atrodo pasipūtėlis ir apsimitėlis“.

Taip pat nemažai moksleivių pažymėjo, kad bendrine kalba kalbantis žmogus gerbia kitą, yra „viešai su kitais žmonėmis bendraujantis žmogus“, „gebantis prisitaikyti kitoje aplinkoje“,

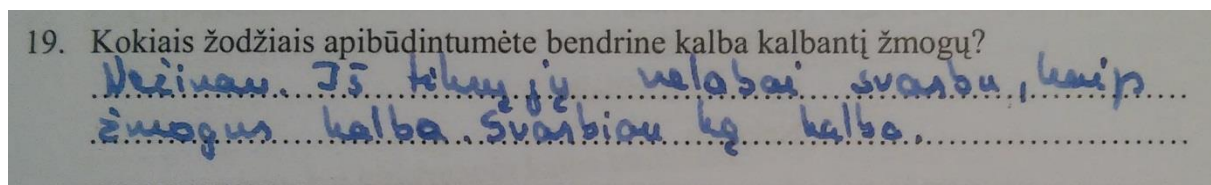
„žmogus, kalbantis su pagarba“, „dažnai dalyvaujantis viešuose renginiuose“, „kalbantis taip, kad visi jį suprastų“

Pasirinkto kalbinio varianto taisyklingumas arba netaisyklingumas taip pat buvo paminėtas kelis kartus. Anot respondentų, tarmiškai kalbantis žmogus „kartais netaisyklingai taria žodžius“, o tuo tarpu bendrine kalba kalbantis žmogus „taisyklingai, aiškiai taria žodžius“.

Galima pastebėti aiškią priešpriešą tarp tarmiškai ir bendrine kalba kalbančio žmogaus: bendrine kalba kalbantis žmogus ne kartą buvo įvardintas kaip pasikėlęs, oficialus, o tarmiškai kalbantis žmogus taip nebuvo įvardintas nei karto. Tai rodo, kad bendrinė kalba siejama su daug oficialesniu registru, netgi šaltesniais žmonėmis, o tarmė yra sava, draugų, šeimos kalba. Tai, kad bendrinė kalba siejama su *vilnietiškumu*, patvirtina ir L. Vaicekauskienės (2013) iškeltą mintį, kad bendrinė kalba ir Vilniaus kalba – du kalbiniai variantai, kurie vertinami labai panašiai (t. y. teigiamai). Bendrinė kalba taip pat labai dažnai buvo paminėta kaip viešumos kalba, taip tarytum netiesiogiai suponuojama, kad tarminė kalba nėra tinkama viešajam diskursui.

Šie epitetai apie tarmiškai ir bendrine kalba kalbantį žmogų, parodo vyraujančius stereotipus, kurie jau nekartą buvo paminėti ir ankstesniuose, panašiuose, tyrimuose (Ramonienė 2013 ir kt.). Net praėjus šiek tiek laiko, vyraujantys stereotipai išlieka labai panašūs.

Apklausoje buvo ir paauglių, kurie teigė, kad neturi susidarę jokios nuomonės apie kuri nors kalbinį kodą vartojantį žmogų ir kad nesvarbu, kaip žmogus kalba, svarbu, kad jam būtų patogu taip kalbėti. Šį skyrių galima užbaigti vienos respondentės mintimi, kad nesvarbu kaip žmogus kalba, svarbu – ką jis kalba (iliust. 2).

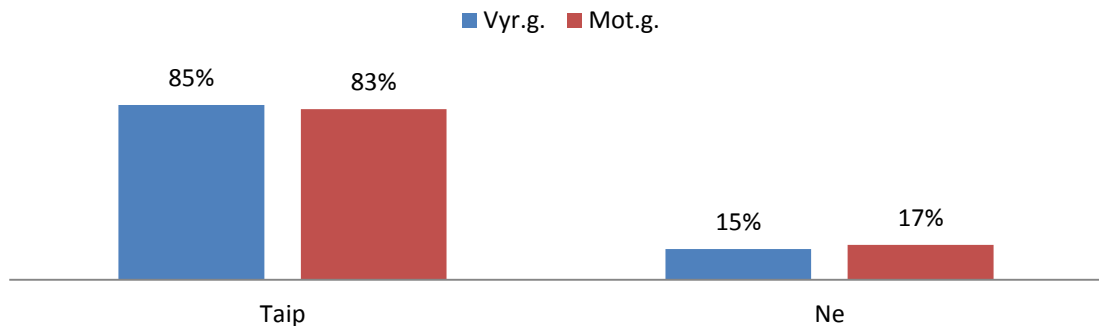

Iliust. 2. Anketos atsakymas.

5.3. Estetinis tarmės aspektas

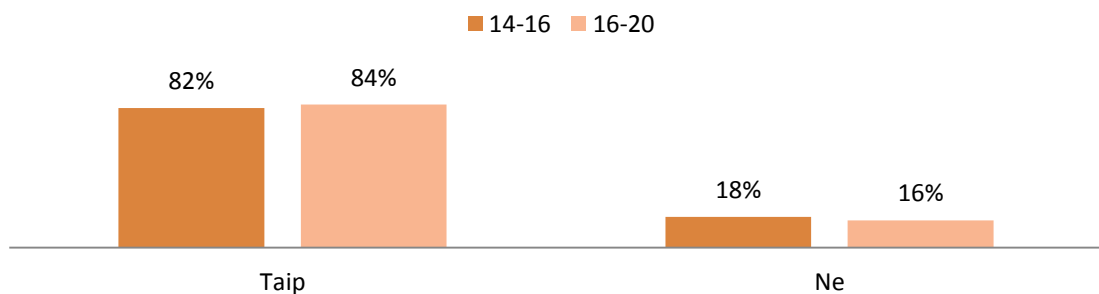
Estetinio patrauklumo aspektas taip pat labai svarbus norint išsiaiškinti kodėl tam tikri kalbiniai variantai vartojami dažniau, o kiti – rečiau. Natūralu, kad jeigu kalbinis variantas yra negražus kalbančiajam, daug mažesnė galimybė, kad jis jį rinksis kasdieniniam bendravimui. M. Ramonienės atliktame tyrime „Tarmės socialinė vertė: Lietuvos miestų jaunimo kalbinės nuostatos“ (2013) respondentai iš įvairių Lietuvos miestų skirtingai vertino tarmes pagal jų grožį: vieniems jos labai gražios, „spalvingos“, kiti tarmes vertino pakankamai neigiamai.

Tačiau Pasvalio jaunimas savo tarmę laiko gražia. Taip atsakė daugiau nei 80 % abiejų lyčių respondentų iš abiejų amžiaus grupių. Gražia savo tarmę laikė 85 % vaikinių ir 83 % merginų; labai nedidelė dalis (15 % vaikinių ir 17 % merginų) teigė, kad jiems jų krašto tarmė negraži.

53 pav. Nuostatos dėl tarmės gražumo Pasvalyje pagal lytį.

Pasvaliečiai paaugliai, tiek jaunesni, tiek vyresni, taip pat labai dažnai teigė, kad jiems jų krašto tarmė graži. Taip pažymėjo 82 % jaunesnių ir 84 % vyresnių paauglių. Nedidelė likusių respondentų dalis teigė, kad jiems jų tarmė negraži. Taip teigė 18 % jaunesniųjų paauglių ir 16 % vyresniųjų paauglių.

54 pav. Nuostatos dėl tarmės gražumo Pasvalyje pagal amžių.

Anketose respondentams taip pat buvo pateiktas atviras klausimas, norint išsiaiškinti priežastis, kodėl moksleiviams jų tarmė graži, arba negraži, ir ar tai turi kokį nors ryšį su tuo, kad tarmė vartojama kasdieną, ar ne.

Nemažai respondentų parašė, kad jų tarmė jiems graži, nes jie su ja užaugo, ji sava, „miela širdžiai“, ji jų „gimtoji kalba“, ji jiems gražiai skamba, yra „linksma“. Taip pat labai dažnai minėtas patogumo ir greitumo aspektas. Atsirado ir laisvumo veiksnys, kaip teigia respondentas, „kalbėdamas tarmiškai jaučiuosi laisvai“. Dalis respondentų parašė, kad jų tarmė – savotiška, bet vis vien graži. Tarmė buvo minėta ir kaip tapatybės bruožas, kuris parodo jų šaknis, atskleidžia

krašto kultūrą, sujungia žmones. Keli moksleiviai teigė mėgstantys savą tarmę, nes, anot jų, ji šiek tiek panaši į latvių kalbą, padeda jiems suprasti latviškai kalbančius žmones. Iš atsakymų galima pajauti, kad moksleiviai didžiuojasi sava tarme: laiko ją unikalia, būdinga tik šiam kraštui, kaip teigia vienas iš respondentų „niekas daugiau tokios tarmės neturi“, kalbėtojai jaučiasi išskirtiniai kalbėdami sava tarme. Dalis respondentų minėjo, kad jiems jų tarmė graži, nes „nukandamos“ galūnės, yra daug įdomių žodžių, kitaip dedamas kirtis, kalba greita ir paprasta. Ir interviu metu paaugliai buvo linkę teigiamai vertinti tarmes:

[54] „*T. O šiaip tarmės tau gražu? Kaip kultūros dalis?*“

R. Man gražu. Nu taip, aš skaitau, kad reikia jas saugot, nes jeigu visi kalbėsime ta bendrine kalba, nebeišliks, neperduosime vienas kitam.“ (M_15)

[55] „*T. O šiaip tarmės tau gražu, kaip reiškiny kalbos?*“

R. Gražu, netgi labai, tarkim žemaičių kalba, tas jų skambesys, ištarimas, labai gražu, bet pati nesuprantu tos kalbos [juokiasi].“ (M_18)

[56] „*T. O tau tarmės gražu?*“

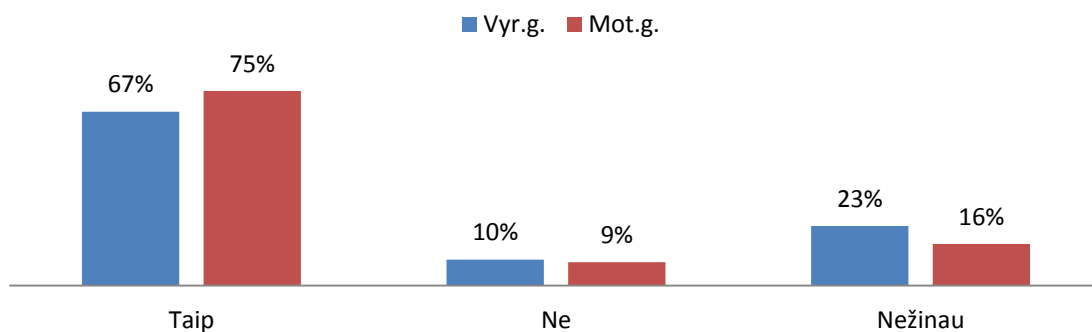
R. Nežinau, normaliai [juokiasi]“ (V_15)

Nors daug mažiau, tačiau buvo respondentų, kurie įvardijo priežastis, kodėl jiems jų tarmė negraži. Viena iš dažniausiai pasikartojančių priežasčių – moksleiviams nepatinka „nukandamos“ galūnės. Taigi kaip galima pamatyti, vienas iš tarmės skiriamųjų aspektų, galūnės, yra labai prieštaringai vertinamas: jis arba mėgiamas, arba ne. Respondentai taip pat savą tarmę įvardino kaip „agresyvią“, „kaimietišką“, „grubią“ ar net „mužikišką“. Pasvalio tarmė anketose buvo įvardinta kaip „netaisyklinga“, „nepriimtina“, todėl ir negraži. Anot kelių respondentų, išvažiavus į kitą miestą tarmiškai kalbėti yra „negražu“, nemandagu, kitiems gali būti sunku juos suprasti. Taip pat keliems respondentams jų tarmė buvo negraži, nes trukdė išmokti taisyklingai rašyti.

Tačiau bendrai apžvelgus visus pateiktus atsakymus, galima daryti išvadą, kad pasvaliečiai paaugliai didžiuojasi sava tarme, ja mėgsta, ji jiems atrodo graži, unikali, net kelis kartus buvo įvardinta kaip „gimtoji“ ar įgimta. Taip pat ji respondentams yra girdima nuo mažumės, tai jų tėvų, senelių ir draugų kalba, anot respondentų, „visi ja čia kalba“. Toks teigiamas požiūris į tarmę matyt turi įtakos ir tam, kad respondentai labai dažnai teigė, kad tarmę moka ir ją vartoja (žr. skyrius 4.1. ir 4.2.). Jau minėtas M. Ramonienės (2013) tyrimas atskleidžia kitokias tendencijas kitose Lietuvos regionuose (pvz., Panevėžio) – paaugliai, kuriems jų krašto tarmė estetiškai negraži, asocijuosi su neigiamais stereotipais, nenori jos vartoti, vis dažniau renkasi

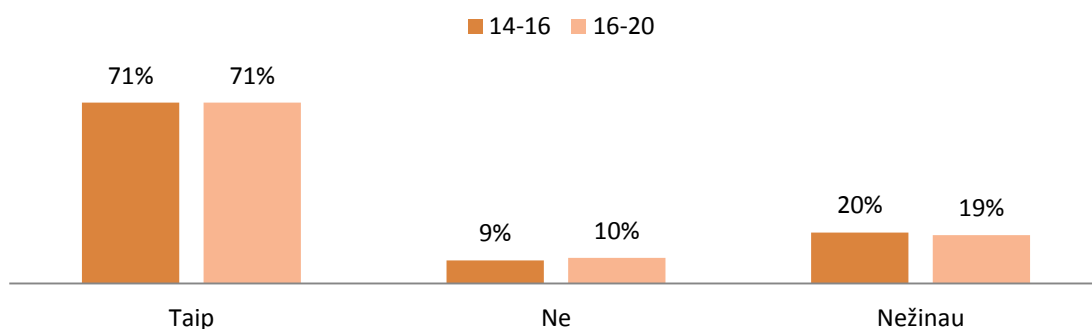
bendrinę kalbą. Tai ypač būdinga regionams, kurių tarmė yra labiau nutolusi nuo bendrinės kalbos varianto.

Ir paaugliai, ir paauglės teigiamai reaguoja ir į kitus žmones, kurie kalba tarmiškai. Taip teigė 67 % vaikinių ir 75 % merginų. Labai nedidelė dalis apklaustųjų teigė, kad jiems negražu, kai kiti kalba tarmiškai – taip teigė 10 % vaikinių ir 9 % merginų. Šiek tiek didesnė dalis respondentų teigė nežinantys, ar jiems gražu, kai kiti kalba tarmiškai (23 % vaikinių ir 16 % merginų).

55 pav. Nuostatos dėl kitų žmonių tarmės vartojimo Pasvalyje pagal lytį.

Dauguma paauglių, tiek vyresnių, tiek jaunesnių teigė, kad jiems gražu, kai kiti žmonės vartoja tarmę. Taip teigė po 71 % abiejų grupių respondentų. Labai nedidelė dalis, vos dešimtadalis (9 % jaunesnių ir 10 % vyresnių paauglių) teigė, kad jiems nėra gražu, kai kiti žmonės kalba tarmiškai. Likusi dalis respondentų teigė nežinantys, ar jiems tai yra gražu, ar ne. Taip teigė 20 % jaunesnių ir 19 % vyresnių paauglių.

56 pav. Nuostatos dėl kitų žmonių tarmės vartojimo Pasvalyje pagal amžių.

Rezultatai rodo, kad paaugliams ne tik priimtina ir gražu patiems vartoti tarmę, bet jiems gražu, kai ir kiti žmonės ją vartoja. Tačiau, prisiminus respondentės istoriją apie tarmiškai kalbančią gidę, paaugliai taip pat labai skiria situacijas, kur ir kada jų manymu priimtina vartoti tarmę.

Išvados

Šio darbo tikslas buvo išsiaiškinti paauglių tarmių vartojimo tendencijas, amžiaus ir lyties įtaką kalbinio varianto pasirinkimui ne tik visoje Lietuvoje bet ir viename mažesniame miestelyje – Pasvalyje. Sugretinus abu tyrimus pastebėta, kad Lietuvos mastu daug daugiau paauglių teigė, kad savo krašto, ar apskritai tarmės, iš viso nemoka, tuo tarpu Pasvalyje tarmę teigė mokantys dauguma moksleivių; taip pat ją net tik moka, bet ir dažnai vartoja kasdieną. Amžiaus veiksnys įtaką darė tik vienu atveju – daugiau jaunesnių paauglių visoje Lietuvoje teigė, kad tarmę moka ar vartoja įvairiose domenuose. Lyties aspektas neturėjo didelės įtakos kalbinio kodo pasirinkimui: daugmaž panašus skaičius respondentų, tiek vaikinų, tiek merginų deklaravo, kad tarmę vartoja.

Vis dėlto moksleiviai tiek Lietuvoje, tiek Pasvalyje skiria domenų ir asmenis, su kuriais renkasi vartoti tarmę. Tiek Lietuvoje, tiek Pasvalyje moksleiviai dažnai teigė, kad namuose (su motina) tarmę vartoja, tuo tarpu viešose erdvėse, tokiose kaip kirpyklos, parduotuvės ir mokykla, tarmė tampa vartojama rečiau. Amžiaus grupės didelės įtakos rezultatams nedarė nei vienu atveju. Tačiau merginos dažniau teigė, kad tarmės nevirtavo mokykloje arba kitose viešose vietose; tokie rezultatai patvirtino ir anksčiau atliktų tyrimų rezultatus, kurių metu rasta, kad merginos mokykloje, arba šiaip viešumoje, dažniau vengia netaisyklingų, žemesnio kalbinio varianto formų. Tai, kad domenų atskirtis labai ryški, atskleidė ir kiti anketų klausimai, bei interviu metu išsakytos mintys.

Kaip atskleidė M. Ramonienės tyrimas, tarmė aukštai vertinama ir dažnai vartojama visame Aukštaitijos regione (Ramonienė 2013: 75–90), taigi ne išimtis ir Pasvalys. Moksleiviai interviu metu teigė tarmę dažnai vartojantys su šeimos nariais, draugais, mokytojais (ypač – jeigu kalbama per pertraukas). Jeigu tarmės pasirenkama nevirtoti, dažniausiai tai motyvuojama tuo, kad paaugliai bijo, kad jų gali nesuprasti kiti žmonės, jie nenori išsiskirti iš minios, bendrinė kalba jiems atrodo santūresnė, tinkamesnė viešam bendravimui. Lietuvoje moksleiviai dažniau teigė, kad tarminės kalbos nevirtavo, nes mano, kad reikia kalbėti bendrine kalba. Pasvalyje paaugliai dažniau teigė, kad arba tarmiškai kalbėdami jaučiasi nepatogiai, arba mano, kad jų gali nesuprasti. Nei respondentų lytis, nei amžius įtakos rezultatams neturėjo.

Apklaustos rezultatai parodė, kad Pasvalyje šeimos rate tarme dažnai kalbama ir su vyresniais šeimos nariais (pvz., seneliais, tėvu, vyresniais broliais/seserimis), ir su jaunesniais (pvz., broliais/seserimis). Tai ne tik rodo, kad tarmė suprantama kaip namų kalba, tačiau ir tai, kad dar

jaunesnė karta taip pat perima tarminio kalbėjimo bruožus, o tai reiškia, kad tarmė gyva ir vystosi toliau.

Pasvalio moksleiviai tarmiškai bendrauja ir su savo bendraamžiais. Tokį kalbinį variantą jie renkasi ne tik kalbėdami tarpusavyje, tačiau ir susirašinėdami internetiniuose socialiniuose tinkluose. Jie teigia, kad tarmiškai susirašinėti jiems yra greičiau, patogiau. Šiuo atveju daugiau vaikinių teigė, kad vartoja tarmę susirašinėjant su draugais, o merginos interviu metu sakė, kad stengiasi rašyti taisyklinga kalba (apklausos metu atsirado respondentų, kurie tarmišką kalbą laikė netaisyklinga). Tiesa, abi šios paauglių grupės minėjo, kad jeigu pokalbis vyksta visiems matomoje vietoje, arba su vyresniais žmonėmis, stengiamasi rašyti taisyklingai.

Paaugliai nebuvo linkę sutikti, kad tarmė – tik kaimo kalba, arba bendrine kalba kalba tik miestiečiai. Taip pat, jie nemanė, kad jaunimas turėtų vengti tarminės kalbos ar kad tarmiškai kalba tik vyresni žmonės. Atsakymuose į atviruosius klausimus ir interviu metu jaunimas paminėjo įvairių epitetų ir nuomonių apie tarmiškai ir/ar bendrine kalba kalbančius žmones. Tarmiškai kalbantis žmogus jiems savas, draugiškas, šiltas. Išryškėjo labai įdomus „drąsos“ aspektas: paaugliams tarmiškai kalbantis žmogus yra drąsus, nes nebijo išsiskirti, nebūti toks, koks visi. Bendrine kalba kalbantis žmogus dažnai buvo apibūdintas kaip miestietis, išsilavinęs, šaltokas, netgi pasikėlęs.

Nuostatos tarmių atžvilgiu Pasvalyje – teigiamos. Taip parodo atsakymai, gauti paklausus, kodėl jiems jų tarmė graži. Buvo dažnai minėta, kad tarmė jiems – sava, miela, patogi, gimtoji namų kalba; jie didžiuojasi ja, ir tuo, kad ją moka. Taigi išryškėja dar vienas – pasididžiavimo – aspektas, kuris leidžia numanyti, kad tarmė yra ir bus bus dažnai vartojama, nes ji yra mėgstamas kalbinis variantas. Žinoma, keli respondentai minėjo, kad jiems jų krašto tarmė nepatinka dėl skambesio, nukandamų galūnių, tačiau tokių atsakymų buvo mažuma.

Nors vyrauja nuomonė, kad tarminis kalbos variantas – vis rečiau vartojamas, ir bendrinė kalba tampa pagrindine kalba Lietuvoje, rezultatai iš Pasvalio gimnazijos iš dalies tai paneigia. Paaugliai dažnai renkasi šį tarminį kodą; tai, kad juo bendrauja ir su jaunesniais broliais/seserimis rodo, kad tarmė perduodama ir jaunesnėms kartoms. Visoje Lietuvoje situacija atrodo kiek kitokia, daugiau paauglių teigė iš viso nemokantys tarmės, tačiau rezultatus pakoreguoja atsakymai gauti iš didžiųjų miestų, kuriuose tarmės greitai keičiasi arba iš viso nėra vartojamos. Kitaip tariant, mažesniame mieste tarmė dar gyva ir gaji, bei noriai vartojama, tik jau ryškiai atskiriami domenai, kur, anot respondentų, vartoti tarmę nėra tinkama.

Santrauka

Jaunimas ir tarmės: mokėjimas, vartojimas ir nuostatos. Pasvalio atvejis

Darbe, lyginant du tyrimus (vienas atliktas visoje Lietuvoje, kitas – vienoje Pasvalio gimnazijoje), analizuojama paauglių (14–20 metų amžiaus) tarmės mokėjimo ir vartojimo tam tikrose domenuose (namų, mokyklos ir viešų vietų) tendencijos bei lyties ir amžiaus įtaka kalbinio kodo pasirinkimui. Taip pat domimasi Pasvalio paauglių nuostatomis, nuomonėmis ir stereotipais apie tarmiškai ir bendrine kalba kalbančius žmones. Tyrimo tikslas: išsiaiškinti paauglių deklaruojamas tarmių vartojimo tendencijas ir amžiaus bei lyties įtaką kalbinio varianto pasirinkimui ir jų kalbinėms nuostatomis. Keliami darbo uždaviniai: nustatyti, kokios nuostatos vyrauja savo krašto tarmės (šiuo konkrečiu atveju – Pasvalio) atžvilgiu; palyginti, kaip skiriasi vartojimo ir mokėjimo situacija visoje Lietuvoje ir Pasvalyje; iširti, ar lyties ir amžiaus veiksniai turi įtakos kalbinio kodo pasirinkimui; išsiaiškinti, tarp Pasvalio moksleivių vyraunačias stereotipines nuostatas bendrine ir tarmine kalba kalbančių žmonių atžvilgiu.

Tyrimas atskleidė, kad amžius turi šokią tokią įtaką tarp paauglių visoje Lietuvoje, t. y. jaunesni paaugliai teigė dažniau vartojantys tarmę negu vyresni. Lysis nedaro įtakos kalbinio kodo pasirinkimui privačioje aplinkoje, tačiau viešumoje merginos dažniau teigė nevartojančios tarmės. Paaugliai, tiek Lietuvoje, tiek Pasvalyje labai skyrė domenus, kuriose rinkosi vartoti (arba nevartoti) tarmės. Asmenys, su kuriais kalbama, taip pat situacija, kurioje kalbama, daro įtaką tam, koks kalbinis kodas bus pasirinktas. Pasvalio moksleivių nuostatos tarmių atžvilgiu – teigiamos, tarme yra didžiuojamasi kaip tapatybės dalimi, tarmiškai kalbantis žmogus dažnai buvo apibūdinamas teigiamai, kaip savas, drąsus, gražus. Tokie rezultatai rodo, kad tarmė mažesniuose miestuose – dar gyva ir dažnai vartojama, tik jau ryškiai skiriami domenai, kur, anot respondentų, tarmę tinkama ar netinkama vartoti.

Summary

Dialects and Youth: Knowledge, Use, and Attitudes. Case of Pasvalys

This paper is analysing how youth in whole Lithuania and in Pasvalys is using and knowing local dialects. Also teens in Pasvalys were asked about attitudes and opinions towards said local dialect. Students were asked to fill a questionnaire; the data was organised and analysed by three main variables: age (there was two groups: younger teens (age 14–16) and older teens (age 16–20)), gender and domains (home, school and public situations).

Main thesis tasks were to analyse results from the questionnaires in both Lithuania and Pasvalys; to research, whether gender, age and domains have influence on dialect use; to see what kind of attitudes teens have about their local dialect; also to ask teens, why they choose to use or not to use local dialect in certain situations.

The analysis results showed that in general, Lithuanian teens more often declared that do not know any dialect at all; meantime students from Pasvalys said that they know and use local dialect very often. Also results showed that gender factor does have influence only in public domains: in Lithuania and in Pasvalys girls more often declared that they do not use dialect in the public. Age factor was not very significant; however more younger respondents in Lithuania said that they are using dialect in various domains. Domains, in fact, were one of the most significant factor: results showed, that dialect is used more in home, with friends and unofficial situations; Lithuanian Standard language is used more in public situations, with teachers, strangers. Teens in Pasvalys have positive attitudes towards local dialect; they are proud of it, think, that their local dialect is beautiful and unique.

The positive attitudes towards local dialects and the fact that dialects are often used by teens in private (and sometimes – public) situations shows that dialects in Pasvalys – still lively and strong.

Literatūros sąrašas

Aliūkaitė, D. Tarminio kalbėjimo estetiškė vertė: nuostatų tyrimas. In: *Tekstai ir kontekstai: transformacijų sklaida*. Vilniaus universiteto leidykla. Vilnius: 2007

Aliūkaitė D. Tarmiškai kalbančio žmogaus stereotipai: apriorinės eilinių kalbos bendruomenės narių nuostatos. In: *Respectus Philologicus* 14 (19) [interaktyvus], 2008. Prieiga per internetą <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367161313623/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>>

Auer, P., Introduction: Bilingual Conversation Revisited. In: *Code Switching in Conversation: Language, Interaction and Identity*. London, New York: 1998

Auer, P., Hinskens, F., and Kerswill P. The study of dialect convergence and divergence: conceptual and methodological considerations. In: *Dialect Change. Convergence and Divergence in European Languages*. Red.: P. Auer, F. Hinskens and P. Kerswill. Cambridge University Press: 2005.

Balčiūnienė, I. Gimtosios kalbos įsisavinimas. In: *Kalbos kultūra*, 2007, nr. 80.

Barron-Hauwaert, S. *Bilingual Siblings: Language Use in Families*. Multilingual Matters: 2010

Benke, G., Wodak, R. Gender as a Sociolinguistic Variable: New Perspectives on Variation Studies. In: *The Handbook of Sociolinguistics*. Red. Florian Coulmas. Blackwell Publishing, 1998. Prieiga per internetą: Blackwell Reference Online. 28 December 2007 <http://www.blackwellreference.com/subscriber/tocnode?id=g9780631211938_chunk_g978063121193810>

Block, D. *Multilingual Identities in a Global City. London Stories*. Palgrave Macmillan: 2005

Cheshire, J. Linguistic Variation and Social Function. In: *Language and Gender*. Red.: J. Coates. Blackwell Publishing: 1998.

Coates, J. *Woman, Men and Language. A Sociolinguistic Account of Gender Differences in Language*. Routledge: 2004

Coulmas, F. Introduction. In: *The Handbook of Sociolinguistics*. Red. Florian Coulmas. Blackwell Publishing, 1998. Prieiga per internetą: Blackwell Reference Online. 28 December 2007 <http://www.blackwellreference.com/subscriber/tocnode?id=g9780631211938_chunk_g97806312119382>

Džežulskienė, J. Kalba ir giminė. In: *Sociolingvistika ir kalbos kultūra*. Sud. L. Grumadienė, R. Marcinkevičienė. Vilnius: Gimtoji kalba, 1994.

Eckert, P. Community of practice, 2006. Prieiga per internetą < <http://web.stanford.edu/~eckert/PDF/eckert2006.pdf>>

Eckert, P. Age as a Sociolinguistic Variable. In: *The Handbook of Sociolinguistics*. Red. Florian Coulmas. Blackwell Publishing: 1998. Prieiga per internetą: Blackwell Reference Online. 28 December 2007 <http://www.blackwellreference.com/subscriber/tocnode?id=g9780631211938_chunk_g978063121193811>

Eisikovits, E. Girl-talk/Boy-talk: Sex Differences in Adolescent Speech. In: *Language and Gender*. Red.: J. Coates. Blackwell Publishing: 1998.

Fishman, Joshua A. *Reversing Language Shift : Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages Multilingual Matters (Series)*. 1991.

Gardner-Chloros, P. *Code Switching*. Cambridge University Press: 2009

Garrett, P. *Attitudes to Language*. Cambridge University Press: 2010

Grumadienė, L. Sociolingvistinis dabartinės šnekamosios lietuvių kalbos tyrimo aspektas. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1996, nr. 36

Grumadienė, L.: Kodėl vis dažniau girdime pusiau tarminę kalbą? *Kalbos kultūra*, 2001, nr. 74.

Hazen, K. The Family. In: *The Handbook of Language Variation and Change*. Red.: J. K. Chambers, P. Trudgill and N. Schilling-Estes. Blackwell Publishers: 2002.

Heller, M. *Linguistic minorities and modernity : a sociolinguistic ethnograph*. London; New York: Longman: 1999.

Holmes, J. *An Introduction to Sociolinguistics*. Pearson: 2012.

Kalėdienė, L. Požiūris į tarmes ir nuostatos dėl jų vartojimo trijuose Dzūkijos etnografinio regiono dalyse. In: *Miestai ir kalbos II*. Moksl. redaktorė Meilutė Ramonienė. Vilniaus universiteto leidykla. Vilnius: 2013

Kerswill, P., Williams A., Dialect levelling: continuity vs. change in Milton Keynes, Reading and Hull. In: *Urban voices. Accent studies in the British Isles*. Red.: Paul Foulkes ir Gerard Docherty. London: 1999. Prieiga per internetą: <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.693.7923&rep=rep1&type=pdf>>

Kliukienė, R. Tarmės mokėjimas, vartojimas ir nuostatos Žemaitijos regione. In: *Miestai ir kalbos II*. Moksl. redaktorė Meilutė Ramonienė. Vilniaus universiteto leidykla. Vilnius: 2013

Kliukienė, R. Tarmės mieste: mokėjimas, vartojimas ir kalbinės nuostatos. In: *Miestai ir kalbos*. Moksl. redaktorė Meilutė Ramonienė. Vilniaus universiteto leidykla. Vilnius: 2010

Lingvodidaktikos terminų žodynas. Sud.: M. Ramonienė, J. Brazauskienė, N. Burneikaitė, J. Daugmaudytė, E. Kontutytė, J. Pribušauskaitė. Vilniaus universiteto leidykla: 2012. Prieiga per internetą <http://www.lsk.flf.vu.lt/file/Lingvodidaktikos_terminu_zodynas___2012_2.pdf>

Lukaitė A. A. Tarmiška kalba nebelaikoma prastuoliškumo ženklų (interviu). In: delfi.lt, 2010. Prieiga per internetą <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/tarmiska-kalba-nebelaikoma-prastuoliskumo-zenklu.d?id=36676025>>

Meyerhoff, M. Communities of Practise. In: *The Handbook of Language Variation and Change*. Red.: J. K. Chambers, P. Trudgill and N. Schilling-Estes. Blackwell Publishers: 2002

Mendoza-Denton, N. Language and Identity. In: *The Handbook of Language Variation and Change*. Red.: J. K. Chambers, P. Trudgill and N. Schilling-Estes. Blackwell Publishers: 2002.

Milroy, L. Social Networks. In: *The Handbook of Language Variation and Change*. Red.: J. K. Chambers, P. Trudgill and N. Schilling-Estes. Blackwell Publishers: 2002

Normann Jørgensen, J. The Sociolinguistic Study of Youth Language and Youth Identities. In: *Love Ya Hate Ya. The Sociolinguistic Study of Youth Language and Youth Identities*. Red.: J. Normann Jørgensen. Cambridge Scholars Publishing: 2010.

Ramonienė, M. Tarmės Aukštaitijos miestuose: mokėjimas, vartojimas ir kalbinės nuostatos. In: *Miestai ir kalbos II*. Moksl. redaktorė Meilutė Ramonienė. Vilniaus universiteto leidykla: Vilnius: 2013

Ramonienė, M. Tarmės socialinė vertė: Lietuvos miestų jaunimo kalbinės nuostatos. In: *Taikomoji kalbotyra* [interaktyvus] 2013. Prieiga per internetą <<http://taikomojikalbotyra.lt.azalija.serveriai.lt/lt/2013/08/tarmes-socialine-verte-lietuvos-miestu-jaunimo-kalbines-nuostatos>>

Ramonienė, M. Nuostatos dėl bendrinės kalbos ir tarmės: Joniškėlio atvejis. In: *Kalbos kultūra* 2006, nr. 79.

Roberts, J. Child Language and Change. In: *The Handbook of Language Variation and Change*. Red.: J. K. Chambers, P. Trudgill and N. Schilling-Estes. Blackwell Publishers: 2002

Romaine, S. *Language in Society. An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford University Press: 2001.

Trudgill, P. Sex and Covert Prestige. In: *Language and Gender*. Red.: J. Coates. Blackwell Publishing: 1998.

Trudgill, P. Introduction. In: *The Handbook of Language Variation and Change*. Red.: J. K. Chambers, P. Trudgill and N. Schilling-Estes. Blackwell Publishers: 2002.

Trudgill, P. Domains: Introduction. In: *The Handbook of Language Variation and Change*. Red.: J. K. Chambers, P. Trudgill and N. Schilling-Estes. Blackwell Publishers: 2003. Blackwell Publishing, 2003. Blackwell Reference Online. 31 December 2007 <http://www.blackwellreference.com/subscriber/tocnode?id=g9781405116923_chunk_g978140511692326>

Urnėžiūtė, R. Kodų kaita joniškėčių šnekamojoje kalboje. In: *Kalbotyra XLVII* (1), 1998.

Vaicekauskienė, L., Sausverde, E. Lietuvos tarmių rezervatas. Socialiniai ir geografiniai tarmės mobilumo ribojimai tiesioginių tyrimų duomenimis. In: *Taikomoji kalbotyra* [interaktyvus] 2012. Prieiga per internetą <<http://taikomojikalbotyra.lt.azalija.serveriai.lt/lt/2012/12/lietuvas-tarmiu-rezervatas-socialiniai-ir-geografiniai-tarmes-mobilumo-ribojimai-tiesioginiu-tyrimu-duomenimis>>

Vaicekauskienė, L. Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai, 2010–2013, projekto baigiamoji ataskaita. Lietuvių kalbos institutas: 2013.

Vaicekauskienė, L. Įvadas. Vilnius kalba: naujas tyrimų etapas. In: *Taikomoji kalbotyra* 2014, nr.6. Prieiga per internetą <http://www.sociolingvistika.lt/failai/files/Taikomosios%20kalbotyros%20pdf/Vaicekauskiene_2014_Ivadas.%20Vilniaus%20kalba.pdf>

Vilkienė, L. Kalbinės tapatybės lietuviškumo atoslaidai. In: *Emigrantai: kalba ir tapatybė*. Moksl. red.: M. Ramonienė. Vilniaus Universiteto leidykla: 2015.

Vilkienė, L. Kalba ir etninė tapatybė. In: *Emigrantai: kalba ir tapatybė*. Moksl. red.: M. Ramonienė. Vilniaus Universiteto leidykla: 2015a.

Wolfram, Walt.; Adger, Carolyn Temple.; Christian, Donna: *Dialects in Schools and Communities*. Lawrence Erlbaum Associates: 1999

Želvys, R. *Bendravimo psichologija*. Margi raštai: Vilnius 2007

Žukauskienė R. *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Margi raštai: Vilnius 2012

Priedas nr. 1.

Jaunimas ir tarmės - 2010

Tyrėjų grupė siekia išsiaiškinti, kaip mokiniai vartoja savo gimtąją tarmę ir kaip ją vertina. Prašome Jus užpildyti šią anketą pabraukiant pateiktus atsakymus į anketos klausimus ir įrašant patikslinimus.

Ši anketa anoniminė, savo pavardės ir vardo nurodyti nereikia.

Dėmesio! Į 13 ir 14 klausimus atsako tik tie, kurie tarmiškai nekalba.

1. Jūsų kilmės vieta (parašykite tiksliai)
2. Jūsų tėvo kilmės vieta.....
3. Jūsų motinos kilmės vieta
4. Jūsų senelių kilmės vieta iš mamos ir (ar) tėvo pusės
5. Ar Jūsų tėvas, motina (pabraukti) kalba tarmiškai?
 - 5.1. Kalba visada (tėvas, motina)
 - 5.2. Kalba dažnai (tėvas, motina)
 - 5.3. Kalba retai (tėvas, motina)
 - 5.4. Kalba tarmiškai tik su mano seneliais (tėvas, motina)
 - 5.5. Nekalba (tėvas, motina).
6. Ar Jūsų senelis, senelė iš tėvo ir (ar) motinos pusės (pabraukti) kalba tarmiškai?
 - 6.1. Kalba visada (kuris?)
 - 6.2. Kalba dažnai (kuris?)
 - 6.3. Kalba retai (kuris?)
 - 6.4. Nekalba (kuris?)
7. Ar mokate savo krašto, tėvo, motinos, senelių senelio, senelės (pabraukti) tarmę?
 - 7.1. Moku gerai (kurio?)
 - 7.2. Moku silpnai (kurio?)
 - 7.3. Nemoku
 - 7.4. Jei mokate, tai kokią – aukštaičių, žemaičių, dzūkų, suvalkiečių ar kt. (pabraukti)? kokios vietovės konkrečiau?.....
 - 7.5. Nežinau, kokia manoji tarmė.
8. Ar kalbate tarmiškai su motina, tėvu, senele, seneliu (pabraukti)?
 - 8.1. Kalbuosi visada (su kuriuo?)
 - 8.2. Kalbuosi dažnai (su kuriuo?)

- 8.3. Kalbuosi retkarčiais (su kuriuo?)
- 8.4. Nekalbu.
9. Ar tarmiškai kalbate su savo draugais (ne mokykloje)?
- 9.1. Kalbu visada
- 9.2. Kalbu dažnai
- 9.3. Kalbu retkarčiais
- 9.4. Nekalbu.
10. Ar kalbate tarmiškai mokykloje?
- 10.1. Kalbu visada
- 10.2. Kalbu dažnai
- 10.3. Kalbu retkarčiais
- 10.4. Kalbu per pamokas, pertraukas, būreliuose (pabraukti)
- 10.5. Kalbu su mokytojais, draugais, kitais žmonėmis (pabraukti)
- 10.6. Nekalbu.
11. Ar kalbate tarmiškai kitose vietose?
- 11.1. Kalbu visada
- 11.2. Kalbu dažnai
- 11.3. Kalbu retkarčiais
- 11.4. Nekalbu.
12. Ar manote, kad Jūsų gimtąją tarmę reikia vartoti ir tokiu būdu išsaugoti ateičiai?
- 12.1. Taip, ją reikia vartoti kuo dažniau
- 12.2. Kartais ją reikia vartoti
- 12.3. Ne
- 12.4. Nežinau
13. **Jeigu nekalbate tarmiškai**, tai kodėl?
- 13.1. Nemoku tarmiškai kalbėti
- 13.2. Man mano tarmė negraži
- 13.3. Tarmiškai kalbėdamas jaučiuosi nepatogiai
- 13.3. Manęs gali nesuprasti kiti žmonės
- 13.4. Manau, kad reikia kalbėti tik bendrine kalba
- 13.5. Kita
14. **Jeigu nemokate tarmiškai kalbėti**, ar norėtumėte to išmokti?
- 14.1. Taip, norėčiau
- 14.2. Ne
- 14.3. Nežinau
15. Jūsų lytis: vyr. mot.
16. Jūsų amžius (parašykite):metų
- Anketos užpildymo data: 2010 m.mėn.d.

Priedas nr. 2.

Sveiki,

esu Milda Bieliauskaitė, taikomosios kalbotyros antro kurso studentė. Rašau tiriamąjį darbą, kurio tikslas ištirti jaunimo tarmių mokėjimą, vartojimą ir nuostatas jų atžvilgiu. Anketa anoniminė. Labai ačiū už jūsų laiką ir atsakymus.

1. Ar mokate tarmiškai?
 - Taip, moku labai gerai
 - Taip, bet moku silpnai
 - Nemoku [pereikite prie klausimo nr. 15]

2. Ar kalbate tarmiškai?
 - Kalbu visada
 - Kalbu dažnai
 - Kalbu retkarčiais
 - Nekalbu [pereikite prie klausimo nr. 14]

3. Ar kalbate tarmiškai su šeimomis nariais?
 - Kalbu visada
 - Kalbu dažnai
 - Kalbu retkarčiais
 - Nekalbu

4. Ar kalbate tarmiškai su seneliais?
 - Kalbu visada
 - Kalbu dažnai
 - Kalbu retkarčiais
 - Nekalbu
 - Neturiu senelių

5. Ar kalbate tarmiškai su motina?
 - Kalbu visada
 - Kalbu dažnai
 - Kalbu retkarčiais
 - Nekalbu

6. Ar kalbate tarmiškai su tėvu?
 - Kalbu visada
 - Kalbu dažnai
 - Kalbu retkarčiais
 - Nekalbu

7. Ar kalbate tarmiškai su vyresniais broliais/seserimis?
 - Kalbu visada
 - Kalbu dažnai
 - Kalbu retkarčiais

- Nekalbu
 - Neturiu vyresnių brolių/seserų
8. Ar kalbate tarmiškai su jaunesniais broliais/seserimis
- Kalbu visada
 - Kalbu dažnai
 - Kalbu retkarčiais
 - Nekalbu
 - Neturiu jaunesnių brolių/seserų
9. Ar kalbate tarmiškai mokykloje per pamokas (su mokytoju)?
- Kalbu visada
 - Kalbu dažnai
 - Kalbu retkarčiais
 - Nekalbu
10. Ar kalbate tarmiškai mokykloje per pertraukas (su mokytoju)?
- Kalbu visada
 - Kalbu dažnai
 - Kalbu retkarčiais
 - Nekalbu
11. Ar kalbate tarmiškai mokykloje per pertraukas (su draugais)?
- Kalbu visada
 - Kalbu dažnai
 - Kalbu retkarčiais
 - Nekalbu
12. Ar kalbate tarmiškai su draugais (ne mokykloje)?
- Kalbu visada
 - Kalbu dažnai
 - Kalbu retkarčiais
 - Nekalbu
13. Ar kalbate tarmiškai kitose viešose situacijose (parduotuvėje, bibliotekoje, pan.)?
- Kalbu visada
 - Kalbu dažnai
 - Kalbu retkarčiais
 - Nekalbu
14. Jeigu nekalbate – kodėl?
- Nemoku tarmiškai kalbėti
 - Man mano tarmė negraži
 - Tarmiškai kalbėdamas jaučiuosi nepatogiai
 - Manęs gali nesuprasti kiti žmonės
 - Manau, kad reikia kalbėti tik bendrine kalba
 - Kita

15. Ar jums jūsų krašto tarmė graži?

- Taip
- Ne

16. Kodėl jums jūsų krašto tarmė graži/negraži?

.....

.....

.....

17. Įvertinkite šiuos teiginius:

- Tarmės yra svarbi lietuvių kalbos dalis, todėl jas reikia vartoti ir išsaugoti

Sutinku

Nežinau

Nesutinku

- Tarmės dažniau vartoja vyresni žmonės, jaunimas turėtų jų vengti

Sutinku

Nežinau

Nesutinku

- Tarmės neturėtų būti vartojamos viešojoje aplinkoje (poliklinikoje, kirpykloje, parduotuvėje), tam yra bendrinė kalba

Sutinku

Nežinau

Nesutinku

- Tarmės tinkamos vartoti tik privačioje aplinkoje (namuose, su draugais)

Sutinku

Nežinau

Nesutinku

- Tarmę vartoja tik kaimo gyventojai

Sutinku

Nežinau

Nesutinku

- Bendrinę kalbą vartoja išsilavinę, miestiečiai žmonės

Sutinku

Nežinau

Nesutinku

18. Kokiais žodžiais apibūdintumėte tarmiškai kalbantį žmogų?

.....

.....

.....

19. Kokiais žodžiais apibūdintumėte bendrine kalba kalbantį žmogų?

.....

.....

.....

20. Ar jums gražu, kai kiti žmonės kalba tarmiškai?

- Taip
- Ne
- Nežinau

21. Jūsų amžius?

.....

22. Jūsų lytis?

- Vyr.
- Mot.

Ačiū!

Priedas nr. 3.

1. Vaikinių transkripcijos:

1. 00014, V_17_Pasvalys [02.42]

T. Ar jauti, kad persijungi, tarkim, į bendrinę kalbą tam tikroje aplinkoje, arba į tarminę kitoje?

R. Aha... Daugmaž jauč. Važiuoji į kokį miestą ar kur nors didesnę, pradeda automatiška.

T. Ir su šeimos nariais, ar...?

R. Daugiau su pašaliniais.

T. O su šeimos nariais vis tiek?

R. Tarmiška.

T. O žinai kodėl, pavyzdžiui, tarmiškai kalbi, o nesirenki bendrinės kalbos?

R. Kažkaip keist bendrine staig pradėt šnekėt, bent jau su pažįstamais.

T. O per pamokas irgi tarmiškai? Su mokytojais ir su draugais?

R. Jo, tarmiška.

T. O, pavyzdžiui, socialiniuose tinkluose? Facebook, sms žinutėmis irgi tarmiškai susirašinėjat, ar ne?

R. Rašau, gaunasi bendrinė kalb, bet labai sutrumpinta daug. Taip neišeina pasakyti, jaučiasi tarmė, ar ne.

T. O pastebit, kai kiti žmonės vartoja tarmę? Ar pačiam Pasvaly, ar kur nors už Pasvalio ribų? Pastebit tarmę, ar girdit tik bendrinę kalbą?

R. Kartais pastebiu, bet nedaug.

T. O gražu?

R. Visai nieko.

T. Kur tau atrodo, tarmių vartojimas tinkamiausias? Ar yra kažkokios sferos, kur tarmių vartojimas tinkamesnis, o kur tarminė kalba yra tinkamesnė?

R. Na, šeimoj šnekant, arba gyvenime tai geriau tarmiškai šnekėti, nes visi taip įpratę. Bet jeigu viešesnėj vietoj, ar, pavyzdžiui, Vilniuj, didesniame mieste, iš vis, per televiziją, bendrine geriau.

T. Kodėl?

R. Nes taisyklingiau atrodo.

2. 00015 V_18_Pasvalys [03.16]

T. Ar tu jauti, kad persijungi, kad viena aplinka daro įtaką...?

R. Patikėkit, aš pavyzdžiui, čia Pasvaly vietoj, tai aš kalbu tarmiškai, mokykloj, su mokytojais, nors su mokytojais, tai priklauso nuo mokytojo, nes jeigu mokytoja kalba gramatiškai, tai aš irgi kalbu gramatiškai. Bet šiaip aš koridoriuose su draugais kalbu tarmiškai, nu kiek jau mano ta tarmė, kiek aš ją turiu, tiek aš kalbu. O šiaip, kur nors kitoj aplinkoj, pavyzdžiui Vilniuj tokiam, priklauso jeigu ten su kuriais draugais, su šeima, tai aš kalbu vis tiek tarmiškai, bet jeigu su pašaliniais žmonėm, tai pradėdu bendrine kalba, nors nežinau kodėl, tikrinasi tai yra bijojimas išsiskirti iš kitų, bet jo, aš kalbu bendrine kalba.

T. O socialiniuose tinkluose?

R. O socialiniuose tinkluose, aš kadangi esu, aš tingiu, bendrine kalba, tai aš taip, kaip realiai bendraujant, taip ir su pažįstamais, draugais, irgi tarmiškai, bendrine kalba nebent jeigu reikia, pavyzdžiui, su mokytojais, su pavaduotoja...

T. O pastebite, kai kiti vartoja, kad ir didesniuose miestuose, kitų tarmių atstovai, ar blokuojat, nebegirdit?

R. Aš nelabai žinokit girdžiu.

T. Kaip jum atrodo, kuriuose srityse tarmių vartojimas tinkamesnis?

R. Tikrai neskaitant viešo pranešimo, tikrai ne televizijoj, tikrai ne knygoje ar spaudoj.

T. O jeigu televizija ar spauda irgi šio krašto, tai irgi tarmė netinka?

R. Nu tada gal, nu šio krašto, pavyzdžiui, Pasvaly, nu ta tarmė, aš pavyzdžiui, turiu knygą, nu ten yra tarmiškai ta knyga apie mano tą kaimą, nu ten iš viso keli kaimai, nu ir ten tarmiškai parašyta ir pavyzdžiui aš ją skaitau ir pusės nesuprantu ta tarme, nors ta pati tarmė, bet vieni ne visai tarmiškai šnekasi, kiti visai, tai gali gauti nesąmonė, tai va.

O tinkama vakaronėj (juokiasi).

T. O namuose?

R. Namuose irgi gali būti. Ir taip ir taip gali būti, ir bendrine, ir tarmiškai, tiek jau to.

Pastebėjau, aš dabar pusiau tarmiškai, pusiau persijungti bandau.

00018 V_17_Pasvalys [01.55]

T. Tai su draugai tarmiškai, o su mokytojais [...] Tai jauti tą pasiskirstymą, nėra taip, kad visada kalbi tarmiškai..

R. Ne, nebent kartais išeina vienas kitas žodis, sakyti tarmiškai, ne taip ištariu kokią galūnę, dažniausiai tai bandau su kitais formaliai bendrauti.

T. O jauti kodėl vienu ar kitu atveju renkiesi tarmę, o kitu bendrinę kalbą.

R. Su draugais tiesiog tarmiškai, nes jie visi taip kalba, ir aš pripratęs, o su vyresniais, garbės reikalas, kaip pasakyti, pagarba suaugusiems, todėl ir kalbu formaliai su jais, todėl, kad labiau suprastų.

T. O kaip tu manai apie tarmiškai kalbantį žmogų ir bendrine kalba kalbantį žmogų?

R. Kaip aš manau apie juos? Ne, jokios nuomonės, tiesiog, formaliai kalbantys žmonės kalba formaliai, o tarmiškai tarp draugų ir viskas.

T. O socialiniuose tinkluose pats vartoji bendrinę kalbą, ar tarmę, ar pastebi, ar draugai vartoja tarmę, ar bendrinę kalbą tam tikrais atvejais?

R. Jo, kaip pavyzdžiui žinutes rašome, tai tarp draugų tai dažniausiai tarmiškai rašome, o jeigu su iš kitų miestų žmonėmis, tai bandome rašyti bendrine kalba, kuo įmanoma taisyklingiau.

00019 V_17_Pasvalys [03.10]

R. Šiaip, taip daug negalvoju, tiesiog kalbu kaip kalbu, nors gal sakyčiau labiau esu linkęs į tą bendrinę kalbą, iš tikrųjų visada pasitaiko tų tarmiškų dalykų.

T. O tai jauti, kad vienos situacijose pradedi kalbėti tarmiškai, kitose – bendrine kalba, su vienais žmonėmis tarmiškai, su kitais – bendrine?

R. Taip šitą galiu pajusti, kai kalbu, tarkime, su svarbiais asmenimis, arba su asmenimis, kurie yra atvykę iš kitų miestų, kurie vartoja bendrinę kalbą, tai tada su jais jau kalbu, bent jau stengiuosi kalbėti labiau bendrine kalba. Draugų tarme, tai taip, labiau tarmiškai, taip pat ir bendrine kalba.

T. O pastebite, kad tarmę vartoja aplink tave, išvažiavus kur nors..?

R. Taip pastebiu šitą.

T. O socialiniuose tinkluose, pats, arba pastebi kaip yra bendravimas vyksta, ar persijungiama į tarmę, jeigu su geriau pažįstamais žmonėmis ar ne?

R. Artimų draugų tarpe tai labiau sakyčiau tarmiškai, dėl to susikalbėjimo greičiau, dėl to, kad galėčiau greičiau perteikti arba priimti informaciją, aš ir mano draugai vartojam daugiau tokią tarmišką kalbą, kuria galime tiesiog greičiau perteikti informaciją. O jeigu kalbu su platesne visuomene, tai vartojau daugiau bendrinę kalbą, kad būčiau labiau suprastas ir tuo pačiu, kad kiti žmonės kalbėtų bendrine kalba, kad galėčiau ir aš suprasti.

T. O turi susidaręs kažkokį vaizdą tarmine kalba kalbančio žmogaus ir bendrine?

R. Sakyčiau, labai ne, nes tai priklauso nuo žmogaus šaknų, iš kur jis kilęs, nes žmogus, kuris nori išsaugoti savo tradicijas, jis kalbės savo gimtąją kalba, tarmine kalba, o žmogus, kuris kilęs iš miesto gali pasirodyti šiek tiek labiau intelektualas, tačiau galima sakyti jis yra iš dalies praradęs savo tradicijas, kurios tarkime jau nebeišliko iki jo kartos.

00020 V_16_Pasvalys [02.29]

R. Draugų tarpe tai taip, kalbu tarmiškai, bet jeigu nueinu į parduotuvę labiau gramatiškai šneku.

T. O kodėl tas persijungimas vyksta?

R. Nežinau, man atrodo mandagiai taip.

T. O su draugais kaip labiau šneki?

R. Varom mes visi tarmiškai, nesikuklinam.

T. O socialiniuose tinkluose pastebi, kad tarmė dažniau tarp draugų vartojama, ar bendrine kalba? Pats kaip darai?

R. Taip, nu kartais grynai su draugais, kai draugai rašinėjasi, tai jie ir tarmiškai rašo, bet kai kurie, yra žmonių tokie, kurie, jie atrodo kalba tarmiškai, bet kai susirašinėja, tai gramatiškai viską rašo.

T. Pats jauti, kad yra tam tikros sritys, kur bendrinė kalba yra labiau tinkama, negu tarminė?

R. Taip, taip..

T. O kokios tos sritys?

R. Dabar net nežinau... [*tarkim, spauda, televizija..*] Taip, tai spauda tai čia kas be ko, gramatiškai.

T. O jeigu pavyzdžiui laikraštis šio krašto, tai irgi gramatiškai parašytas?

R. Hmm, geras klausimas. Nežinau ištikrųjų.

T. O esi galbūt susidaręs iš dalies net stereotipinį vaizdą apie tarmiškai kalbantį žmogų ir apie tarmine kalba?

R. Tiesiog manau, kaip kas nori taip tas kalba. kažkaip priklauso nuo pačio žmogaus. Gal jis nori, jeigu mandagesnis pasirodyt, ar kaip tai jis gal tikriausiai gramatiškai šnekės, ypač, kokiam kitam mieste, savo mieste tai tikriausiai ir tarmiškai šnekėti.

T. O jauti pats savo persijungimą nuo bendrinės kalbos į tarminę, arba atvirščiau? Išvažiavus kur nors į didesnį miestą, kur tarme nekalbama...?

R. Mhm, jaučiu. Tada nekalbu tarmiškai, kad neprisikabintų iš kokio tu čia kaimo atvažiavai.

00021 V_16_Pasvalys

T. Tu labiau jauti, kad tu kalbi tarmiškai, ar bendrine kalba?

R. Kai kalbu su žmonėmis, kurie kalba gramatiškai, tai kalbu gramatiškai, bet jeigu būnu nu savam krašte, tai tarmiškai.

T. O mokyklos aplinkoj, arba šeimos aplinkoj, jauti tą persijunginėjimą, kad su vienais kalbi bendrine kalba, su kitais..?

R. Šeimos ne, dažniausia tarp draugų, kurie yra iš didžiųjų miestų, persijungi gramatiką, nes jie dažniausiai nesupranta, kažkaip lengviau persijungti.

T. Galėtum gal paaiškinti, kodėl vienu atveju renkiesi tarmę, o kitu bendrinę kalbą?

R. Seniau tai savaitę pabuvus su žmonėmis, kurie bendrine kalba kalba tiesiog persijungdavai, nes suprasdavai, negirdėdavai tarmės, sunkiau, o dabar tai tiesiog supranti, kad jeigu kalbi labai greitai tarmiškai ir žmonės nesupranta, tai tada tau ar taip ar taip teks persijungt ir aiškinti, tiesiog jeigu kalbi su žmonėmis ne iš savo krašto, tai dažniausiai persijungi automatiškai netgi, nes supranti, kad jie retai supras, ką kalbi.

T. O kokiose srityse jums atrodo tarmių vartojimas yra tinkamiausias? Arba bendrinės kalbos? Ar yra ta persiktis, kad yra kažkokių vietų, kur galima tarmiškai kalbėti, kur ne?

R. Aš manau, kad visur galima tarmiškai kalbėti. Bendrinė kalba galbūt labiau kaip rašymo kalba, bet pavyzdžiui, yra užsieny, tai būna dažniausiai kalba savo kalba, bet rašo viena bendrine kalba.

T. Turi gal susidaręs tokius beveik stereotipus apie tarmiškai kalbantį žmogų ir bendrine kalba kalbantį žmogų?

R. Manau, nelabai turiu. Man kartais tarmiškai kalbantis žmogus yra gražesnis, negu bendrine kalba, nes jis turi savo to [šiltumo?] jo. Ir šiaip, gražesnė, pavyzdžiui, man dzūkų labai gražiai skamba ir man iš kart gera girdėti.

T. O socialiniuose tinkluose pastebi, kad yra vartojama tarmė? Rašymas tarmiškai, ar modifikuotai tarmiškai, ar tik bendrine kalba? Pats kaip darai?

R. Aš pats tarmiškai rašau. Nemokant bendrine kalba rašyt, tai bandau bendrine dabar rašyt, bet vis tiek tarmiškai išeina.

T. O kaip tas tarmiškumas pasireiškia?

R. Bent jau pas mus tai galūnes nukerti ir rašai, nu kaip tari, taip ir rašai. Grynai tarmiškai.

T. Kokiose srityse pats jauti, kad persijungi į bendrinę kalbą?

R. Aišku, per lietuvių kalbos pamokas [liepia persijungti?] jo, liepia kalbėti bendrine, man tai labai nepatinka. O kokiose dar srityse? [tarkim, kalbi su matematikos mokytoja tarmiškai, o su chemijos

bendrine]. O ne. Tik lietuvių kalbos, jeigu dar koks viešas kalbėjimas, tai aišku bendrinė, nors mieliau kalbėčiau tarmiškai. Šiaip tai tik lietuvių kalbos pamokoj.

00024 V_15_Pasvalys [02.07]

T. Dažniau vartoji tarmę ar bendrinę kalbą?

R. Amm, tarmę.

T. O kokiose situacijose?

R. Visose.

T. Tai ir su draugais, ir su mokytojais, ir poliklinikoje, visur?

R. Aij, nea, namuose tarmiškai kalbu, o taip tai, mokyklose kalbu normaliai (juokiasi)

T. O jauti tą persijungimą, kad vienu metu parsijungi į bendrinę kalbą, o kitu metu – į tarminę?

R. Jo, jaučiu.

T. O kokiose situacijose?

R. Tai kai mokytoja ko nors paklausia, ar kažką reikia atsakyti...

T. Tai čia bendrine atsakysi, ar tarmę?

R. Tai bendrine.

T. O socialiniuose tinkluose pats, ar tavo draugai, ar pastebi, ar vartoja tarmę ar bendrinę kalbą dažniau?

R. Manychiau, gal kad bendrinę.

T. O tau tarmės gražu?

R. Nežinau, normaliai (juokiasi)

T. Kaip tau atrodo, tu dažniau tarmiškai kalbi, kad ir išvažiavus į didesnę miestą, kur tarmė nėra taip ryškiai išreikšta, ar vistiek lieki prie savo tarmės?

R. Gal labiau lieku prie savo tarmės.

T. Visais atvejais?

R. Nu ne visais. Kai pasakojau, kad ar mokykloj, ar dar kur nors reikia normaliai kalbėti (juokias).

00025 V_15_Pasvalys [01.32]

T. Tau atrodo, kad tu dažniau vartoji tarminę kalbą, ar bendrinę?

R. Tarminę.

T. Visais atvejais? Ar gali išskirti situacijas, kada vartoji tarminę kalbą, kada bendrinę?

R. Kai bendrinę kaip su kitais žmonėm, ne taip pažįstamais.

T. O socialiniuose tinkluose kaip? Tu ar tavo draugai renkasi vartoti kalbą?

R. Tarminę?

T. O kaip tai pasireiškia?

R. Kalbėjimu.

T. Bet tarkim, rašymu, galūnes nukandat, kaip tu pasakytum?

R. Rašymu gal.

T. O tau šiaip tarmės gražu?

R. Gražu.

T. O kažkokią nuomonę apie tarmiškai kalbantį žmogų ir apie tarminę kalbą kalbantį žmogų turi?

R. Tai gal kad mažiau matosi, iš kur jis kilęs.

T. O parduotuvėj, poliklinikoj, kaip kalbi, bendrine kalba?

R. Bendrine. Kai manęs nelabai pažįsta, tai bendrine.

2. Merginų transkripcijos:

00016 M_17_Pasvalys [4.02]

T. Teigi, kad nevartoji tarmės?

R. Ne, nevartoju, nes praktiškai visą savo gyvenimą gyvenu Pasvalio krašte, ir realiai mano tėvai nemėgsta pasvaliečių kalbos, pasvaliečių tarmės ir pas mus namuose taip kalbama iš tikrųjų lietuvių bendrine kalba praktiškai, nes jeigu išsprūsta iš mano lūpų pasvalietiškas koks nors žodis, nes tenka, aš visą gyvenimą mokausi čia, čia visi kalba ta tarme, nu ir man pasitaiko taip, bet aišku visa stengiuos kalbėti lietuvių bendrine kalba, nes tai iš tikrųjų praverčia bendraujant su administracija mokyklos ir visa kita, nes aš bendrauju, ta prasme tenka man bendrauti.

T. Tau bendrinė kalba tokia..?

R. Man ji gražesnė, santūresnė, man jinai labiau patinka, jinai yra aiškiau suprantama, ta kalba susikalbėsi su visų tarmių žmonėm, nes yra tikrai kas nesupranta žemaičių tarmės, mano mama kai pradeda šnekėti aš visai nieko nesuprantu.

T. Bet pastebi, kad aplinkui tarmė vyrauja, ar bendraamžiai tavo daugiau kalba tarmiškai, negu bendrine kalba..?

R. Taip taip, tarmiškai, ir tarmiškai su žargonu. Ir ta prasme, nesakau, kad man neišprunda tas pasvalietiškas žodis, bet stengiuosi dažniausiai jų nevartoti.

T. O kodėl?

R. Nu nežinau, iš tikrųjų, man tikrai nepatinka irgi ta tarmė, ji tokia įdomi, nu žinot, kaip yra ten žodis, pasitaiko, kad tenai jeigu mokytojas pavartoja pasakyti juokingesnį pavyzdį, tai aš būnu klasėj viena ta kuri nesupranta ką tas žodis reiškia. Pavyzdžiui, buvo „monyti“ ir aš klausiu mokytojos, o ką reiškia tas „monyti“, vadinasi „išprašyti, prašyti“. Tai va, dabar atsiminsiu ir žinosiu.

T. O su bendraamžiais nepersijungi, nejauti to persijungimo..?

R. Pasitaiko, žinokit, būna ta prasme, ne tiek, kad nuo mano nuotaikos priklauso, bet aišku dar žiūrint su koku žmogum bendrauji. Jeigu aš bendrauju su bendraamžiu, kuris man labiau patinka, tai pas mane būna ir tokių šiaurietišku priemaišų kartais, nes gyvenau pačioj pradžioj Šiauliuose, nes mano tėtis dabar Šiauliuose gyvena, tai pasitaiko bendrauti šiaurietišku tokia tarme, nu o jeigu yra bendraamžis, kuris man sakykim nelabai patiks, tai aš tikriausiai su juo kalbėsiu lietuvių bendrine kalba.

T. O tarmės tau šiaip gražu? Ar negražu? Ar norėtum, kad visi bendrine kalba kalbėtų?

R. Amm, aišku būtų gražiau, galbūt žmonės atrodytų labiau išsilavinę, bet nesakau, kad visa ta senovė, visa ta kultūra, kurią turėtų išlaikyti mūsų šalis, turėtų likti tos tarmės. Aš suprantu, kad jų lieka vis mažiau ir mažiau, žmonės iš įvairiausių, va dabar turiu studentę, draugę studentę, kuri studijuoja Vilniuje, ir sakė, kad tenai visi iš karto laužia tą bendrinę kalbą, pavadinkim, taip šneka, ne sunku, žemaičiams kokiems, ten iš viso visą gyvenimą prašnekėję tai jiems sunku ta bendrine lietuvių kalba. Aš manau, kad reikėtų tą tokią kultūrą mūsų kraštuose, visuose etnografinėse dalyse išlaikyti, bet kai yra reikalas, reikėtų nepamiršti tos bendrinės kalbos, nes man tikrai yra negražu, kai klasėje, vis tiek mokytojas, nesvarbu, matematika, lietuvių ar istorija, vis tiek kalba bendrine kalba, o mokinys atsakinėja pasvalietišškai. Man tikrai nėra gražu tai, nes man atrodo, kad tai yra nemandagu netgi.

T. Tarminė kalba tada tau namų, privataus sektoriaus kalba?

R. Aam, galbūt iš vienos dalies taip, iš kitos dalies, kaip dabar susirinksi į lietuvių liaudies šokius ir šnekėsi bendrine kalba, tai aišku, kaip nebus, priklauso nuo renginių. Bet taip, iš tikrųjų priklauso nuo vietos, kur esi, aš sutinku su tuo teiginiu.

00017 M_17_Pasvalys [03.20]

T. Renkiesi bendrinę kalbą ar tarmę?

R. Priklauso nuo situacijos. Pavyzdžiui, kadangi su kitais žmonėmis aš stengiuos kalbėti bendrine lietuvių kalba, tačiau su draugais šneku tarmiškai. Ir mano tėvai, pavyzdžiui, šneka bendrine kalba,

bet iš manęs mokosi tos tarmės, nes vis tiek gyvena Pasvalyje, ir aš pati šiaip, dažniausiai tai kalbu tarmiškai, tačiau stengiuosi kalbėti ir bendrine kalba, kad mane visi suprastų.

T. Ir su draugais, ar su draugais persijungi?

R. Su draugais. Pavyzdžiui su mokytojais tai stengiuosi bendrine kalba, nes vis tiek, su draugais – tarme, su šeimos nariais kaip kada.

T. O nuo ko priklauso? Ar kai supyksti..?

R. Tiesą pasakius, kai supykstu, arba kažkas spontaniško būna, tai visada bendrine kalba.

T. Griežtesnė kalba atrodo, ar kaip?

R. Tokia taip.

T. O šiaip tarmės gražu?

R. Man tai gražu. Tai taipogi priklauso nuo situacijos, kur jas vartosi. Esu buvus kartą šaltojo karo muziejuje ir mum buvo gidė, kuri šnekėjo savo tarme ir aš pusė nesupratau ir aš truputėlį esu prieš, kai tokiuose vietose šneka taip. Ir aš truputėlį nusivyliau, kadangi sumokėjau pinigus ir nelabai ką supratau.

T. O socialiniuose tinkluose vartojate, arba pastebite kad jūsų bendraamžiai vartotų tarmę?

R1(00016). Taip, bendraamžiai pastebiu, bet aš pati nekalbu, ir į komentarus stengiuosi atsakyti ir susirašinėjant, nu ten būna, jeigu labai staigiai neturiu laiko, bet taip tai stengiuosi bendrine kalba.

R2. Aš taip pat. Kažkaip socialiniuose tinkluose aš visada bendrinę naudoju, retai kada [tarmę]. O kai šneku realiai tai kartais, ypač su draugais

R1(00016). Man bent jau asocijuojasi lietuvių bendrinė kalba su tokiu labiau išsilavinusiu žmogumi, aš nesakau, kad yra tarmiškai šnekančių žmonių neišsilavinusių, bet žinoma, kad taip nėra, bet man iš karto žmogus atrodo pakyla akyse, jeigu jis kalba bendrine lietuvių kalba. Nu man pačiai maloniau yra susitikti žmogų, kurio tokia rišli, graži ta kalba, ta retorika, nu man labai gražu.

T. O turi kokią nors nuomonę, vaizdą susidariusi apie žmogų, kuris kalba bendrine kalba ir tarme?

R. Žiūrint, irgi priklauso nuo situacijos. Kadangi kaip jau sakiau, tame muziejuje, aš nusivyliau tuo žmogumi, bet šiaip man tai gražu tos tarmės, kaip būna pavyzdžiui mokykloje draugai šneka ir pavyzdžiui, aš esu buvus renginyje, ten projektas buvo, iš Vilniaus žmonių, mano bendraamžiai, ir jie labai prašė, kad aš pašnekėčiau tarme, nes sako, labai gražu (šypsosi).

00022 M_17_Pasvalys [03.01]

T. Tu labiau teigi, kad kalbi tarmiškai, ar dažniau vartoji bendrinę kalbą?

R. Daugiau šneku tarmiškai.

T. Kodėl?

R. Todėl, kad nu kažkaip, kaip pasakyt, man tarmė yra kažkaip labiau gyvesnė, laisvesnė.

T. O jauti, kada persijungi į bendrinę kalbą?

R. Tai mokykloje jaučiu, persijungiu, o namuose mes šnekam dažniausiai tarmiškai, mes nešnekam gramatiškai.

T. O mokykloje kokiose situacijose?

R. Tai su draugais aišku, kad tarmiškai kalbame, o su mokytojais bendrąja kalba.

T. Su visais, ar..?

R. Nu su visais.

T. O kodėl jauti tokį norą persijungti bendrine kalba su mokytojais?

R. Kažkaip nuo pat kai pradėjom kalbėtis tarmiškai ir kažkaip būtų keista kalbėtis su tėveliais ten bendrąja kalba.

T. O jauti tą persijungimą kai atvažiuoji į didesnę miestą, kur ta tarmė ne taip išreikšta, persijungi iš karto...?

R. Tenka persijungti, nes jeigu pakalbėsi tarmiškai, niekas nesupras.

T. O socialiniuose tinkluose, kaip? Vartoji bendrinę kalbą ar..?

R. Bendrinę kalbą [tik bendrinę? O tavo draugai kaip?] Irgi bendrinę.

T. Turi gal kažkokį įsivaizdavimą, kur tarmė tinkamesnė, o kur bendrinė kalba yra tinkamesnė vartoti, sritis tam tikras?

R. Nu jo...kokiose srityse? Nu moksluose, ar ten parduotuvėse, ar kitur tai ta bendrine kalba, o pavyzdžiui, šeimoje, su draugais ir taip toliau, tarmiškai.

T. O jeigu pavyzdžiui, parduotuvėj tau atsako tarmiškai, tai tu bendrine kalba?

R. Ne, tada tarmiškai. Kaip klausia, taip atsakau.

T. O turi gal susidariusi beveik stereotipinę kokią nors nuomonę apie tarmiškai kalbantį žmogų ir bendrine kalba kalbantį?

R. Manau, kad ne, ar taip ar taip, kaip klaustų, taip atsakyčiau. Nežinau...

T. O tarmės šiaip tau gražu?

R. Mhm, labai gražu. Labai gražu.

T. O bendrinė kalba kaip tau atrodo, sausesnė, formalesnė.

R. Nu kaip lietuvių kalba (juokiasi). Sausesnė.

00023 M_16_Pasvalys [02.22]

T. Tau atrodo, ar tu dažniau vartoji bendrinę kalbą, ar tarmę? Ir kodėl?

R. Pas mus šeimoje visi tarmiškai kalba, draugai irgi ir pati daugiau taip pat kalbu.

T. O jauti tas persijungimo sritis, kada persijungi ir kodėl?

R. Mokykloje su mokytojais visada pradedu kalbėti bendrine kalba, jeigu reikia kažką pristatinėti irgi bendrine kalba, su nepažįstamais vyresniais žmonėmis irgi bendrine kalba, arba kartais su bendraamžiais, jeigu jie kalba bendrine kalba, aš irgi.

T. O viešosiose vietose? Neskiri taip, kad va parduotuvėje kalbėsiu bendrine kalba, o namie tarme?

R. Ne, nes jeigu aplink mane kalba tarmiškai, tai ir aš taip pat.

T. O socialiniuose tinkluose pastebi, kad tarmė vartojama, ar bendrinė kalba?

R. Jeigu tarp viešesnių įrašų, tai bendrine kalba, o jeigu taip su draugais, tarpusavy, tai tuomet tarmiškai.

T. O turi kokį stereotipinį įvaizdį apie tarmiškai kalbantį žmogų ir apie bendrine kalba kalbantį žmogų. Vienas šiltesnis...

R. Nea, iš tikrųjų, kaip reikia, taip bendrauju, tiek su vienu, tiek su kitu. Kartais net gražu pasiklausyti kitos tarmės.

T. Tarmės tau gražu?

R. linkteli.

T. Kokios sritys tau atrodo tinkamiausios vartoti tarmę ir tinkamiausios vartoti BK?

R. Tarmę galbūt su draugais, arba tos pačios tarmės žmogumi, kad neužmiršti, o oficialiose renginiuose, manau, kad bendrinė kalba skambėtų gražiau, kad visi suprastų.

T. O savo vaikus tarmiškai mokytum, ar tik bendrine kalba?

R. Kalbėtumėm tarmiškai, bet aišku, turėtų mokėti bendrinę kalbą. [Bandytum išlaikyti?] Taip.

00026 M_15_Pasvalys [04.17]

T. Ar tu labiau vartoji tarminę kalbą, ar bendrinę?

R. Tarminę.

T. O kodėl?

R. Nes esu labai pripratus ir nuo pat mažumės, savo aplinkoj girdėjau tarminę kalbą.

T. Ir su šeima, ir su draugais?

R. Taip.

T. Ir su mokytojais, ar tada persijungia? Ar jauti kada persijungia?

R. Taip, jeigu būnu pamokoj, tai reikia vartoti bendrinę kalbą, prašoma yra, kad bendrine kalba kalbėtumėm, bet jeigu asmeniškai ateini pas mokytoją, tai dažniausiai tarminė kalba kažkaip.

T. O tokioj viešoj aplinkoj, kaip poliklinika, turgus, kaip vyksta viskas?

R. Dažniausiai tai jeigu Pasvaly, ta prasme savo mieste, tai irgi tarminė.

T. O jeigu išvažiuoji?

R. Jeigu išvažiuoju, tai tada bendrine.

T. Visą laiką?

R. Dažniausiai stengiuosi persijungti, nes labai keistai tada.

T. O tarkim už Pasvalio ribų, bet su draugu, ar irgi lieka tas persijungimas?

R. Ne, tada nešneku [bendrine kalba], tada tarminė šneku.

T. O socialiniuose tinkluose pastebi, kad tarmė yra vartojama kokia nors forma?

R. Na, jeigu kokios nors privačios grupės jeigu draugų, tada taip, bet dažniausiai soc. tinkluose tai bendrine kalba dažniausiai rašau, stengiuos.

T. O manai, yra sritys, kur ta tarminė kalba yra tinkamesnė, arba bendrinė tinkamesnė, ir kokios tos sritys?

R. Manau, kad jeigu yra viešos kažkokios kalbos, bendravimas su ne tiek pažįstamai žmonėmis, svarbesniais asmenimis, tai manau, tikrai priimtinau bendrinę kalbą vartoti, bet jeigu draugai, šeimos nariai, tai tada tarminę.

T. O šiaip tarmės tau gražu? Kaip kultūros dalis?

R. Man gražu. Nu taip, aš skaitau, kad reikia jas saugot, nes jeigu visi kalbėsime ta bendrine kalba, nebeišliks, neperduosime vienas kitam.

T. O savo vaikus manai, kad mokytum tarminės kalbos, bendrautum tarmiškai, ar bandytum perkoduot?

R. Na jeigu gyvensiu Pasvalyje, tai manau, kad tarminę kalbą vartosiu, bet jeigu na ir kitam mieste, jeigu namie, tai galim šnekėti tarmine kalba, tik mokinsiu, kad viešumoj reikia bendrine vartoti dažniau.

T. O kodėl tau atrodo, kad viešumoj reikia dažniau bendrinę vartoti?

R. Na, nes iš tikrųjų gali kilti įvairių keblumų, nesuprasti žodžių ir panašiai, nu kažkaip keisčiau žmonės dažnai žiūri į tuos, kurie vartoja tarminę kalbą.

T. O esi susidariusi kokią nuomonę apie tarmiškai kalbantį žmogų ir bendrine kalba kalbantį?

R. Na, kaip čia pasakius, jeigu iš tikrųjų, taip nuoširdžiai, tai dažniausiai, tai iš kaimo, iš provincijos tarmine kalba dažniausiai vartoja, bent jau toks yra visuomenės įspūdis. O bendrine, tai iš tų didmiesčių, ir panašiai, man atrodo taip, aš nežinau.

T. O kai kiti žmonės vartoja tarmę pastebi, ar jau nebegirdi? Nebūtinai Pasvaly, bet apskritai Lietuvoj kur nors.

R. Nu jeigu yra iš kitos, nu pavyzdžiui, dzūkų, žemaičių tarmė labai skiriamas, tai jaučias šiek tiek, bet manęs tai nekliudo, aš gerai jaučiuosi, kai visi tarmiškai, aš kitaip labai, nu kažkaip biški net susinepatoginu, kai bendrinė, nes sunku kažkaip persijungti.

00027 M_15_Pasvalys [01.39]

T. Ar tu dažniau bendrinę kalbą vartoji, ar tarminę?

R. Bendrinę dažniau.

T. O kodėl?

R. Nuo pat mažens šeimoje šnekam bendrine, kalba ir pasvalietiška kalbėt išmokau, nu ta tarminė kalba, tik su draugais gal bendraujam. Na ir taip nelabai keičiasi.

T. O socialiniuose tinkluose?

R. Socialiniuose tinkluose irgi bendrinė.

T. O šiaip jum tarmės gražu?

R. Taip man labai gražu tarmės.

T. Bet vis tiek dažniau bendrine kalba?

R. Nu su draugais tai bendrauju, tai būna, kad ir tarminė šneku, bet iš tikrųjų dažniau būna, kad bendrine.

T. O jum atrodo, kad yra sritys, kur bendrinė kalba tinkamesnė, ar tarminė kalba tinkamesnė?

R. Yra, na, tarkim viešam renginy, arba su mokytojais tai pamokoje, tai bendrine kalba.

00028 M_18_Pasvalys [02.40]

T. Dažniau vartoji tarminę kalbą, ar bendrinę?

R. Tarminę.

T. O kodėl?

R. Man ji labiau priimtinesnė, nu aš labiau moku ja šnekėti.

T. O kada jauti, kada persijungi į tarminę, kokiomis situacijomis?

R. Kad aš beveik visada kalbu, nebent parduotuvėse arba, nežinau, kur nors, kai reikia, į miestą didesnę išvažiuoju, tada.

T. Tada persijungi?

R. Jo.

T. O šeimoj, su mokytojais?

R. Visada tarmiškai.

T. O socialiniuose tinkluose jauti, tu, arba tavo draugai...?

R. Labai įvairiai, žiūrint su kuo. Bet šiaip stengiuos bendrine kalba rašyt, taisyklingiau.

T. O jeigu pavyzdžiui privatus susirašinėjimas?

R. Irgi labai įvairiai, pagal nuotaiką [juokiasi].

T. O šiaip tau tarmės gražu?

R. Labai.

T. Manai, kad yra kažkokios sritys, kur manai, kad tarmė yra tinkamesnė vartoti, arba bendrinė kalba tinkamesnė vartoti?

R. Na tai parduotuvėse kai kalbi, darbo ieškai, nu tai aišku, bendrinė kalba.

T. O tarmės namų, draugų...

R. Buitinėj aplinkoj.

T. O šiaip, kai kiti žmonės vartoja tarmę, išgirsti, pastebi kitos tarmės atstovai.

R. Jaučiu nesuprasčiau [juokias]. Nu nes įvairių tarmių būna, ir kartais pasiklausau, per televizorių ten kalba tai kartais nesuprantu, ką jie ten šneka.

T. O šiaip turi susidarius tokį kaip vaizdą, koks tarmiškai kalbantis žmogus...?

R. Ne, visi vienodi.

T. O pavyzdžiui, mokykloj per lietuvių pamokas jum sako ką nors apie tarminės kalbos vartojimą, ar ne?

R. Sakė, stengtis labiau kalbėti bendrine kalba, nes išvažiuosim į didesnį miestą mokyti, tai sako pratinkitės.

T. O manai, kad bendrausi su savo vaikais tarmiškai ar ne?

R. Žiūrint, kaip mano vyras kalbės, ar tarmiškai ar ne. Bet jeigu bus, nu kaip aš tarmiškai kalbėsiu, tai tarmiškai šnekėsime.

00029 M_18_Pasvalys [02.06]

T. Kaip tau atrodo, tu dažniau kalbi bendrine kalba, ar tarminė?

R. Aš dažniau kalbu bendrine kalba, nes tarkim su mama kalbuosi dažniausiai bendrine kalba, tiesiog iš aplinkos iš šeimos atėjo toks va kalbėjimas.

T. O kada persijungi į tarminę, ar niekada nepersijugi?

R. Persijungiu tik kai kalbu su draugais, bet iš esmės visada vartoju bendrinę kalbą.

T. Visose situacijose?

R. Visose. Ir prekybos centruose, nu viešojoje aplinkoje.

T. Ir socialiniuose tinkluose?

R. Taip ir stengiuosi rašyti lietuviškai, gramatiškai taisyklingai, nu nebent ten su draugais kokią greitą sms parašyti, tai tada.

T. O šiaip tarmės tau gražu, kaip reiškinys kalbos?

R. Gražu, netgi labai, tarkim žemaičių kalba, tas jų skambesys, ištarimas, labai gražu, bet pati nesuprantu tos kalbos [juokiasi].

T. Manai, kad tra kažkokios sritys, kur tinkamesnė bendrinė kalba, o kur tinkamesnė tarmė, ar tau visur ta pati kalba?

R. Manau, kad kaip ir minėjo draugė, tarminė kalba labiau naudojama buitineje aplinkoje, bendraujant su draugais, šeima, o ta oficialioji, tai viešojoje aplinkoje.

T. O su vaikais planuoji bendrauti tarmiškai, ar ne?

R. Manau, kad bendrausiu taip, kaip aš bendrauju su visais – bendrine kalba.

T. Klausimas abiem: jeigu labai supykstat, kokį tarminį kodą pasirenkat?

R1 (00029) Aš tai bendrine. Jeigu su draugais, tai gal tarminė, bet šiaip bendrine. R2 (00028) Aš tai tarmiškai.

